

Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О.

ЗЛОЧИНИ

ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ

НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

(ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ)

М.І. Панов, В.І. Касинюк, С.О. Харитонов

код екземпляра

363937

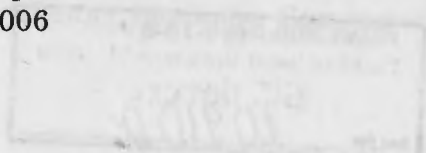

**ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО
ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ
(ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ)**

*Під загальною редакцією
д.ю.н., професора М.І. Панова*

Handwritten signature or initials

Харків юридичний
2006

УДК 343.916 [(477) (075.8)]

ББК 67.408 (4Укр) я73

П 16

Автори:

- Панов М.І. – доктор юридичних наук, професор
Касинюк В.І. – кандидат юридичних наук, доцент
Харитонов С.О. – кандидат юридичних наук, доцент

Рецензенти:

- Гуторова Н.О. – доктор юридичних наук, професор
Дорош Л.В. – кандидат юридичних наук, доцент
Сілін А.Б. – полковник юстиції, суддя судової палати з кримінальних справ Апеляційного суду Харківської області (раніше – голова Військового суду Харківського гарнізону)

Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О.

П 16 Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини). – Харків: «Харків юридичний», 2006. – 172 с.

ISBN 966-8395-15-8

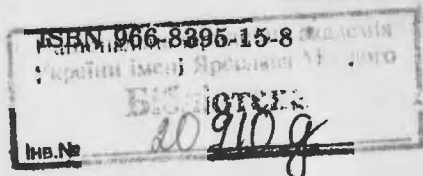
У виданні розглядаються загальні питання злочинів проти встановленого порядку несення військової служби і проблеми кваліфікації цих злочинів та відмежування їх від суміжних злочинів.

При написанні роботи використовувались кримінальні справи, які розглядались військовими судами.

Видання призначене для практичних та наукових працівників, викладачів, військовослужбовців, студентів юридичних навчальних закладів при вивченні курсу кримінального права та спецкурсу «Військові злочини».

ББК 67.408 (4 Укр) я73

© Панов М.І.,
Касинюк В.І.,
Харитонов С.О., 2006
© Харків юридичний, 2006

ВСТУП

Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності, обороноздатності України, забезпечення її державної, економічної чи інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Виконання цих завдань покладається на Збройні Сили України, відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. Організація і порядок діяльності Збройних Сил, інших військових формувань України визначаються законами та іншими нормативно-правовими актами. Від стану законності і воєнного правопорядку у Збройних силах та інших військових формуваннях, що діють відповідно до законодавства України, залежить ефективність виконання покладених на них найважливіших державних завдань. На військовослужбовців покладається неухильне дотримання Конституції України, законів і підзаконних актів, військової присяги, наказів командирів (начальників). Все це багато в чому визначає специфіку суспільних відносин у сфері несення військової служби, а також особливості і суспільну небезпечність правопорушень, у тому числі і вчинення злочинів. Нормативною базою боротьби з військовими злочинами є розділ XIX Особливої частини КК України (статті 401-435).

У цьому виданні розглядаються як загальні питання злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, так і проблеми кваліфікації цих злочинів та відмежування їх від суміжних злочинів. При написанні

роботи використовувались кримінальні справи, які розглядались військовими судами.

Видання призначене для практичних та наукових працівників, викладачів, студентів юридичних навчальних закладів при вивченні курсу кримінального права.

Крім того, воно може бути використане при вивченні спецкурсу «Військові злочини», а також буде корисним для військовослужбовців.

Автори висловлюють щире подяку шановним рецензентам Н.О. Гуторовій, Л.В. Дорош, А.Б. Сіліну за корисні зауваження та побажання, урахування яких надало можливість покращити роботу.

Розділ 1.

Поняття та види військових злочинів

Відповідно до статті 401 КК України:

«Військовими злочинами визнаються передбачені розділом XIX Особливої частини злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними під час проходження ними навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів.

За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також інші особи, визначені законом.

Особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями цього розділу.

Особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями цього розділу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 44 цього Кодексу із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.»

Це поняття основане на загальному визначенні поняття злочину, сформульованому в ст. 11 КК. Крім того, воно має ще й ряд специфічних ознак, вказаних у ст. 401 КК. Цими ознаками є:

- 1) спеціальний об'єкт злочину – встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби;
- 2) спеціальний суб'єкт злочину – військовослужбовець, а також військовозобов'язаний під час проходження навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів;
- 3) військова протиправність – визнання діяння як злочинного тільки в тому разі, якщо воно прямо передбачене у розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу.

Для наявності складу будь-якого військового злочину, крім загальних ознак, необхідна сукупність перелічених спеціальних ознак.

Визначення поняття злочину проти військової служби обумовлено необхідністю розмежування цих злочинів від суміжних. Злочини проти військової служби можуть бути розподілені на дві групи: спеціальні військові злочини, тобто такі, аналогів яких не має серед інших злочинів (наприклад, самовільне залишення частини або місця служби – ст. 407) та відносно військові, які за деякими ознаками співпадають з іншими злочинами (наприклад, зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем – ст. 423).

При відмежуванні злочинів проти військової служби від суміжних злочинів потрібно користуватись правилами конкуренції загальної та спеціальної норми.

Норми про військові злочини традиційно виділяють або в окремий закон, або в окремий розділ(главу) в багатьох країнах. Так: в дореволюційній Росії – Військовий статут про покарання, в колишньому СРСР – Закон про кримінальну відповідальність за військові злочини, в США – Єдиний кодекс військової юстиції США, в Англії – Акт про армії, в Німеччині – Закон про військові злочини і т.і. Кримінальний кодекс України включає військові злочини як складову частину Особливої частини. Норми цього розділу спрямовані на забезпечення боєздатності військ кримінально-правовими заходами, можливість застосування його в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, а також особливий статус суб'єктів злочинів проти військової служби з особливостями їх відповідальності за скоєння злочинів.

Поняття військового злочину як різновид загального поняття злочину включає всі його ознаки: суспільну небезпечність, протиправність, винність, караність. Однак всі ці ознаки мають свої особливості, які обумовлені характером військової служби.

Суспільна небезпечність виявляється у спричиненні або створенні небезпеки спричинення шкоди суспільним відносинам (інтересам особи, суспільства, держави), які охороняються кримінальним законом. Ці інтереси в деяких випадках можуть бути захищені шляхом застосування загально кримінальних

норм. Але в військових злочинах за ними стоять інтереси більш високого порядку – військова безпека держави, а саме стан захищеності країни від озброєної агресії. Будь який злочин проти військової служби підриває боєздатність військового підрозділу, а як наслідок спричиняє шкоду військовій безпеці держави. Тобто суспільна небезпечність злочинів проти військової служби виражається в спричиненні або в створенні загрози спричинення шкоди інтересам військової безпеки держави.

Військова протиправність як ознака злочинів проти військової служби має прояв в тому, що всі ці злочини передбачені лише в XIX розділі КК України. Інші злочини, які скоюють військовослужбовці (наприклад, крадіжка, зґвалтування і т. і.) необхідно кваліфікувати за іншими статтями КК. З другого боку, якщо діяння підпадає під ознаки складу злочину, передбаченому в XIX розділі КК, та одночасно під загальну кримінально-правову норму, вони повинні кваліфікуватись як військові злочини.

Винність – як одна із ознак злочину, в військових злочинах має свою особливість. Зміст вини відображає військову природу злочину. В залежності від форми вини суб'єкт злочину відноситься не лише до суспільно небезпечного діяння та його наслідків, а також до порушення порядку проходження військової служби, що впливає на зниження боєздатності військового підрозділу.

Караність злочинів проти військової служби характеризується тим, що за всі військові злочини передбачені певні види покарань. При цьому деякі види покарань можливо застосовувати лише до військовослужбовців (наприклад, тримання в дисциплінарному батальйоні, службові обмеження для військовослужбовців).

Родовим об'єктом військових злочинів є встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби.

Цей порядок визначений низкою законів України, Військовою присягою, військовими статутами, положеннями про проходження військової служби різними категоріями

військовослужбовців, наказами відповідних начальників та іншими нормативними актами.

Встановлений порядок несення або проходження військової служби є обов'язковим для виконання всіма військовослужбовцями та військовозобов'язаними, які проходять збори, суворе й точне його дотримання складає суть військової дисципліни і є необхідною умовою забезпечення постійної боєздатності Збройних Сил.

Військовий правопорядок залежить від взаємовідносин начальників і підлеглих, інших військовослужбовців між собою, порядку несення спеціальних служб, порядку використання військового майна, озброєння, техніки та зберігання військової таємниці, порядку здійснення військовими службовими особами своїх обов'язків, прав, повноважень тощо.

Таким чином родовим об'єктом військових злочинів є встановлений порядок несення військової служби, який становить собою сукупність суспільних відносин, які виникають в процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, їх службової і бойової діяльності й регламентованих нормами права, підзаконними нормативними актами, існуючими у військовому середовищі звичаями, правилами співжиття в армійських колективах.

Кожен військовий злочин безпосередньо посягає не на весь порядок несення або проходження військової служби, а на окремі сторони (елементи) цього порядку. Безпосереднім об'єктом конкретного військового злочину є ті відносини військової служби, проти яких спрямоване злочинне діяння. Це є відносини, які забезпечують виконання військовослужбовцем або військовозобов'язаним певних обов'язків, які обумовлені його службовим станом та порядком несення або проходження військової служби.

В багатьох військових злочинах крім основного безпосереднього об'єкта є додаткові об'єкти, якими можуть виступати відносини власності, життя, здоров'я, честь, гідність людин, громадська безпека тощо.

З об'єктивної сторони злочини проти встановленого

порядку несення військової служби описуються в законі, як злочини з формальним та матеріальним складом. Злочини з формальним складом є закінченими з моменту вчинення діяння (дії чи бездіяльності). Наприклад, непокора (ст.402), невиконання наказу (ст.403), дезертирство (ст.408).

Деякі злочини вчинюються лише шляхом вчинення дій. Наприклад, перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст.424).

Деякі злочини можуть бути вчинені шляхом бездіяльності, тобто пасивної поведінки. Наприклад, невиконання наказу (ст.403), бездіяльність військової влади (ст.426), відмова діяти зброєю (ст.429). Особливу небезпеку злочинна бездіяльність становить під час виконання бойового завдання.

Ряд військових посягань, описані в законі, як злочинні, з матеріальним складом. Тому об'єктивна сторона таких складів злочину характеризується:

1. суспільно небезпечним діянням;
2. суспільно небезпечними наслідками;
3. причинним зв'язком між ними.

Наприклад, порушення правил водіння або експлуатації машин (ст.415), умисне знищення або пошкодження військового майна (ст.412).

При описанні об'єктивної сторони деяких військових злочинів в якості обов'язкових ознак складу злочину називаються факультативні ознаки. Так, в ст.407 називаються «військова частина», «місце служби», в ст.427 – «бойова обстановка», в ст. 429 – «поле бою».

В деяких складах злочину ці обставини виступають в якості кваліфікуючих обставин.

Важливим елементом складу військового злочину є суб'єктивна сторона, яка включає в себе вину, мотив і мету вчинення злочину.

В більшості статей розділу XIX Особливої частини не називається форма вини або інші ознаки. Проте в деяких статтях називається форма вини. Так в ст.411 говориться про умисне знищення або пошкодження військового майна,

а в ст.412 – необережне вчинення таких дій.

Загальновідомо, що переважна більшість злочинів з формальним складом вчиняються з прямим умислом. Проте, як виняток, серед військових посягань є злочин з формальним складом, який може бути вчинений як умисно, так і через необережність. Наприклад, розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю (ст.422).

Умисні злочини з матеріальним складом можуть бути вчинені як з прямим, так і з непрямим умислом. В деяких складах злочинів може бути встановлена подвійна, складна форма вини. Так, умисне знищення або пошкодження військового майна є умисним злочином. Якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, то психічне відношення до цих наслідків може бути лише необережним (ч. 2 ст. 411). Порушення правил водіння або експлуатації машин (ст.415) може бути як умисним, так і необережним. Що стосується наслідків такого порушення, то психічне ставлення до них повинне виражатися лише в необережності.

В деяких військових злочинах обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мотив і мета. Так, погроза або насильство щодо начальника (ст.405) вчинюється у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем військового майна (ст.410) вчинюється з корисливих мотивів. Зловживання військовою службовою особою владою (ст.423) вчинюється з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб. У вказаних злочинах мотив є обов'язковою (конститутивною) ознакою основного складу злочину. Відсутність такої ознаки свідчить про відсутність цього складу злочину.

Суб'єктами військових злочинів можуть бути солдати, матроси, сержанти, старшини, прапорщики, мічмани, особи офіцерського складу, курсанти та слухачі військово-навчальних закладів та військовозобов'язані під час проходження навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів.¹

¹ Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року ст.ст.5,29

Військова служба у Збройних Силах України регулюється Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» і полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни.

Встановлені такі види військової служби:

- 1) строкова військова служба;
- 2) військова служба за контрактом солдатів і матросів, сержантів і старшин;
- 3) військова служба за контрактом прапорщиків і мічманів;
- 4) військова служба (навчання) за контрактом курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають кафедри військової підготовки (факультети військової підготовки, відділення військової підготовки, інститути військової підготовки) з програмами підготовки на посади осіб офіцерського складу;
- 5) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;
- 6) військова служба осіб офіцерського складу за призовом;
- 7) кадрова військова служба осіб офіцерського складу, зарахованих до Збройних Сил України та інших військових формувань до запровадження військової служби за контрактом².

Суб'єктами військових злочинів можуть бути як чоловіки, так і жінки, які добровільно вступили на військову службу за контрактом.

Не є суб'єктами військових злочинів:

- допризовники; рядовий і начальницький склад міліції;
- призовники; начальницький склад установ по виконанню кримінальних покарань;
- невійськовозобов'язані – особи, не взяті на військовий облік або зняті з нього;
- особливий склад державної служби охорони, особи, які працюють за трудовим договором (контрактом) – робітники і службовці Збройних Сил;

² Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року ст. 2

- працівники відомчої воєнізованої охорони;
- особи, які служать в міжнародних миротворчих силах ООН не в складі Збройних Сил України;
- учні військових ліцеїв, шкіл, особи, які проходять альтернативну (невійськову) службу.

Слід зазначити що військовий злочин може бути скоєний лише під час проходження військової служби, тому потрібне чітке встановлення початкових та кінцевих моментів військової служби.

Початком проходження військової служби вважається:

1) для призовників і офіцерів, призваних із запасу – день прибуття до військового комісаріату для відправлення у військову частину;

2) для військовозобов'язаних і жінок, які вступають на військову службу за контрактом – день зарахування до списків особового складу військової частини (військового закладу, установи тощо);

3) для громадян, які добровільно вступають на військову службу - день призначення на посаду курсанта (слухача) вищого військового навчального закладу, або його підрозділу;

4) для військовозобов'язаних – перший день фактичного перебування на зборах.³

Закінченням проходження військової служби вважається день, з якого військовослужбовець виключений наказом по військовій частині (військовому закладу, установі тощо) із списків особового складу; для військовозобов'язаних останній день фактичного перебування на зборах.⁴

Відповідно до ч. 2 ст. 401 за скоєння військового злочину несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки, Прикордонних військ, внутрішніх військ МВС та інших військових формувань,

³ Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року ст. 24

⁴ Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року ст. 24

утворених відповідно до законів України, а також інші особи, визначені законом.⁵

Громадяни, звільнені з військової служби, а також звільнені від призову на строкову військову службу (крім виключених з військового обліку), зараховуються в запас і є військовозобов'язаними.

Виконання військового обов'язку в запасі у мирний час полягає у дотриманні порядку і правил військового обліку, проходженні навчальних, перевірних та спеціальних зборів, збереженні та вдосконаленні знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби у воєнний час.

Призов військовозобов'язаних на збори здійснюється військкоматом.

Особи, які не є військовослужбовцями не можуть бути виконавцями або співвиконавцями військових злочинів, але можуть бути організаторами, підбурювачами і пособниками. Якщо цивільна особа разом з військовослужбовцем чи військовозобов'язаним, який проходить збори, безпосередньо приймає участь у скоєнні діянь, що створюють об'єктивну сторону військового злочину, то така особа є не співвиконавцем, а пособником. Згідно з ч. 3 ст. 401 особи, не зазначені у цій статті, за співучасть у військових злочинах підлягають відповідальності за відповідними статтями даного розділу. В таких ситуаціях дії суб'єкта військових злочинів кваліфікуються за статтею, яка розміщена в розділі XIX Особливої частини, а дії інших осіб, які не є суб'єктами військових злочинів, кваліфікуються за тією ж статтею і відповідною частиною ст. 27 КК в залежності від того, яку роль вони виконували при вчиненні цього злочину (організатор, підбурювач або пособник).

Певною особливістю норм, які включені у даний розділ, є диференціація умов і меж відповідальності за військові

---

⁵ Закон України «Про Прикордонні війська України» від 4 листопада 1991 року; Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року; Закон України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» від 26 березня 1992 року

злочини залежно від часу і обставин їх вчинення. Підвищується відповідальність та застосовуються більш суворі міри покарання за вчинення окремих злочинів в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, на полі бою чи в районі військових дій, з застосуванням зброї, якщо діяння спричинило тяжкі наслідки, групою осіб тощо. Це обумовлено підвищенням ступеню суспільної небезпеки діяння в умовах, коли необхідна максимальна чіткість, стійкість та дисциплінованість усіх військовослужбовців.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.⁶ Тобто це період фактичного знаходження України у стані війни з іноземною державою. Початком воєнного стану є день і час оголошення стану війни або нападу (агресії) на Україну. Закінченням воєнного стану вважається день і час оголошення про припинення військових дій. Якщо ж військові дії фактично продовжуються після оголошення про їх припинення, то закінченням воєнного стану слід вважати фактичне закінчення таких дій.

Бойова обстановка – період знаходження військової частини, підрозділу, окремих військовослужбовців у безпосередньому зіткненні з противником, підготовка чи ведення бою (бойової операції). Бойова обстановка може виникнути як у воєнний, так і в мирний час, наприклад, при відбитті нападу на державний кордон України.

Поле бою – це частина території суші, повітряного або

⁶ Закон України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 року, ст. 1

водного простору, на якій відбувається, відбулося або повинно відбутися озброєне зіткнення з противником.

Район військових дій включає в себе територію, яка зайнята під час бойових дій військами у межах від переднього краю фронту до розташування тилових підрозділів фронту.

До тяжких наслідків, як правило, відносяться: зрив заходів по забезпеченню постійної бойової готовності військової частини, підрозділу, корабля; зрив бойового завдання, операції; знищення або пошкодження бойової та спеціальної техніки; загибель людей; утрата управління військами; заподіяння істотної майнової шкоди та ін.

Види (система) військових злочинів

Злочини проти встановленого порядку несення військової служби виділені в окремий розділ XIX Особливої частини з урахуванням родового об'єкту. Але всі ці злочини можна розділити на окремі групи в залежності від безпосереднього об'єкта, які лежать в рамках родового об'єкта, але мають свої особливості: 1) злочини проти порядку підлеглості та військової гідності (статті 402 - 406); 2) злочини проти порядку проходження військової служби (статті 407 - 409); 3) злочини проти порядку збереження та користування військовим майном (статті 410 - 414); 4) злочини проти порядку експлуатації військової техніки (статті 415 - 417); 5) злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (статті 418 - 421); 6) злочини в сфері охорони державної таємниці (стаття 422); 7) військові службові злочини (статті 423 - 426); 8) злочини проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій (статті 427 - 433); 9) злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями (статті 434 - 435).

Розділ 2.

Злочини проти порядку підлеглості та військової гідності

Суспільна небезпечність цієї групи злочинів полягає в спричиненні шкоди суспільним відносинам, що регулюють встановлений нормативними актами порядок підлеглості та військової гідності. Цей порядок виступає *безпосереднім об'єктом* злочинів, передбачених статтями 402 (непокора); ст. 403 (невиконання наказу); ст. 404 (опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків); ст. 405 (погроза або насильство щодо начальника); ст. 406 (порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями).

Специфіка цього об'єкту базується на особливості завдань, які вирішують Збройні Сили України, що потребує спеціального порядку взаємовідносин між військовослужбовцями і побудований на принципах єдиноначальності та обов'язкових правил підлеглості. Суть єдиноначальності полягає в зосередженні у командира всіх функцій управління ввіреним підрозділом. Він відповідає за бойову підготовку, військову дисципліну, стан озброєння, бойової техніки, транспорту, матеріально-побутове і медичне забезпечення військової частини.

Згідно зі ст.ст. 4 - 6 Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця:

– додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильного виконання вимог військових статутів, наказів командирів;

– бути пильним, зберігати державну та військову таємницю;

– додержуватися визначених військовими статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство;

– виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету;

– поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків.¹

За стан дисципліни у військовому об'єднанні, з'єднанні, частині (підрозділі), закладі та установі відповідає командир. Інтереси захисту Вітчизни зобов'язують командира постійно підтримувати військову дисципліну, вимагати її дотримання від підлеглих, не залишати поза увагою жодного дисциплінарного правопорушення.

Діяльність командира щодо підтримання військової дисципліни оцінюється не кількістю накладених ним дисциплінарних стягнень, а виконанням обов'язків з додержанням вимог законів і військових статутів, повним використанням дисциплінарної влади для наведення порядку і запобігання порушенням військової дисципліни.

Кожний військовослужбовець зобов'язаний сприяти командирові у відновленні та постійному підтриманні порядку й дисципліни.

Командир, який не забезпечив додержання військової дисципліни та не вжив заходів для її відновлення, несе встановлену законом відповідальність.

Право командира – віддавати накази і розпорядження, а обов'язок підлеглого – їх виконувати, крім випадку віддання явно злочинного наказу чи розпорядження. Наказ має бути виконаний сумлінно, точно та у встановлений строк.

Відповідальність за наказ несе командир, який його видав.

У разі непокори чи опору підлеглого командир зобов'язаний для відновлення порядку вжити всіх передбачених законами та військовими статутами заходів примусу аж до арешту винного й притягнення його до кримінальної відповідальності.

Випадки невиконання підлеглими наказів командирів (начальників), опір або примушування їх до порушення

---

¹ Закон України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року, ст. 4

службових обов'язків, а також фізичне або психічне насильство над ними є нетерпимими в лавах збройних сил, вони спричиняють безпосередню шкоду інтересам забезпечення постійної бойової готовності, військової дисципліни та вимагає рішучої боротьби з ними.

Значну шкоду військовому правопорядку спричиняє порушення статутних правил взаємовідносин між військово-службовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, які перешкоджають виконанню потерпілими службових обов'язків, порушують нормальну життєдіяльність підрозділу збройних сил.

Злочини проти порядку підлеглості та військової гідності в більшості випадків супроводжуються застосуванням різних видів насильства, тому посягають не тільки на військовий правопорядок, але і на життя, здоров'я, честь та гідність військовослужбовців.

Непокора (ст. 402 КК)

Непокора є небезпечним військовим злочином, який посягає на встановлений порядок підлеглості та військової честі і породжує неорганізованість та безладдя в військових частинах, негативно позначається на боєготовності та боєздатності військових формувань. В умовах воєнного стану чи бойової обстановки цей злочин може привести до зриву виконання бойового завдання чи до інших тяжких наслідків. Суспільна небезпечність цього злочину визначається тим, що він порушує закріплений в військових статутах порядок управління військами з метою забезпечення їх постійної бойової готовності, перешкоджає нормальному виконанню військовими частинами та підрозді-

лами покладених на них завдань, чим спричиняє шкоду інтересам служби.

Відповідно до ст. 29 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України всі військовослужбовці за своїм службовим становищем і військовим званням можуть бути начальниками або підлеглими.

Начальником визнається особа, якій постійно чи тимчасово підлеглі інші військовослужбовці. Начальник має право віддавати підлеглому накази і зобов'язаний перевіряти їх виконання. Підлеглий зобов'язаний беззастережно виконувати накази начальника, крім випадків віддання явно злочинного наказу, і ставитися до нього з повагою. Начальники, яким військовослужбовці підпорядковані за службою, у тому числі і тимчасово, є прямими начальниками для цих військовослужбовців. Найближчий до підлеглого прямий начальник є безпосереднім начальником.

За своїми військовими званнями начальниками є: сержанти і старшини – для рядових і матросів однієї з ними військової частини; прапорщики і мічмани – для сержантів і старшин, рядових і матросів однієї з ними військової частини; молодші офіцери – для сержантів і старшин, рядових і матросів; старші офіцери за військовим званням підполковник, капітан 2 рангу, майор, капітан 3 рангу – для прапорщиків і мічманів, сержантів і старшин, рядових і матросів; генерал-лейтенанти, віце-адмірали, генерал-майори, контр-адмірали, полковники, капітани 1 рангу – для молодших офіцерів, прапорщиків і мічманів, сержантів і старшин, рядових і матросів; генерали армії України, генерал-полковники, адмірали – для старших і молодших офіцерів, прапорщиків і мічманів, сержантів і старшин, рядових і матросів.

Військовослужбовці, які за своїм службовим становищем і військовим званням не є стосовно інших військовослужбовців начальниками або підлеглими, можуть бути

старшими чи молодшими за військовим званням. Старші за військовим званням військовослужбовці мають право вимагати від молодших за військовим званням військовослужбовців додержання військової дисципліни, громадського порядку і форми одягу, а також правил поведінки і військового вітання. Молодші за званням військовослужбовці повинні беззастережно виконувати зазначені вимоги старших за військовим званням військовослужбовців.

Для правильної юридичної кваліфікації цього злочину необхідно встановити, знаходились винний та потерпілий між собою у відносинах підлеглості, чи вони не підлегли один іншому по військовій службі. Як правило, це не викликає істотних труднощів, тому що службове становище військовослужбовців визначено військовими статутами та відповідними наказами командування. У тих випадках, коли існують сумніви в цьому питанні, необхідно отримати відповідний висновок правомочного начальника щодо питання – знаходились чи ні військовослужбовці при скоєні злочину між собою у порядку підлеглості по військовому званню чи службовому становищу.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається у відкритій відмові виконати наказ начальника, а також в іншому умисному невиконанні наказу.

Наказ (розпорядження) – це обов'язкова для виконання вимога командира (начальника) про вчинення або не вчинення підлеглим певних дій по службі. Накази віддаються, як правило, в порядку підлеглості, тобто безпосереднім начальником. За крайньої потреби командир (начальник), старший за службовим становищем, ніж безпосередній начальник, може віддати наказ підлеглому, минаючи його безпосереднього начальника, про що повідомляє безпосереднього начальника підлеглого

чи наказує підлеглому особисто доповісти своєму безпосередньому начальникові. Наказ можна віддавати одному чи групі військовослужбовців усно або письмово, у тому числі з використанням технічних засобів зв'язку (по телефону, телеграфу, радіозв'язку тощо).

З деяких питань військової служби встановлена тільки письмова форма віддання наказів (наприклад, з питань витрати грошових коштів). Наказ повинен бути сформульований чітко і не може допускати подвійного тлумачення. Підлеглий повинен виконати наказ начальника точно та у відповідний термін. Командир (начальник) відповідає за відданий наказ, його наслідки та відповідність законодавству, а також за невжиття заходів для його виконання, за зловживання, перевищення влади чи службових повноважень.² За віддання і виконання явно злочинного наказу (розпорядження) винні особи притягуються до відповідальності згідно із законом. Підлеглий не повинен обговорювати наказ начальника. Згідно з Дисциплінарним Статутом Збройних Сил України відповідальність за наказ несе начальник, який його віддав. Як передбачено в ст. 41 КК дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження. Разом з тим, згідно із ст. 60 Конституції України у випадку віддання явно злочинного наказу чи розпорядження, вони не підлягають виконанню. Підлеглий, який виконав явно злочинний наказ, та начальник, який його віддав, підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. Злочинність діяння виключається у випадках спричинення шкоди правоохоронюваним інтересам виконанням законного наказу.

² Преступления против военной службы /под ред. Н.А. Петухова/. – М.: Изд-во «Норма», 2002. – стр. 21

Законність наказу полягає в тому, що вимога начальника по службі належить до його компетенції, відповідає вимогам чинного законодавства та оформлена певним чином. Протизаконність наказу полягає в його невідповідності нормам чинного законодавства та може виражатися в самих різних формах, наприклад, обмеженні прав та законних інтересів громадян, перевищенні службових повноважень, невиконанні встановлених правил документального оформлення наказу і т. ін.

Підлеглий не завжди має реальну можливість оцінити законність наказу. На можливість правильної оцінки законності або незаконності наказу впливають різні обставини, а саме: професійний досвід, ступінь усвідомлювання реальної обстановки та деякі інші фактори.³ Злочинність спричиненої шкоди підлеглим при виконуванні протизаконного наказу виключається відповідно до ч. 5 ст. 41 тільки у випадках, коли у виконавця не було реальних підстав усвідомлювати злочинний характер наказу. Тобто виконавець злочинного наказу не усвідомлював та згідно з обставинами справи не міг усвідомлювати суспільної небезпечності виконання наказу начальника.

Злочинність діяння не виключається, коли підлеглий розуміє протизаконність наказу, який віддав начальник. Виконавець наказу, протиправність якого для нього явна, скоює умисний злочин та підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах згідно з ч. 4 ст. 41 КК. Кваліфікація цього злочину визначається тим, що під ознаки норм Особливої частини КК підпадає скоєне підлеглим діяння. Якщо начальник умисно віддав злочинний наказ, а підлеглий, розуміючи протиправність цього наказу, виконав його, то їх дії слід розглядати за правилами ст. 27 КК, як вчинені у співучасті.

³ В.Г. Сызранцев «Воинские преступления» Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002., стр.31

Питання про визнання пом'якшуючою обставиною скоєння злочину через службову залежність вирішується по кожній кримінальній справі з урахуванням конкретних умов скоєння злочину. При цьому враховується характер злочину, наявність підлеглих між співвиконавцями, їх службові взаєностосунки, ступінь службової залежності, ступінь розуміння виконавцем злочинного змісту наказу, психологічні властивості співучасників і т. ін. При вирішенні цього питання необхідно перевіряти наявність неслужбових відносин між підлеглим та начальником. В разі скоєння діяння без офіційного наказу внаслідок особистого прохання начальника, незалежно від його службового становища, не є обов'язковим для виконання підлеглим.

Якщо начальник для реалізації свого злочинного наказу виходив за межі своїх службових повноважень та застосовував методи психічного або фізичного впливу на підлеглого, то питання про виконання підлеглим такого наказу повинно вирішуватись відповідно до ст. 40 КК.

В деяких ситуаціях може бути різний ступінь обізнаності про конкретні обставини реальної обстановки, протиправність наказу усвідомлюється лише підлеглим, а не начальником, який віддав наказ. Виконання підлеглим такого наказу, протиправність якого відома лише йому, слід кваліфікувати як злочин. Дії начальника, який із-за неповноти інформації, обману або інших підстав віддав незаконний наказ, підлягають кваліфікації в залежності від обставин справи, як необережний злочин.

В якості самостійного злочину слід розглядати інше правопорушення яке скоїв підлеглий, виконуючи незаконний наказ, якщо воно не знаходилось у причинному зв'язку з відданим наказом та не усвідомлювалось начальником, який віддав наказ. Такий самостійний злочин може бути скоєний підлеглим як умисно, так і

через необережність. Відповідальність за скоєне розглядається за правилами ексцесу виконавця та виключає співучасть у цьому злочині.

Існують випадки, коли у зв'язку з порушенням підлеглим загальних вимог військової служби, начальник віддає наказ про припинення правопорушення та виконання ним своїх обов'язків. Невиконання такого наказу підпадає під ознаки ст. 402.

Відповідальність за ст. 402 настає за невиконання наказу, який містить конкретну вимогу про виконання або не виконання певних дій в даній ситуації. В залежності від характеру наказу, він може здійснюватись як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності підлеглого.

Невиконання вимог загальних обов'язкових норм, що містяться у статутах, порадиниках, інструкціях, не може розглядатися як непокора. Відповідальність може наставати як за недбале ставлення до військової служби. За порушення ж статутних правил вартової, внутрішньої служби, правил водіння або експлуатації машин відповідальність настає за спеціальними нормами КК.

Можливі випадки, коли у зв'язку з порушенням підлеглим загальних вимог військової служби начальник віддає наказ про припинення правопорушення та виконання підлеглим своїх обов'язків (наприклад, наказ військовослужбовцю, який знаходиться в самовільній відлучці, про негайне повернення до частини). Невиконання цього наказу підпадає під ознаки ст. 402 КК

Відкрита відмова від виконання наказу є найбільш зухвалою формою невиконання. При такій непокорі підлеглий у категоричній формі усно або письмово заявляє, що він виконувати наказ не буде. Підлеглий також може мовчки демонстративно скоювати дії, які свідчать, що наказ виконуватись не буде. Відмова може бути заявлена віч-на-віч або прилюдно. Публічна непо-

кора, особливо перед підлеглими свідчить про підвищену небезпечність скоєного.

Суперечка підлеглого з приводу отриманого наказу, його обговорення не створюють складу злочину, якщо наказ виконаний. У цьому випадку суперечка може тягнути лише дисциплінарну відповідальність.

Злочинність діяння відсутня, якщо непокора являє собою невиконання незаконного наказу.

Інше умисне невиконання наказу визначається тим, що підлеглий відкрито не заявляє, що не буде виконувати наказ начальника. Наказ начебто приймається до виконання, але насправді, умисно не виконується. Поняттям невиконання наказу охоплюється: невиконання дій, які передбачені наказом; скоєння дій, які заборонені наказом; неналежне виконання наказу, тобто відступ від його припису в часі, місці та характері дій.

Склад цього злочину є формальним. Тому закінченим його слід вважати з моменту відкритої відмови виконати наказ або з моменту навмисного його невиконання, тобто з моменту скоєння діяння.

З суб'єктивної сторони відкрита відмова виконати наказ начальника вчинюється тільки з прямим умислом. Це означає, що особа усвідомлює, що відкрито відмовляється виконати наказ начальника, розуміє протиправність свого діяння і бажає поступити таким чином.

Мотиви скоєння цього злочину можуть бути різними і для його кваліфікації значення не мають. Разом з тим, у випадках, коли військовослужбовець, який виконує наказ, отримав від іншого командира (начальника), старшого за службовим становищем чи військовим званням, новий наказ, що стане перешкодою для виконання попереднього, він доповідає про це командирові (начальникові), який віддав наступний наказ, і після отримання його згоди припиняє виконання попереднього наказу.

Суб'єктом злочину можуть бути лише військовослужбовець чи військовозобов'язаний під час проходження зборів, які за своїм службовим становищем чи військовим званням є підлеглими начальнику, що віддав наказ. Крім того, суб'єктами злочину можуть бути молодші за званням військовослужбовці, які при порушенні ними військової дисципліни або громадського порядку не виконали вимогу старших за військовим званням про припинення цих порушень.

В ч. 2 ст. 402 передбачені кваліфікуючі обставини. Це вчинення цього злочину групою осіб, або якщо це діяння спричинило тяжкі наслідки.

Групова непокора передбачає злочинну дію двох або більше осіб, об'єднаних спільним умислом. У таких випадках кожний, хто відмовився виконати наказ начальника, усвідомлює, що непокора здійснюється ним разом з іншою особою в складі групи. Для групової непокори наявність попередньої змови не є обов'язковою. При груповій непокорі винні виступають в якості співвиконавців. Якщо група осіб скоїла злочин за попередньою змовою, це означає, що в ньому приймали участь особи, які заздалегідь домовились про спільне скоєння злочину. Злочин вважається вчиненим організованою групою, якщо в його вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання. В усіх таких випадках скоєне кваліфікується за частиною другою.

До тяжких наслідків невиконання наказу слід відносити: зрив виконання бойового завдання, пошкодження бойової техніки та устаткування, утворення реальної небезпеки для життя та здоров'я людей, спричинення тяжкого або середньої тяжкості ушкодження, загибель людей, спричинення великої матеріальної шкоди, зниження боєздатності військових частин та підрозділів.

Між непокорою та настанням тяжких наслідків повинен бути встановлений причинний зв'язок.

Ч. 3 передбачає підвищену кримінальну відповідальність за непокору, вчинену в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Поняття цих ознак див. в загальних положеннях.

Невиконання наказу (ст. 403)

Цей злочин є різновидом невиконання наказу командира, тому на нього повною мірою розповсюджується положення про об'єкт посягання, поняття наказу, суб'єкта злочину, які надані в ст. 402 КК.

Об'єктивна сторона злочину полягає в невиконанні або неналежному виконанні наказу, що спричинило тяжкі наслідки. При невиконанні наказу відсутні ознаки непокори, тобто відсутні відкрита заява про небажання виконувати наказ і демонстративні дії, що свідчить про явне небажання підлеглого коритися наказу начальника. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є настання тяжких наслідків, поняття яких дається в ст. 401 КК. До тяжких наслідків належить відносити: зрив заходів по забезпеченню постійної бойової готовності військової частини, підрозділу, корабля; зрив бойового завдання, операції; знищення або пошкодження бойової та спеціальної техніки; загибель людей; утрата управління військами; заподіяння істотної майнової шкоди та ін. Між невиконанням наказу та тяжкими наслідками повинен бути встановлений причинний зв'язок. Якщо тяжкі наслідки не наступили, або відсутній причинний зв'язок, то відповідальність за цією статтею не настає.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується необе-

режною формою вини (злочинна недбалість або злочинна самовпевненість). При злочинній недбалості особа не передбачає можливості настання тяжких наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити. При злочинній самовпевненості особа передбачала можливість настання тяжких наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Що стосується факту невиконання наказу, то це діяння вчинюється як умисно, так і через необережність, тобто з прямим умислом або злочинною недбалістю.

При відмежуванні цих злочинів слід враховувати наступне. При непокорі діяння вчинюється лише умисно, а при вчиненні цього злочину можлива необережність. При непокорі тяжкі наслідки є кваліфікуючою обставиною, а при невиконанні наказу наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. При ввідсутності наслідків кримінальна відповідальність не настає.

Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404)

Це є один з небезпечних військових злочинів, який порушує нормальну службову діяльність командирів у Збройних Силах. Додатковим об'єктом злочину є життя, здоров'я цих осіб, тілесна недоторканність.

Опір начальникові або іншій особі, яка виконує покладені на неї військові обов'язки, або примушування їх до порушення цих обов'язків передбачає скоєння цієї протидії в активній формі. Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він перешкоджає нормальній службовій діяльності командирів (начальників),

підриває принцип єдиноначальності та авторитет військовослужбовців, на яких покладені певні службові обов'язки. При цьому посягання на встановлений в Збройних Силах України порядок підлеглості приймає відкритий, демонстративний характер. Опір начальникові, або примушування його до порушення службових обов'язків не може бути скоєним без тієї або іншої форми насильства. Виходячи з цього даний злочин посягає поряд з порядком підлеглості ще й на особу військовослужбовця.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається: 1) в опорі начальникові, а також іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки по військовій службі; 2) в примушуванні цих осіб до порушення покладених на них обов'язків по військовій службі.

До інших осіб, що виконують покладені на них обов'язки по військовій службі, належать військовослужбовці, що перебувають у складі караулів, патруля або нарядів внутрішньої служби, та інші військовослужбовці, які виконують певні обов'язки по військовій службі.

Опір – це перешкодження начальникові або іншій особі виконувати покладені на них обов'язки з військової служби. При опорі винний намагається не допустити виконання начальником або іншою особою службових обов'язків, не дати йому можливості діяти в даній конкретній ситуації відповідно до закону, вимог військових статутів або наказу начальника. Як правило, перед опором відбувається порушення військової дисципліни, а сам опір є реакцією підлеглого на правомірні дії начальника по припиненню порушень. Це, наприклад, випадки перешкодження інспектору ВАІ затримати військовослужбовця, який порушив Правила дорожнього руху, командиру – відправити підлеглого на гауптвахту, якого заарештовано в дисциплінарному порядку і т. і.

Опір може вчинюватися тільки під час виконання начальником або іншою особою того чи іншого обов'язку по військовій службі. Він може і не супроводжуватися насильством, а виражатися у створенні перепон, у спробі вивратися під час затримання і т. ін.

Вірно були кваліфіковані як опір начальнику за ч. 1 ст. 404 дії рядового С., який спочатку не виконав вимоги чергового по полку, та його помічника – офіцерів Т. та К. і відмовився залишити приміщення казарми сусіднього підрозділу, а потім, коли останні спробували виштовхнути його з підрозділу, заподіяв кожному з них по декілька ударів рукою.⁴

Для складу цього злочину обов'язковими ознаками є:

- застосування до начальника чи іншої особи, яка виконує обов'язки по військовій службі, психічного чи фізичного насильства;

- пред'явлення до зазначених осіб конкретних протизаконних вимог, спрямованих на припинення або зміну характеру їх службової діяльності.

Так, рядовий А., під час виконання ним обов'язків вартового, в стані алкогольного сп'яніння, з хуліганських мотивів став бити вартових, а коли розвідний молодший сержант В. почав вимагати від А. припинити протиправні дії та намагався відібрати автомат, А. вчинив йому опір.

Органи попереднього слідства кваліфікували дії А. відносно В., як особливо злісне хуліганство за ознаками особливої зухвалості, опору особі, яка намагалася припинити хуліганські дії та спробі застосування зброї.

Але така кваліфікація була помилковою, тому що В. був начальником А., тому в даному випадку був вчинений злочин, передбачений ст. 404 КК.⁵

Якщо під час застосування фізичного або психічного

⁴ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1997 рік

⁵ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1994 рік

насильства до військовослужбовця не будуть пред'явлені конкретні вимоги про порушення обов'язків по військовій службі, то подібні дії можуть бути кваліфіковані як погроза начальника чи як насильницькі дії щодо начальника (ст. 405).

На відміну від опору при примушуванні винний намагається примусити начальника або іншу особу діяти всупереч інтересам служби або в інтересах винного. При опорі правопорушник не дає можливості начальнику виконати свої службові обов'язки, а при примушуванні – заставляє начальника скоїти протизаконні дії.

Примушування може стосуватися службових дій, які виконуються як в момент примушування, так і до дій, які повинні (або можуть) виконуватись у майбутньому.

Як примушування необхідно кваліфікувати випадки, коли військовослужбовці строкової служби шляхом застосування різних форм насильства намагаються примусити сержантів та старшин створювати їм полегшені умови військової служби, не призначати в наряди, не вимагати виконання денного розпорядку, не призначати до господарських робіт і т. і.

Примушення тим і відрізняється від опору, що передбачає пред'явлення начальнику (іншій особі) конкретної вимоги про вчинення або утримання від вчинення яких-небудь дій, які військовослужбовець повинен скоїти в цій ситуації відповідно до статутних правил або наказу. Відсутність таких вимог виключає можливість кваліфікації скоєного як примушування. Тому застосування насильства до начальника на підставі незадоволення його службовою діяльністю, але без пред'явлення конкретних вимог, не може бути визнаним примушуванням, навіть якщо підлеглий цим намагається змінити службову діяльність начальника. Такі дії треба кваліфікувати за ст. 405 КК.

Другою ознакою є те, що скоєння опору можливо лише безпосередньо в момент виконання потерпілим конкретного службового завдання, а примушування може виконуватись як в цьому випадку, так і відносно особи, яка зараз не виконує службові обов'язки, але в майбутньому буде їх виконувати.

Тобто диспозиція ст. 404 КК в частині, яка стосується опору начальнику чи іншій особі, викладена таким чином, що кваліфікувати за цією статтею можливо лише у випадках скоєння злочину від час виконання потерпілим своїх обов'язків з військової служби.

При цьому можливе примушування начальника чи іншої особи до майбутнього порушення обов'язків з військової служби, наприклад, примушування начальника в майбутньому не включати підлеглого до вартової служби.

Злочин є закінченим з моменту фактичного вчинення опору або примушування, незалежно від досягнення винним своїх цілей перешкодити військовослужбовцю виконати покладені на нього обов'язки по службі або примусити їх порушити.

Під обов'язками з військової служби згідно зі ст. 404 слід розуміти не лише факт знаходження на військовій службі, а конкретні службові обов'язки, які виконує військовослужбовець на підставі вимог статутів або наказу начальника в інтересах військової служби.

За ч. 1 ст. 404 слід кваліфікувати опір, скоєний без насильства. За цією ж частиною повинні кваліфікуватись опір та примушування, які супроводжуються погрозою застосування насильства, включаючи погрозу вбивством. Частина 1 ст. 404 охоплює також опір та примушування, яке супроводжується фізичним насильством над начальником або особою, яка виконує обов'язки з військової служби. Це можуть бути: нанесення ударів, побоїв, насильницьке позбавлення волі, спричинення

легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження. Ці види насильства охоплюються частиною першою і допоміжною кваліфікації не потрібно. Тяжкість тілесних ушкоджень враховується при призначенні покарання.

Спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження повинно визнаватись як тяжкий наслідок опору чи примушування, що потребує кваліфікації за ч. 2 ст. 404 КК.

За ч. 2 статті кваліфікуються опір або примушування, які вчинені при кваліфікуючих обставинах – скоєння злочину групою осіб або із застосуванням зброї, або такі, що спричинили тяжкі наслідки.

Для наявності групи, як кваліфікуючої ознаки, не обов'язково, щоб між винними відбулась попередня домовленість. Наявність попередньої змови свідчить про більш небезпечну форму співучасті. Спільність умислу і сумісність дій може виникнути під час вчинення опору чи примушення, Необхідно тільки, щоб кожна особа усвідомлювала, що вона чинить опір чи примушування разом з іншими особами.

Під зброєю слід розуміти предмети спеціально призначені для враження живої цілі – штатна армійська зброя (автомат, гвинтівка, пістолет, кулемет, карабін, багнет, кортик і т. ін.)⁶, а також інша вогнепальна чи холодна зброя як заводська, так і саморобна (мисливська рушниця, фінський ніж, кастет і т. ін.). Використання при опорі предметів господарського призначення (наприклад, сокири, палиці і т. ін.) не дає підстави кваліфікувати ці дії за ч. 2. Застосування зброї означає фактичне використання її для фізичного або психічного насильства над начальником або іншою особою. Погроза

⁶ Див. Правила застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Прикордонних військ, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України (Розд. I, п. 1.3), затверджені Державним комітетом у справах охорони державного кордону України 29 жовтня 1998 року

зброєю, розмахування нею повинні визнаватися застосуванням зброї. Погроза словами застосувати зброю без вчинення за допомогою неї конкретних дій (добування зброї, виконання пострілу вгору, вбік тощо), не є обтяжуючою обставиною, передбаченою ч. 2.

Зброю слід відрізнити від боєприпасів, тому що використання боєприпасів також може вважатись підставою для кваліфікації за ч. 2 ст. 404 в тих випадках, коли їх використання не потребує наявності збройної системи, для використання якої вони призначені. Так граната для гранатомету та ручна граната є боєприпасами. Але застосування ручної гранати повинно кваліфікуватись як застосування зброї.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом. Ставлення до тяжких наслідків (ч. 2) може бути як умисне, так і з необережності, а ставлення до смерті начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 4) – тільки умисне.

Суб'єктом злочину можуть бути військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, прапорщики і мічмани, а також особи офіцерського складу.

Поняття тяжких наслідків (див. ст. 402.). При цьому навіть умисне заподіяння під час опору чи примушування тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній людині або середньої тяжкості декільком особам, а також необережне спричинення смерті не тягне за собою додаткової кваліфікації за статтями про злочини проти особи. Опір або примушення, внаслідок яких були умисно заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, які потягли за собою смерть потерпілого, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 2 ст. 404 та ч. 2 ст. 121.

Частина третя ст.404 передбачає відповідальність за вчинення цього злочину в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці. Характеристика цих обставин дається в коментарі до ст. 401 КК.

За ч. 4 опір або примушування кваліфікуються у випадках, коли є хоча б одна із ознак, передбачених ч. 2, 3. Крім того, треба щоб діяння було пов'язане з умисним вбивством начальника або іншої особи, що виконували обов'язки по військовій службі. У цьому випадку опір чи примушування, пов'язані з умисним вбивством, не потребують додаткової кваліфікації за ст. 115.

Якщо опору чи примушуванню передували хуліганські дії, які не охоплюються ознаками інших військових злочинів, має місце реальна сукупність двох злочинів, — передбачених ст. 296 і 404.

Вчинення військовослужбовцем опору представнику влади або представнику громадськості, що охороняють громадський порядок, і опір працівнику міліції або члену громадського формування з охорони громадського порядку, а також військовослужбовцю при виконанні цими особами покладених на них обов'язків по охороні громадського порядку кваліфікуються за ст. 342.

Примушування працівників правоохоронних органів з числа військовослужбовців до порушення ними обов'язків, пов'язаних з відправленням правосуддя, розкриттям злочинів або інших правопорушень чи запобіганням їм, треба кваліфікувати за статтями, що передбачають відповідальність за злочини проти правосуддя або порядку управління. Якщо такими діями було вчинено ще й посягання на порядок несення військової служби, скоєне треба кваліфікувати за сукупністю злочинів: проти правосуддя чи порядку управління та за ст. 404.

Погроза або насильство щодо начальника (ст. 405)

Військова дисципліна як необхідна умова постійної боєспроможності військових частин та підрозділів досягається повсякденною вимогливістю командирів (начальників) до підлеглих, повагою до особистої гідності військовослужбовців, вмiлим поєднанням та правильним застосуванням засобів переконання та примусу. У свою чергу підлеглі повинні безперечно слухатись командирів (начальників), сприяти підтримці порядку та дисципліни.

Необхідною умовою успішного виконання завдань по забезпеченню військової дисципліни, які покладені на командирів (начальників), є охорона їх недоторканності, життя та здоров'я. Погроза щодо начальника або насильницькі дії до нього, направлені проти військової підлеглості, викликають велику суспільну небезпечність тому, що вони ускладнюють, а інколи взагалі роблять неможливими виконання командиром (начальником) своїх статутних обов'язків. Крім того, ці дії спричиняють шкоду життю, здоров'ю та особистій недоторканності начальника. Злочин посягає на можливість командира (начальника) у будь-яких умовах виконувати свої обов'язки і твердо керувати діями підлеглих в інтересах військової дисципліни та порядку. Суспільна небезпечність злочину виражається в тому, що погроза порушує встановлений порядок відношень між начальниками і підлеглими, негативно впливає на службову діяльність начальника, приводить до зниження вимогливості до підлеглих, що ослаблює військовою дисципліну.

З об'єктивної сторони злочин може мати такі форми:

ч. 1 ст. 405 – погроза вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові або знищенням чи пошкодженням його майна у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби; ч. 2 ст. 405 – заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій щодо начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Під погрозою щодо начальника слід розуміти такий вплив на начальника з боку підлеглого, який має на меті залякати його скоєнням вбивства, спричиненням тілесних ушкоджень чи нанесенням побоїв, або знищенням чи пошкодженням його майна з метою добитися від нього в інтересах погрожуючого відмови від належного виконання обов'язків по військовій службі. Для складу цього злочину необхідно, щоб погроза була адресована начальнику; була висловлена у зв'язку із виконанням ним обов'язків по військовій службі; полягала в залякуванні вбивством, заподіянні тілесних ушкоджень чи побоїв або знищенні чи пошкодженні його майна; була реальною.

При відсутності однієї із вказаних ознак, відсутній і склад розглядуваного злочину.

Погроза є формою психічного насильства над начальником. Вона може виявлятися у висловлюванні (усно, письмово, із застосуванням технічних засобів), а також у жестах або інших діях, за допомогою яких винний залякує потерпілого. Реальність погрози визначається у кожному конкретному випадку із врахуванням обставин справи, зокрема з урахуванням форми її висловлювання, можливості реалізувати погрозу негайно чи через деякий час, впливу, який вона зробила на начальника, а також тих негативних наслідків, які могли бути обумовлені цією погрозою. Нереальною є така погроза, здійснення якої обумовлено обставинами, які в теперішній час

відсутні, а можливість їх настання в майбутньому не залежить від підлеглого чи начальника (наприклад, погроза вбити начальника на фронті, коли почнеться війна).

Під погрозою вбивством слід розуміти виражений зовні та доведений до потерпілого намір позбавити його життя.

Під погрозою заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв слід розуміти погрозу заподіяння начальнику різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень чи побоїв. При цьому ступінь небезпечності насильства для здоров'я потерпілого на кваліфікацію не впливає.

Під погрозою знищення майна слід розуміти виражені зовні та доведені до потерпілого погроза привести його майно в непридатний для використання за цільовим призначенням стан.

Під майном слід розуміти як рухоме майно (носильні речі, автомашина, мотоцикл, худоба тощо), так і нерухоме (жилий будинок, дача, плодоягідні та інші насадження, посіви тощо).

Судова практика не розглядає як військовий злочин погрозу, висловлену начальнику у зв'язку з вчиненням ним неправомірних дій, а також таких, що не відповідають інтересам військової служби.

Погроза повинна бути конкретною. Заяви типу «я тобі покажу» тощо не містять конкретної форми залякування і не можуть бути визнані злочином.

Погроза може бути висловлена безпосередньо начальнику або через інших осіб. У останньому випадку обов'язково має бути встановлено, що винний бажав, щоб погроза була відома начальнику.

Погроза вважається закінченим злочином з того моменту, коли начальник, на адресу якого вона була висловлена, сприйняв її.

Злочином вважається погроза не будь-якому військово-вслужбовцю, в тому числі й старшому за військовим

званням, а лише начальнику. При цьому слід розуміти начальника як за військовим званням, так і за службовим становищем. Не утворює складу цього злочину погроза щодо близьких осіб начальника (батьків, дітей, дружини).

З суб'єктивної сторони цей злочин вчинюється тільки з прямим умислом: винний усвідомлює, що погрожує начальнику вбивством, спричиненням тілесних ушкоджень, нанесенням побоїв або знищенням чи пошкодженням його майна, і бажає, щоб ця погроза була прийнята начальником.

Мета погрози – залякати начальника та вплинути на його службову діяльність.

Мотивом погрози є невдоволення правомірною службовою діяльністю начальника або його конкретним діям по службі.

Суб'єктом злочину є військовослужбовець, підлеглий по службі чи військовому званню особі, якій погрожує.

Якщо погроза є складовою частиною вчинення опору начальнику або примушення, то такі дії необхідно кваліфікувати тільки за ст. 404. Не створює самостійного складу злочину і погроза, висловлена під час вчинення насильницьких дій щодо начальника (ч. 2 ст. 405).

Насильство щодо начальника, якому підлеглий, відповідно до вимог військових статутів, повинен виявляти повагу і якого повинен захищати в бою, є дуже грубою формою порушення військової дисципліни. Воно утруднює виконання начальником своїх обов'язків по військовій службі та спричиняє шкоду його здоров'ю. У багатьох випадках насильство щодо начальника пов'язано з помстою за його справедливу вимогливість. Ось чому кримінальний закон відносить розглядуване діяння до найбільш суспільно небезпечних злочинів.

В частині другій ст. 405 передбачені такі дії, як заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення

інших насильницьких дій щодо начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби.

Тілесними ушкодженнями визнаються протиправне і винне заподіяння шкоди здоров'ю іншій особі, коли порушено анатомічну цілісність тканин, органів і їх функцій.

Характер і тяжкість тілесних ушкоджень визначаються судово-медичною експертизою. При цьому ступінь тяжкості тілесних ушкоджень на кваліфікацію не впливають.

Побої – це неодноразові удари, що наносяться потерпілому.

Іншими насильницькими діями можуть бути викручування рук, ніг, стискування горла, статевих органів тощо. Одним з обов'язкових компонентів насильницьких дій є безпосередній фізичний вплив на потерпілого.

Спричинення начальнику тяжкого тілесного ушкодження кваліфікується за сукупністю злочинів (ч. 2 ст. 405 та ч. 1 або ч. 2 ст. 121).

Умисне вбивство начальника у зв'язку з виконанням ним обов'язків по військовій службі при відсутності ознак опору та примушування кваліфікується за ч. 2 п. 8 ст. 115 (вбивство особи у зв'язку з виконанням нею службового обов'язку).

Злочин вважається закінченим з моменту заподіяння начальнику тілесних ушкоджень, побоїв або вчинення інших насильницьких дій.

Вказані дії щодо начальника характеризуються умисною формою вини. Злочин має бути пов'язаний зі службовою діяльністю начальника. Насильство щодо начальника з мотивів ревнощів, помсти, особистої неприязні та з інших мотивів, не пов'язаних зі службовою діяльністю начальника і порушенням військового правопорядку, не утворюють складу злочину, передбаченого ст. 40б.

Так, обґрунтовано були кваліфіковані дії рядового Б., скоєні з мотивів незадоволення службовою діяльністю на-

чальника, тобто пов'язані з виконанням останнім обов'язків з військової служби. Рядовий Б., який був незадоволений діями сержанта С., який виконував свої обов'язки чергового по підрозділу, завів його в умивальну кімнату казарми та двічі вдарив в обличчя. Оскільки дії рядового Б. були обумовлені бажанням змінити ставлення сержанта С. до військової служби, суд вірно кваліфікував дії рядового Б. за ч. 2 ст. 405.

Вірно були кваліфіковані дії сержанта О., який у відповідь на вимогу йти до казарми спати вдарив чергового по частині капітана С. в обличчя, чим спричинив легкі тілесні ушкодження останньому.⁷

Частиною 2 ст. 405 передбачена відповідальність за насильство підлеглого щодо начальника в зв'язку з його правомірною діяльністю, яка скоєна по службі та відповідає вимогам військових статутів. Якщо насильницькі дії були захистом від протиправного насильства з боку начальника, то відповідальність з боку підлеглого за цією статтею виключається.

В ч. 3 ст. 405 передбачені особливо кваліфікуючі обставини: якщо такі дії вчинені групою осіб, або із застосуванням зброї, або в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Для наявності групи як кваліфікуючої ознаки не обов'язково, щоб між винними відбулась попередня домовленість. Спільність умислу і сумісність дій можуть виникнути під час вчинення злочину. Необхідно тільки, щоб кожна особа усвідомлювала, що вона вчинює злочин не одна.

Застосування вогнепальної або холодної зброї має місце в тих випадках, коли винний за їх допомогою заподіяв або намагався заподіяти ушкодження, а також тоді коли використання зброї створювало реальну загрозу для життя або здоров'я потерпілого. Використання зброї, яка не-

⁷ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1998 рік

законно зберігається у винного, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 405 і частиною 1 або 2 ст. 263 КК.

Поняття воєнного стану та бойової обстановки (див. коментар до ст. 401.)

**Порушення статутних правил
взаємовідносин між
військовослужбовцями за відсутності
відносин підлеглості (ст. 406 КК)**

Стаття передбачає відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями, за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилось в завданні побоїв чи вчиненні іншого насильства.

За ст. 406 не може кваліфікуватись застосування одним військовослужбовцем до іншого насильства, обумовленого виключно особистими взаємовідносинами, які не пов'язані з військовою службою, а також які не супроводжувались порушенням військового порядку. Такі правопорушення повинні розглядатись як злочини проти особи.

З об'єктивної сторони злочин полягає в нанесенні військовослужбовцю побоїв або в застосуванні іншого насильства з метою змусити його виконувати повністю або частково окремі обов'язки, які були покладені на винного по службі, або виконувати доручення особистого характеру чи які-небудь протиправні дії, а також для того, щоб принизити особисту гідність потерпілого.

Інше насильство може виражатися у різних видах фізичного та психичного впливу на потерпілого, які не є побоями і не пов'язані із заподіянням тілесних уш-

коджень; у погрозі застосування насильства; у вилученні у військовослужбовця із застосуванням насильства та погрози його застосування продуктів харчування, інших матеріальних цінностей, зв'язування, побавлення волі, тощо.

Фізичне насильство одного військовослужбовця щодо іншого може бути визнано військовим злочином (ст. 406) лише в тому випадку, коли воно посягає на встановлений порядок несення військової служби: застосоване у зв'язку з виконанням потерпілим обов'язків по військовій службі чи при виконанні хоча б одного із цих обов'язків; коли застосування насильства безпосередньо і не пов'язане з виконанням обов'язків по військовій службі, але було зв'язане з очевидним для винного порушенням порядку військових відносин і виражало явну зневагу до військового колективу та військовослужбовців.

Психічне насильство полягає у впливі на психіку людини шляхом залякування, погроз, щоб зламати її волю до опору, відстоювання своїх прав та свобод.

Злочин, передбачений цією статтею, може бути скоєний у розташуванні підрозділу, на території військової частини, в місцях виконання робіт, проведення культурно-масових, спортивних заходів, організованого відпочинку, при знаходженні у звільненні, командировці, лікувальному закладі тощо.

Насильство щодо осіб, з якими винний перебуває у відношеннях підлеглості, не може кваліфікуватись за ст. 406, оскільки такі дії кваліфікуються за ст. 405 КК.

Застосування насильства або погроза його застосування може супроводжуватись вилученням у товариша по службі майна, обмундирування, продуктів харчування, сигарет, грошей, або з спонуканням до вступу в сексуальні відносини неприродним способом. Якщо порушення статутних правил взаємовідносин супроводжуються вилученням у

потерпілого предметів особистої власності, то такі дії додатково кваліфікуються як злочини проти власності. Насильницькі дії сексуального характеру або спонукання потерпілого до таких дій виходять за межі ст. 406 та потребують додаткової кваліфікації за ст. 153 або 154 КК.

Злочин вважається закінченим з моменту завдання побоїв чи вчинення іншого насильства.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що, здійснюючи насильницькі дії щодо іншого військовослужбовця, він порушує закріплений у військових статутах порядок взаємовідносин між військовослужбовцями. Щодо наслідків вина суб'єкта цього злочину може виражатися як в умислі (прямий або непрямий), так і в необережності (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість). Мотиви злочину можуть бути різноманітними. Наприклад, бажання незаконно підкорити своїй волі військовослужбовця, примусити його виконувати дії, які не витікають з вимог військової служби. У більшості випадків нестатутні насильницькі дії скоюються з хуліганських мотивів та спрямовані на досягнення уявної переваги над потерпілим, знущанням над його людською гідністю. Можливе порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями на ґрунті національних та релігійних суперечок. Мотиви на кваліфікацію скоєного не впливають.

Суб'єктом злочину є будь-який військовослужбовець (солдат, матрос, сержант, старшина, прапорщик, мічман, особа офіцерського складу), що не перебуває з потерпілим у відносинах підлеглості. Необхідно, щоб злочинні дії вчинялися винним у зв'язку з виконанням ним або потерпілим обов'язків по військовій службі. Винний несе відповідальність і тоді, коли застосування насильства хоч і не пов'язане з виконанням обов'язків військової служ-

би, але супроводжувалось проявом явної неповаги до військового колективу, порушенням порядку військових відносин, нормального відпочинку або дозвілля військовослужбовців.

Кваліфікуючими ознаками визнаються: ч. 2 – вчинення діяння щодо кількох осіб; заподіяння військовослужбовцю легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень; вчинення таких дій, що мають характер знущання або глумлення над військовослужбовцем.

Вчинення діяння щодо кількох осіб має місце у випадках, коли протягом певного відрізка часу, що охоплюється конкретним злочином, нанесені побої або застосоване інше насильство щодо двох і більше осіб.

Спричинення в процесі нестатутних насильницьких дій легких тілесних чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень повністю охоплює ч. 2 ст. 406 і додаткової кваліфікації не потребує.

Так, наприклад, вірно були кваліфіковані за ч. 2 ст. 406 КК України дії рядового Р., який, порушуючи ст.ст. 49, 50 та 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, з метою показати свою перевагу над військовослужбовцем, який був молодшим за призовом, наніс удар ногою рядовому К., чим спричинив йому легкі тілесні ушкодження.⁸

Терміни знущання або глумлення є оціночними і повинні визначатися у кожному конкретному випадку індивідуально.

Так, наприклад, за ч. 3 ст. 406 за ознаками знущання над потерпілим було засуджено рядового Б., який 20 грудня 2003 р. став вимагати у рядового П. затагнути поясний ремінь, а потім прийняти позу «лося», після чого наніс йому удар рукою по перехрещенні на лобі рукам.⁹

⁸ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1994 рік

⁹ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 2003 рік

В частині 3 ст.406 передбачені особливо кваліфікуючі обставини: якщо діяння вчинені групою осіб або із застосуванням зброї, або такі, що спричинили тяжкі наслідки.

Групові нестатутні насильницькі дії скоюються сумісно двома і більше військовослужбовцями, які об'єднані загальним умислом. Кожен із цих військовослужбовців виступає у якості співвиконавця. Злочин може бути скоєно як за попередньою домовленістю винних осіб між собою, так і без такої домовленості. Необхідною умовою кваліфікації дій винних (у разі відсутності попередньої домовленості між ними) є розуміння кожним із них того, що нестатутні дії скоюються ними в групі з іншими. Якщо ж об'єктивна сторона злочину виконана одним військовослужбовцем за підбурюванням чи за вказівкою організатора злочину, то дії виконавця повинні бути кваліфіковані за ч. 1 чи 2 ст. 406, а дії організатора або підбурювача – за ч. 1 чи 2 ст. 406 і відповідною частиною ст.27 КК. Питання кваліфікації виникає при вчиненні цього злочину двома особами, коли один із них є військовослужбовцем, а інший цивільною особою. Їхні дії не можуть бути кваліфіковані за ч. 3 ст. 406 за цією ознакою, оскільки цивільна особа не є суб'єктом військових злочинів і може бути, у даному випадку, лише пособником, організатором або підбурювачем. Разом з тим, організатори, підбурювачі і пособники можуть бути визнані співучасниками групових нестатутних насильницьких дій, скоєних декількома співвиконавцями.

Нестатутні дії повинні розглядатись як скоєні у групі незалежно від того, притягнуті до кримінальної відповідальності всі учасники злочину чи до такої відповідальності притягнуто лише одного із них, а щодо інших кримінальна справа закрита.

Коли до нестатутних дій, що скоєє військовослужбовець, підключається особа, яка є начальником для потерпілого,

то начальник у такому випадку не може бути співвиконавцем злочину, передбаченого ст. 406. Його дії необхідно кваліфікувати за ст. 424. Така кваліфікація обумовлена тим, що винний посягає на порядок здійснення військовими службовими особами службових повноважень. Дії виконавця у цій ситуації не можуть бути кваліфіковані за ч. 3 ст. 406, як скоєні у групі, оскільки начальник у даному випадку не є суб'єктом даного злочину і не може бути визнаний його співвиконавцем. Він може нести відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст.424 КК).

Якщо до нестатутних дій, які скоює начальник щодо рівних йому за службовим станом військовослужбовців, приєднується особа, яка перебуває у відносинах підлеглості як до винного, так і до потерпілого, дії начальника необхідно кваліфікувати за ст. 406, а дії підлеглого, – як співучасть у цьому злочині в залежності від конкретних обставин за відповідною частиною ст. 27 та ст. 406, оскільки підлеглий у даному випадку не є суб'єктом і не може бути визнаний співучасником цього злочину. У деяких випадках означені дії підлеглого можуть бути кваліфіковані за сукупністю цих злочинів та за статтями чинного Кодексу, які передбачають відповідальність за злочин проти порядку підлеглості (ст. 405).

В частині 3 ст. 406 говориться про застосування зброї (див. коментар до ст. 405). Застосування під час нестатутних відносин предметів господарського чи іншого призначення (складаний, кухонний ніж, камінь, палиця) не може бути підставою для кваліфікації дій винного за ч. 3 ст. 406. Зброя може бути застосована для заподіяння тілесних ушкоджень, а також як засіб психічного впливу при іншому насильстві, коли винний шляхом погроз зброєю примушує потерпілого виконувати замість себе окремі обов'язки по військовій службі,

надавати йому різні послуги, скоювати дії, які принижують особисту гідність потерпілого.

Під спричиненням тяжких наслідків (ч. 3 ст. 406) слід розуміти заподіяння потерпілому внаслідок порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями тяжких тілесних ушкоджень, необережне заподіяння йому смерті, самогубство потерпілого.

Коли внаслідок порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями скоюється умисне вбивство потерпілого, заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили його смерть, то дії винної особи потребують додаткової кваліфікації за ст. 406 та за статтями чинного Кодексу, які передбачають відповідальність за такі злочини.

Розділ 3.

Злочини проти порядку проходження військової служби

Об'єктом злочинів, передбачених ст. 407-409 КК України є встановлений порядок проходження військової служби, який зобов'язує військовослужбовців строкової служби постійно знаходитися в розташуванні військової частини чи місця служби, а офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців за контрактом – в службовий час і не залишати їх без дозволу відповідного начальника. Цей порядок регламентований законодавством України, а саме: Конституцією України, Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р.; Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 р.; Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України від 24 березня 1999 р.; Положенням про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України; Положенням про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами Збройних Сил України; Положенням про проходження військової служби (навчання) за контрактом у Збройних Силах України курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів; Положенням про проходження військової служби за контрактом та кадрової військової служби у Службі безпеки України; Положенням про проходження строкової військової служби солдатами і матросами, сержантами і старшинами Служби безпеки України; Положенням про проходження військової служби (навчання) за контрактом курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів Служби безпеки України, які затверджені указом Президента України від 7 листопада 2001 р.

Суспільна небезпечність цих злочинів полягає в тому,

що військовослужбовець, який ухиляється від виконання своїх службових обов'язків, спричиняє шкоду керованості, боєздатності та боєспроможності підрозділу, а також дисципліні, яка існує в підрозділі. У зв'язку з розшуком особи, яка самовільно залишила розташування частини або місця служби чи дезертирувала з нього інші військовослужбовці повинні виконувати завдання по затриманню правопорушника, тим самим відхиляючись від своїх основних завдань. Держава несе тягар матеріальних збитків на виїзди розшукових груп за місцем мешкання правопорушника або на лікування військовослужбовця, який завдав собі тілесних ушкоджень. Дезертири, які не мають грошей на харчування, проїзд, як правило, скоюють злочини проти власності (крадіжка, грабіж, розбій), учиняють опір при затриманні і т. і. З урахуванням цих обставин законодавством встановлена кримінальна відповідальність за самовільне виключення військовослужбовцем себе з військових правовідносин шляхом самовільного залишення частини, дезертирства, підроблення документів, симуляції хвороби, самокалічення та іншими способами.

Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст.407)

Згідно зі ст. 216 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України військовослужбовці строкової служби у вільний від занять та робіт час мають право вільно переміщатися по території військової частини, а під час звільнення – і в межах гарнізону. Виїзд офіцерів, прапорщиків (мічманів), військовослужбовців, що

проходять військову службу за контрактом, за межі гарнізону здійснюється з дозволу командира військової частини. Виїзд військовослужбовців строкової служби за межі гарнізону (за винятком випадків відбуття у відпустку або відрадження) забороняється.

Залишення військовослужбовцем без відповідного дозволу території розташування військової частини або місця служби, нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу є грубим порушенням військової дисципліни, оскільки військовослужбовець не виконує своїх обов'язків.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається: 1) в самовільному залишенні військової частини або місця служби; 2) в нез'явленні вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або лікувального закладу тривалістю понад доби, але не більше місяця.

Самовільне залишення частини полягає у тому, що офіцер, прапорщик, військовослужбовець за контрактом у службовий час, а військовослужбовець строкової служби в будь-який час залишає територію військової частини або місце служби, не одержавши дозволу відповідного начальника. Під військовою частиною слід розуміти територію в межах казарменого, табірної, похідного чи бойового розташування частини, який встановлений командиром частини або вищестоящим командуванням. Місцем служби військовослужбовця, як правило, є військова частина, в якій він проходить службу. Тому поняття військової частини і місця служби, як правило, збігаються. Якщо вони не збігаються, то під місцем служби слід розуміти всяке інше місце, де військовослужбовець повинен в проміжок деякого часу виконувати військові обов'язки або знаходитись відповідно до наказу або дозволу командира (начальника). Ними вважаються,

наприклад, місця виконання службових завдань або господарських робіт поза розташуванням частини, проведення учбових занять або культурно-масових заходів тощо.

Для складу злочину, передбаченого ст. 407, необхідно, щоб залишення військової частини або місця служби мало самовільний характер, тобто було вчинене без дозволу начальника. Залишення частини не є самовільним, якщо воно мало місце з дозволу начальника, який не мав права надавати такий дозвіл, при умові коли військовослужбовець сумлінно помилявся. Наприклад, командир взводу надав звільнення військовослужбовцю. У цих випадках відповідальність покладається на начальника, який перевищив свої повноваження.

Разом з цим, склад злочину є, якщо військовослужбовець звернувся з проханням залишити військову частину до особи, яка не уповноважена правом надавати такого дозволу і військовослужбовець це розумів. (Наприклад, звернувся до командира відділення).

Якщо військовослужбовець самовільно залишив свій підрозділ та знаходиться в іншому підрозділі на території однієї військової частини в межах батальйону, полку, корпусу, дивізії при умові, що ці підрозділи територіально знаходяться разом, в діях військовослужбовця немає складу злочину. Проте, якщо ці підрозділи знаходяться на значній відстані один від одного, то дії військовослужбовця повинні кваліфікуватися за ст. 407 КК.

Нез'явлення вчасно на службу полягає в тому, що, залишивши військову частину або місце служби на законній підставі (звільнення, відпустка, відрадження, знаходження в лікувальному закладі, переведення до іншого місця служби) та маючи об'єктивні можливості для повернення в установлений термін, військовослужбовець своєчасно в частину не з'являється і знаходиться поза її розташуванням понад встановлений строк. В цьо-

му випадку ухилення від несення обов'язків військової служби здійснюється шляхом бездіяльності.

Якщо військовослужбовець своєчасно не з'явився в частину з поважних причин, то таке запізнення не розглядається як військовий злочин.

Так, військовим судом Полтавського гарнізону було засуджено за ч. 3 ст. 407 КК України рядового Х., який відбув у відпустку 1 серпня 2001 року та без поважних причин не повернувся до військової частини доки не був затриманий працівниками міліції 7 грудня 2001 року. Під час попереднього слідства було з'ясовано, що Х., не збирався ухилятися від військової служби, крім того мав бажання продовжити службу за контрактом, а до частини не повернувся тому що не було грошей на проїзд.¹

Поважними причинами нез'явлення в строк на службу слід вважати такі об'єктивні фактори, що перешкоджають військовослужбовцю своєчасно з'явитися в частину. В деяких випадках збіг тяжких обставин може бути визнано крайньою необхідністю, що виключає злочинність діяння згідно зі ст. 39 КК, або згідно п. 5 ст. 66 КК – обставиною, що пом'якшує покарання.

В судовій практиці збігом тяжких обставин в залежності від конкретних обставин справи визнається широке коло негативних життєвих ситуацій, які суттєво впливають на злочинну поведінку винного, а саме: тяжке захворювання військовослужбовця, стихійне лихо, затримання органами влади, перерва в русі транспорту, хвороба або смерть родичів, проблеми в особистому житті, нестатутні відношення з боку товаришів по службі, зловживання з боку командування та інше. Питання про наявність поважних причин нез'явлення вирішується в кожному конкретному випадку, виходячи із обставин справи.

Їх можна поділити на позаслужбові та пов'язані зі

¹ Див. Архів військового суду Полтавського гарнізону за 2002 рік

службою. Першу групу утворюють обставини, при яких військовослужбовець звільняється командуванням від виконання службових обов'язків для вирішення сімейних проблем. Це смерть близького родича (батька, матері, дружини, чоловіка, сина, доньки, рідних брата або сестри) або особи, яка виховувала військовослужбовця; пожежа або інше стихійне лихо, що трапилось в родині військовослужбовця тощо.

До обставин, пов'язаних зі службою, відносяться: проявлення нестатутних дій відносно військовослужбовця, інші дії або бездіяльність, які створюють реальну загрозу життю або здоров'ю військовослужбовця, посягання на його права, честь, гідність, протиправні дії з боку командування.

Початком злочину вважається момент фактичного самовільного залишення військової частини або місця служби, а кінцем – день повернення в частину або затримання поза межами частини. Початком нез'явлення на службу вважається закінчення установленого строку з'явлення, а кінцем – час повернення в частину або затримання. У випадках хвороби військовослужбовця в період самовільного залишення військової частини або місця служби моментом закінчення злочину є знаходження в лікувальному закладі в зв'язку з хворобою. Якщо після одужання військовослужбовець продовжив ухилення від військової служби, то термін скоєного злочину потече знову та час самовільного залишення частини або місця служби буде враховуватися загальним часом знаходження поза межами частини або місця служби, за виключенням терміну, коли винний знаходився на лікуванні.

Термін самовільного залишення військової частини або місця служби вважається закінченим у випадках добровільного з'явлення в органи державної влади або

військового командування, які наділені повноваженнями по реальному припиненню ухилення від військової служби та забезпечення доставки винного до частини (військові комісаріати, комендатури, органи внутрішніх справ, командування військових частин тощо). Якщо військовослужбовець звернувся до установ, які не мають цих повноважень, наприклад, громадські та правозахисні організації, або повідомив своєму командуванню, то ці дії не мають юридичного значення стосовно переривання терміну самовільного залишення військової частини.

Військовим злочином, передбаченим ст. 407, визнається незаконна відсутність військовослужбовця, яка продовжувалась понад три доби для військовослужбовців строкової служби (ч. 1) і понад десять діб, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинена повторно протягом року для офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців за контрактом (ч. 2), а також понад один місяць для обох категорій військовослужбовців (ч. 3), але за відсутності мети зовсім ухилитися від військової служби.

Незаконна відсутність тривалістю до трьох діб військовослужбовця строкової служби та тривалістю до десяти діб, вчинена вперше офіцером, прапорщиком, військовослужбовцем за контрактом, або після закінчення року з моменту вчинення ними самовільного залишення військової частини або місця служби, розглядається як дисциплінарний проступок.

Самовільне залишення військової частини або місця служби під час несення бойового чергування, прикордонної, вартової служби або під час внутрішньої служби чи патрулювання потребує додаткової кваліфікації за ст.ст. 418, 419, 420, 421 КК.

Суб'єктивна сторона самовільного залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення до міста служби скоюється лише з прямим умислом відносно

діяння, або з непрямым відносно тривалості відсутності.

Мотиви цього злочину можуть бути різними (бажання відпочити вдома, зустрітися з рідними, з'явитися на якесь свято і т. і.). Вони не впливають на кваліфікацію, але враховуються при призначенні покарання та при вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.²

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1, може бути тільки військовослужбовець строкової служби, передбаченого ч. 2 – тільки особи офіцерського складу, прапорщики, військовослужбовці за контрактом, а передбаченого ч. 3 і 4, – всі категорії військовослужбовців.

В частині 4 ст. 407 передбачена кваліфікуюча обставина, якщо такі діяння вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. (Див. коментар до ст. 401 КК).

Дезертирство (ст. 408)

З об'єктивної сторони злочин полягає у самовільному залишенні військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також у нез'явленні з тією ж самою метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу.

Військовослужбовець, який скоює дезертирство, протизаконно припиняє виконувати свій конституційний обов'язок (ст.ст. 17, 65 Конституції України) по захисту Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності.

Дезертирство є триваючим злочином. Вчинення цього злочину починається з моменту самовільного залишення

² В.Г. Сызранцев «Воинские преступления» Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002, стр. 61

військової частини або місця служби, а також нез'явлення на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу.

Моментом закінчення дезертирства вважається час, коли винний сам, за власним бажанням з'явився в органи державної влади або на місце служби з метою припинити дезертирство чи був затриманий правоохоронними органами або командуванням.

Особа, яка дезертирувала, не перестає бути суб'єктом військових правовідносин. Тому, якщо військовослужбовець в процесі затримання умисно скоїв самокалічення, то його дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів передбачених ст.ст. 408 та 409 КК.

Для складу цього злочину тривалість ухилення військовослужбовця від військової служби значення не має. Военна колегія Верховного Суду СРСР в своїй ухвалі по справі К. та Р. обґрунтувала необхідність кваліфікації їх дій як дезертирства, тому що при наявності мети ухилитися від військової служби самовільне залишення частини або місця служби в незалежності від тривалості знаходження поза межами частини утворює склад дезертирства.³ Повернення дезертира до місця служби або його прибуття до органів влади на кваліфікацію злочину не впливає, але визнається пом'якшуючою обставиною.

Фактична тривалість ухилення від військової служби може мати значення лише при визначенні ступеня суспільної небезпечності цього діяння та призначенні покарання. Якщо проміжок часу самовільного знаходження поза службою був нетривалим при наявності пом'якшуючих обставин, то може ставитись питання про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 11 КК.

Готування та замах на дезертирство можливі лише до

³ Обзор Военной коллегии Верховного Суда СССР по кассационно-надзорной практике военных трибуналов округов (флотов) от 11.05.1970 г.

моменту самовільного залишення частини або до моменту закінчення строку явки на службу. Готування може виявлятися в підшукуванні засобів для безперешкодного залишення частини або для приховування майбутнього незаконного перебування поза межами частини або місця служби, або іншому умислому створенні умов для вчинення дезертирства (наприклад, придбання підроблених документів, квитків і т. і.).

Замах на дезертирство можливий у вигляді умисних дій, безпосередньо спрямованих на залишення території частини або місця служби (наприклад, спроба до втечі).

Добровільна відмова від дезертирства можлива лише до моменту залишення частини або місця служби чи до моменту закінчення строку явки до частини⁴. Якщо військовослужбовець залишив частину з метою ухилення від проходження військової служби, але потім через деякий проміжок часу, незалежно від його тривалості, повернувся до частини чи з'явився до органів влади, з діях винного буде закінчений склад дезертирства, а його явку до частини чи органів влади слід розглядати як пом'якшуючу обставину.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується тільки прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що протиправно залишає частину або інше місце служби чи не з'являється з строк на службу з метою ухилитися від військової служби. Мета може з'явитися у зійськовослужбовця перед залишенням частини або в процесі скоєння самовільного залишення частини, при поверненні в частину з відрадження і т. і. Наявність цієї мети відрізняє дезертирство від самовільного залишення частини або місця служби, оскільки при самовільному залишенні військової частини злочинець має намір через певний час повернути-

⁴ В.М. Борисенко, К.И. Егоров, Г.Н. Исаев, А.В. Сапсай «Преступления против военной службы» Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002., стр. 201

ся до виконання обов'язків по військовій службі, а кваліфікація діяння здійснюється в залежності від терміну його ухилення від військової служби. Тому тривалість ухилення військовослужбовця від військової служби під час дезертирства на кваліфікацію не впливає. Об'єктивними даними, що підтверджують дійсні наміри військовослужбовця, який скоїв дезертирство, можуть бути: придбання військовослужбовцем для себе фіктивних документів, проживання під чужим іменем і приховування своєї належності до військових формувань, проживання на нелегальному становищі тощо.

На практиці нерідко виникають труднощі при кваліфікації дій винного за цією статтею в зв'язку з невизначеністю умислу. Наприклад, військовослужбовець залишає частину з наміром бути відсутнім на деякий час, а потім повернутись до виконання своїх обов'язків з військової служби. Однак в подальшому він вирішує не повертатись на службу та зовсім ухилитись від неї. У цьому випадку його дії кваліфікуються як дезертирство.

Так само повинні кваліфікуватись дії винного, якщо він прагнув самовільно бути відсутнім поза службою невизначений час, наприклад «доки не затримають».

Мотиви дезертирства можуть бути різноманітними: небажання виконувати обов'язки по військовій службі, причини сімейного та побутового характеру, намагання уникнути кримінальної відповідальності за скоєний злочин, боягузтво, легкодухість тощо. Мотиви дезертирства не впливають на кваліфікацію діяння, проте враховуються при призначенні покарання.

Якщо військовослужбовець, який скоїв дезертирство, незаконно пересік державний кордон України, та на території іншої держави видав її представникам відомості, що становлять державну таємницю або надав іноземній державі іншу допомогу в проведенні підривної діяльності

проти України, то його дії повинні кваліфікуватися як державна зрада за ст. 111 КК.

Суб'єктами злочину можуть бути військовослужбовці строкової служби, у тому числі й ті, що відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, курсанти та слухачі військових навчальних закладів, прапорщики, мічмани, особи офіцерського складу, військовослужбовці, які проходять службу за контрактом.

Особи, що відбувають кримінальне покарання в дисциплінарному батальйоні або відбувають дисциплінарний арешт на гауптвахті, за своїм правовим статусом є військовослужбовцями, і несуть усі обов'язки по військовій службі, покладені на них законами та військовими статутами. Тому у разі втечі з місця служби (гауптвахти чи дисциплінарного батальйону) з метою ухилитися від військової служби вони повинні нести відповідальність за дезертирство. У випадках, коли військовослужбовець притягнутий до кримінальної відповідальності за злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, а як запобіжний захід – знаходження під вартою в слідчому ізоляторі або на гауптвахті, то втеча з цих закладів повинна кваліфікуватися за ст. 393 КК.

Якщо під час дезертирства скоєні інші злочини, то кваліфікація дій винної особи повинна бути за сукупністю цих злочинів.

Частина 2 передбачає відповідальність за кваліфіковані види дезертирства – дезертирство зі зброєю або за попередньою змовою групою осіб, що складають підвищену небезпеку для військового правопорядку.

Дезертирство зі зброєю має місце у випадках, коли військовослужбовець, залишаючи місце служби з метою зовсім ухилитися від військової служби, виносить із собою штатну зброю (вогнепальну, холодну).

Якщо зброя надається військовослужбовцю у зв'язку

з виконанням ним спеціальних обов'язків по військовій службі, то скоєне ним дезертирство із зброєю передбачене ч. 2 ст. 408. Заволодіння при цьому зброєю додаткової кваліфікації за іншими статтями чинного КК не потребує.

Якщо перед вчиненням дезертирства особа вчинила викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів тощо, то відповідальність настає за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 408 і ст. 410 КК.

Дезертирство за попередньою змовою групою осіб передбачає дії двох і більше військовослужбовців, об'єднаних спільним умислом та метою зовсім ухилитися від виконання обов'язків військової служби. При груповому дезертирстві кожний військовослужбовець усвідомлює, що він дезертирує разом з іншими військовослужбовцями у складі групи, про що між ними була досягнута попередня змова.

Якщо буде встановлено, що декілька військовослужбовців скоїли дезертирство одночасно, але попередньо не домовлялись про спільність дій, то скоєне не може кваліфікуватись за ч. 2 ст. 408. в частині 3 статті передбачені особливо кваліфікуючі обставини у випадках, коли діяння вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. (Див. коментар до ст. 401 КК).

Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409)

Об'єктивна сторона цього злочину виражається в ухиленні військовослужбовця від несення обов'язків військової служби: 1) самокалічення; 2) симуляції хвороби; 3) підроблення документів чи іншого обману.

Ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення з об'єктивної сторони полягає в тому, що військовослужбовець, спричинивши яку-небудь шкоду своєму здоров'ю з метою ухилитися від служби, стає повністю або тимчасово непридатним до несення військової служби чи окремих її видів, примушує таким чином командира (начальника) звільнити його від виконання військових обов'язків (направити на лікування та ін.) або самовільно припиняє після спричинення тілесного ушкодження виконання таких обов'язків. Винна особа не вигадує підстави для свого звільнення від служби, а сама реально їх створює шляхом умисного спричинення собі тілесного ушкодження. Самокалічення – це навмисне пошкодження будь-якого органу або тканин тіла, порушення функцій якогось органу. Шкода здоров'ю може бути заподіяна вогнепальною чи холодною зброєю, колючими або ріжучими знаряддями, різноманітною отрутою і іншими механічними, тепловими та іншими засобами⁵.

Характер знарядь та засобів, що застосовуються для вчинення самокалічення, характер та ступінь заподіяного тілесного ушкодження, спосіб його вчинення, а також повністю чи частково виявився винний непридатним до військової служби не мають значення для кваліфікації злочину. Всі ці обставини повинні враховуватися лише при оцінці ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину та призначенні покарання.

Виконавцем ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення може бути лише військовослужбовець, який ухилився від служби, незалежно від того, сам він спричинив собі ушкодження чи на його прохання це зробила інша особа. Така особа може виступати в ролі організатора, підбурювача чи

5 В.М. Борисенко, К.И. Егоров, Г.Н. Исаев, А.В. Сапсай «Преступления против военной службы» Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002., стр.207

пособника. У такому разі дії цієї особи підлягають кваліфікації як співучасть в ухиленні від військової служби та злочині проти життя і здоров'я особи.

У справах про самокалічення обов'язковим є проведення судово-медичної експертизи для встановлення факту, характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, а також проведення військово-лікарської комісії для отримання висновку щодо придатності винного до несення військової служби.

Симуляція хвороби полягає в тому, що військовослужбовець з метою отримати звільнення від виконання обов'язків військової служби або навмисно неправдиво видає себе за хворого, приписуючи собі такі хворобливі симптоми, фізичні чи психічні недоліки, котрі нібито не дають йому можливості виконувати службові обов'язки, хоча реально він ними не страждає, або свідомо перебільшує наявне у нього захворювання (аггравация) і отримує постійне чи тимчасове звільнення від служби.

Можлива симуляція як фізичних (соматичних), так і психічних хвороб. Вчиняючи симуляцію, винний завідомо знає, що він є здоровим, однак заявляє про свою нібито хворобу, щоб шляхом такого обману отримати звільнення від виконання службових обов'язків. У справах про симуляцію хвороби обов'язковим є проведення судово-медичної експертизи для встановлення самої події симуляції (аггравації) хвороби.

В багатьох випадках необхідним є проведення судово-медичної експертизи для визначення, чи не є симуляція одним з симптомів захворювання, яке є у хворого (патологічна симуляція). Тобто особа помилково вважає себе хворим і у зв'язку з цим неспроможним виконувати службові обов'язки. Якщо в результаті патологічної симуляції особа і була на деякий час звільнена від виконання службових обов'язків, то його дії не є кримінально-

караними, оскільки відсутня ознака обману з метою отримати звільнення від служби.

Ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом підроблення документів полягає в тому, що військовослужбовець з метою отримати звільнення від виконання обов'язків військової служби подає відповідному командиру (начальнику) документ (підроблений або неправдиво виготовлений), в якому містяться неправдиві відомості, та на його підставі отримує постійне чи тимчасове звільнення від служби. Такий документ може бути виготовлений як самим винним, так і сторонньою особою. Така особа може виступати в ролі організатора, підбурювача чи пособника. В цьому випадку його дії підлягають кваліфікації за правилами співучасті.

Оскільки підроблення документів – обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину, то кваліфікація за ст. 358 КК не потрібна. У всіх випадках підроблення документа полягає у невідповідності дійсності вказаних в документі подій та обставин, посилаючись на які військовослужбовець, знаючи про таку невідповідність, заявляє клопотання про тимчасове чи постійне звільнення його від виконання службових обов'язків.

Якщо військовослужбовець з метою ухилитися від військової служби надає командуванню підроблений документ, який всупереч його припущенням не може бути підставою для звільнення від виконання обов'язків з військової служби (наприклад, підроблений виклик на вступні іспити до вищого навчального закладу), його дії слід кваліфікувати як замах на злочин.

Інший обман як спосіб ухилення від несення обов'язків військової служби виявляється у службовому повідомленні командиру (начальнику) завідомо неправдивої інформації про події чи обставини з метою одержання постійного чи тимчасового звільнення від служби або у

свідомому замовчуванні з цією ж метою інформації, про яку він був забов'язаний доповісти. Неправдиві відомості можуть стосуватися сімейних та інших обставин, які для командування є підставою для звільнення військовослужбовця від виконання службових обов'язків.

Ухилення від служби, вчинене шляхом підкupu службової особи, є одним з видів ухилення шляхом обману. Якщо при цьому підкуп виразився у дачі хабара, то той, хто ухилився від несення обов'язків військової служби, підлягає відповідальності і за дачу хабара. Дії службової особи в цих випадках слід кваліфікувати як пособництво в ухиленні від військової служби та зловживання владою, а у випадку отримання хабара – і за ознакою отримання хабара, тобто за сукупністю цих злочинів.

В ч. 2 ст. 409 встановлена відповідальність за відмову від несення обов'язків військової служби. З об'єктивної сторони вона характеризується тим, що військовослужбовець відкрито, не прибігаючи до обману, усно, письмово чи іншим способом виражає своє небажання нести військову службу або виконувати окремі її обов'язки і фактично припиняє їх виконання.

Відмова можлива в двох формах. По-перше, у формі відкритої заяви про небажання нести військову службу з подальшим фактичним припиненням виконання обов'язків по ній. При цьому сама лише така заява, якою б категоричною вона не була, не може розглядатися як відмова від несення обов'язків військової служби, якщо вона не супроводжується фактичним припиненням їх виконання. По-друге, у формі явного, фактичного припинення виконання обов'язків військової служби, якщо це не супроводжувалося відповідною заявою (військовослужбовець демонстративно не виконує своїх обов'язків, ігнорує вимоги командира нести службу).

Відмову підлеглого виконувати конкретні вказівки

командира (наприклад, відбутися у відрядження, заступити до складу наряду і т.і.) за умови виконання інших обов'язків по службі не можна розглядати як ухилення. У подібних випадках мова йде про непокору або інше умисне невиконання наказу (ст. 402).

Складом відмови від несення обов'язків військової служби охоплюються випадки ухилення від виконання цих обов'язків під приводом релігійних переконань.

Стаття 409 передбачає відповідальність не за самі по собі самокалічення, симуляцію хвороби, підроблення документів, інший обман, заяву про небажання виконувати обов'язки військової служби, а за ухилення від обов'язків військової служби тим чи іншим способом. Якщо військовослужбовець симулював хворобу з метою одержання покращеного харчування, ліків, чи путівки до санаторія, ці дії не утворюють складу злочину.

Ухилення від несення обов'язків військової служби за ст. 409, незалежно від того, яким шляхом воно досягається, вважається закінченим злочином з моменту припинення виконання обов'язків військової служби. Ухилення шляхом самокалічення або симуляції хвороби буде закінченим злочином вже з моменту фактичного припинення виконання військових обов'язків, хоча б винний, що спричинив собі ушкодження або симулював хворобу, офіційно ще не був звільнений від несення військової служби, а ухилення шляхом підроблення документів чи іншого обману – з моменту отримання звільнення від виконання військових обов'язків. Тривалість ухилення не має значення для складу закінченого злочину. Вона впливає лише на ступінь суспільної небезпеки діяння та особи винного і повинна враховуватися при призначенні покарання.

Готування до вчинення злочину, передбаченого ст. 409, матиме місце в тих випадках, коли для цього особою підшукано або пристосовано відповідним чином якісь

предмети чи засоби, а також в усіх інших випадках умисного створення умов для такого ухилення.

Ст. 409 передбачає, що замах на вчинення злочину матиме місце, коли самокалічення, симуляція хвороби, підроблення документів або інший обман, вчинені з метою ухилення від служби, не потягли за собою фактичного звільнення особи від виконання обов'язків військової служби (наприклад, обман був викритий командуванням до надання звільнення від служби).

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 409, характеризується тільки прямим умислом. При цьому винний бажає тимчасово чи зовсім ухилитися від виконання обов'язків військової служби. Мотивом скоєння злочину є небажання переносити труднощі військової служби, боягузтво, бажання зустрітися з рідними, побувати вдома тощо.

Суб'єктом даного злочину може бути будь-який військовослужбовець, а також військовозобов'язані, призовані на учбові чи перевірочні збори, та особи, які відбувають покарання на гауптвахті. Не можуть бути суб'єктом цього злочину особи, які ще не проходять військової служби (призовники).

В ч. 3 ст. 409 передбачена відповідальність за діяння, які передбачені частинами першою та другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. (Див. коментар до ст.401 КК).

Розділ 4.

Злочини проти порядку збереження та користування військовим майном

Для боєздатності Збройних Сил України важливе значення має забезпеченість сучасною зброєю, бойовими припасами та військовою технікою. Відсутність матеріальної забезпеченості військ призводить до неможливості виконання ними своїх повсякденних завдань. Все майно Збройних Сил України має своє цільове призначення та в залежності від нього розподіляється на наступні види: хімічне, речове, продовольче, санітарно-технічне майно, озброєння, боєприпаси, бойова техніка та інші види майна.

Слід розуміти, що деяке військове майно за своїми якостями нічим не відрізняється від іншого державного або приватного майна. І тільки знаходження на балансі військової частини або в користуванні у військовослужбовця дає можливість зробити висновок, що перед нами предмет військового злочину, а не загально кримінального. Тому злочини, передбачені в статтях 410 – 413 КК, стосуються лише військового майна.

Нормативною базою, яка регулює правовий режим військового майна є: Закони України «Про власність» від 7 лютого 1991 року; «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 року; «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 року; «Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спец хімії» від 21 вересня 2000 року; «Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі» від 23 червня 1995 року, «Положення про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил у мирний час», затверджене постановою Кабінету Міністрів 22 липня 1998 року.

Безпосереднім об'єктом цих злочинів є право власності на військове майно, а також встановлений порядок зберігання військового майна, який зобов'язує кожного

військовослужбовця дбайливо берегти зброю, техніку, бойові припаси та інше військове майно, правильно користуватися ними, обслуговувати їх і експлуатувати, охороняти від псування, втрати, знищення та пошкодження.

Предметом цих злочинів є різноманітне військове майно, а саме: зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова і спеціальна техніка чи інше військове майно.

Під зброєю в цих статтях КК треба розуміти штатні предмети спеціально призначені для ураження живої цілі, які є на балансі військової частини. Існує два види зброї: вогнепальна та холодна, яка закріплена особисто за військовослужбовцем чи колективного користування (наприклад, гармата).

Бойові припаси – це патрони до зброї, артилерійські снаряди, бомби, міни, бойові частини ракет, а також інші вироби та знаряддя, що споряджені вибуховою речовиною та призначені для ведення стрільби або руйнування різноманітних об'єктів.

Піротехнічні, імітаційні, навчальні, холості та інші подібні засоби, що не містять вибухових речовин, не відносяться до бойових припасів.

Вибухові речовини – це тверді, рідкі або у вигляді газу речовини та суміші, призначені для проведення вибухів і здатні до хімічної реакції без доступу кисню з виділенням газів з такою інтенсивністю, температурою та тиском, які здатні виконувати роботу метання та руйнування. До вибухових речовин належать, зокрема, тротил, гексоген, порох, динаміт, пропан-киснева суміш тощо. До вибухових речовин у розумінні ст. 410 також належать так звані знаряддя вибуху, що містять в собі вибухові речовини. Це вогнепровідні та детонуючі шнури, капсули, детонатори та ін. Поряд з цим не можуть розглядатись як вибухові речовини знаряддя вибуху, що не містять

речовин, здатних до самостійного вибуху, – динамо-машини, елементи живлення тощо.

Обмундирування – це військовий одяг, який видається військовослужбовцю на певні строки ношення (шпатель, брюки, китель, камуфляж, головний убір і т.ін.).

Спорядження – прилади та інші предмети, які необхідні військовослужбовцю для виконання певних завдань (противогаз, речовий мішок і т.і.).

Засоби пересування включають всі види військового транспорту, що перебуває в особистому чи колективному службовому користуванні.

Предметами технічного постачання вважаються різноманітні прилади, інструменти і пристрої, які використовуються у військах.

Під іншим військовим майном слід розуміти будь-яке військове майно, що вручається військовослужбовцю для використання за цільовим призначенням і підлягає поверненню.

Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410)

Об'єктивна сторона цього злочину виражається у різних способах викрадення зазначених предметів: їх крадіжці, грабежі, привласненні, вимаганні, розбої, шахрайстві, розтраті, заволодінні шляхом зловживання службовим становищем.

Розкрадання деталей (складових частин) вогнепальної зброї та бойових припасів повинно оцінюватись залежно від того, який комплект деталей викрадений. Якщо викраденого комплекту деталей (складових частин) достатньо для складання придатних для використання зброї чи бойових припасів, скоєне слід кваліфікувати як закінчений злочин за ст. 410. Під достатнім комплектом треба розуміти таку сукупність деталей (складових частин), яка дозволяє без додаткової доробки та пристосувань використовувати зброю для стріляння (наприклад, за наявності ствола та ударного механізму), а бойових припасів – за їх призначенням.

У випадку, коли з комплекту були викрадені окрема деталь або деталі (складові частини), що не є достатнім для складання зброї чи бойових припасів, і винна особа мала намір виготовити відсутні частини, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 410 та як виготовлення чи замах на виготовлення зброї або бойових припасів (ст. 263 КК).

Викрадення таких складових частин бойових припасів, які містять вибухові речовини, в будь-якому випадку утворює закінчений склад злочину, передбаченого ст. 410, – розкрадання вибухових речовин.

Коли винна особа викрала несправну зброю або бойові припаси, а також непридатні для використання вибухові речовини і при цьому помилялась стосовно їх якостей, вчинене слід розглядати як замах на розкрадання відповідних предметів чи речовин.

Закінченим цей злочин вважається з моменту, коли особа заволоділа вказаними предметами і отримала можливість розпорядитись або користуватись ними.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює насамперед спеціальні ознаки предмета злочину. Мета та мотив можуть бути різними, але вони на кваліфікацію не впливають.

Суб'єктом злочину можуть бути військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань.

В частині 2 ст. 410 передбачені кваліфікуючі ознаки: вчинення цих дій військовою службовою особою; повторно; за попередньою змовою групою осіб; що заподіяло істотну шкоду.

Повторність має місце у тих випадках, коли особа раніше вже вчинила розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин. При цьому не має значення, чи була ця особа засуджена за перший злочин, чи ні. Якщо була судима, то судимість не повинна бути погашена або знята, якщо не була судима, то не повинні минути строки давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Так, було засуджено за ст. 15 та ч. 2 ст. 410 КК України молодшого сержанта П. та рядового К., які 6 квітня 2002 року домовились заволодіти блоками до літаків ІЛ-76, які знаходились у стаціонарно-технічній будівлі військової частини на території аеродрому. О 17 годині того ж дня вони прибули до аеродрому, проникли до будівлі та винесли з неї 16 блоків до літаків ІЛ-76, але були не в змозі довести злочин до кінця, з причин які від них не залежали, тому що були затримані черговим по аеродрому.¹

Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411)

Умисне знищення або пошкодження військового майна є одним з найнебезпечніших військових злочинів, оскільки ці дії направлені на спричинення

¹ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 2001 рік

матеріальної шкоди, що негативно впливає на стан боєготовності та боєздатності Збройних Сил та інших військових формувань України. Військове майно є державною власністю, а тому посягання на нього є одночасно і посяганням на державну власність.

Не утворює складу злочину, передбаченого ст. 411, знищення або пошкодження особами офіцерського складу, прапорщиками, мічманами, військовослужбовцями за контрактом предметів військового обмундирування, виданих їм в особисту власність. Проте знищення та пошкодження будь-яким військовослужбовцем предметів, які передбачені для видачі названим категоріям в особисту власність, але зберігаються на складах, підпадає під ознаки даного злочину, оскільки до моменту видачі це майно належить військовій частині.

Для кваліфікації за ст. 411 не має значення, належало знищене або пошкоджене майно тій військовій частині, де проходить службу військовослужбовець, чи іншій військовій частині, знаходилося воно в індивідуальному чи колективному користуванні або зберігалось на складі.

З об'єктивної сторони злочин полягає у знищенні або пошкодженні зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна.

Знищення означає таку форму впливу на майно, за якої воно повністю стає непридатним для використання за цільовим призначенням і не підлягає відновленню. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність.

Під втратою цінності майна слід розуміти випадки, коли майно фізично не перестає існувати, але стає непридатним для використання або, не втрачаючи своїх функціональних (споживчих) якостей, стає недоступним для користування.

При пошкодженні майно набуває стану, за якого втрачає повністю чи частково свої функціональні якості (наприклад, зброя не стріляє або стріляє із значними відхиленнями) або втрачає свою форму (деформація кузова автомобіля, хоча сам автомобіль рухатися може). Проте, на відміну від знищення, при пошкодженні предмет підлягає відновленню (ремонту), після чого може використовуватися в подальшому за своїм функціональним призначенням.

Ступінь пошкодження майна не впливає на кваліфікацію злочину. Однак, якщо буде визнано, що пошкодження майна призвело до заподіяння військовій частині великої матеріальної шкоди (поряд з іншими чинниками може враховуватися і ступінь пошкодження), яка може розцінюватися як тяжкі наслідки, то дії винного кваліфікуються за ч. 2 ст. 411.

Знищення та пошкодження військового майна може бути вчинено різними способами: шляхом активних дій, які скоюються механічним (відділення тих чи інших деталей агрегату чи механізму), фізичним (ударом, підривом) засобом, дією хімічних речовин, за допомогою різних засобів, що також для кваліфікації за ст. 411 значення не має і додаткової кваліфікації за іншими відповідними статтями чинного Кодексу не потребує. Проте вчинення цих дій шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом визнано більш суспільно небезпечним і обумовлює кваліфікацію за ч. 2 ст. 411. Тому умисне знищення або пошкодження майна вогнем, яке не створювало такої загрози (наприклад, спалення предмету у печі), не може розглядатися як кваліфікуюча ознака і тягне відповідальність за ч. 1 ст. 411.

Інший загальнонебезпечний спосіб – це будь-який спосіб знищення або пошкодження майна, внаслідок якого створюється загроза життю та здоров'ю людей або заподіяння значних матеріальних збитків (вибух, затоплення тощо).

Умисне знищення чи пошкодження викраденого військового майна не потребує додаткової кваліфікації за ст. 411, оскільки викрадення передбачає можливість використання викраденого на свій розсуд.

У випадку, коли умисне знищення чи пошкодження одного військового майна пов'язано з пошкодженням іншого військового майна (наприклад, військовослужбовець з метою викрадення виплює переговорний блок, пошкоджуючи тим самим пульт управління), то дії винної особи кваліфікуються за сукупністю злочинів – як розкрадання та умисне знищення чи пошкодження майна, тобто за ст. 410 та 411.

За сукупністю злочинів кваліфікується і умисне знищення чи пошкодження військового майна, якщо воно було взято не в цілях його викрадання (наприклад, пошкодження автомобіля під час його угону).

Умисне знищення чи пошкодження військового майна може бути пов'язане з порушенням спеціальних правил несення військової служби (правил несення караульної, внутрішньої та інших видів служб, правил водіння та експлуатації машин та ін.). У цих випадках можлива кваліфікація за сукупністю злочинів – за ст. 411 та ст. 418 КК.

В частині 2 ст. 411 передбачені кваліфікуючі обставини, якщо знищення або пошкодження військового майна вчинено шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо воно спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Під поняттям загибель людей слід розуміти заподіяння смерті хоч би одній людині.

Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти: велику матеріальну шкоду, спричинену військовій частині внаслідок знищення чи пошкодження військового майна (при цьому у кожному конкретному випадку необхідно враховувати розмір шкоди, у тому числі затрати на віднов-

лення майна, збитки, спричинені діями осіб по рятуванню майна, – наприклад, діями пожежників під час гасіння пожежі, військову цінність та унікальність майна), зрив виконання завдання бойового, учбового, господарчого чи іншого характеру, спричинення тілесних ушкоджень.

Обов'язковим є встановлення причинного зв'язку між знищенням чи пошкодженням майна і наслідками, що настали.

Оскільки спричинення великої матеріальної шкоди є кваліфікуючою ознакою цього складу злочину, то в процесі провадження попереднього слідства необхідно встановити не тільки повний перелік знищеного або пошкодженого військового майна та його належність до зброї, боеприпасів, військової техніки, але і його вартість. Визначення вартості пошкодженого або знищеного майна повинно здійснюватися спеціалістами відповідних установ. У випадках пошкодження майна до цього рахунку додаються відповідні дефектні відомості та інші документи, згідно із якими визнається вартість майна. В деяких випадках для з'ясування вартості майна, доцільно звернутись на підприємства – виготовлювача.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі прямого чи непрямого умислу. При цьому особа або ставить на меті знищення чи пошкодження військового майна, або свідомо припускає такі наслідки. Винна особа усвідомлює, що знищенню чи пошкодженню підлягає саме військове, а не якесь інше майно. Якщо винний вважає, що ним знищується чи пошкоджується військове майно, а фактично таким воно не являється, то вчинене слід розцінювати як замах на знищення чи пошкодження військового майна. І навпаки, знищення чи пошкодження військового майна, коли винний вважає його не військовим, а іншим (наприклад, таким, що перебуває у приватній

власності), складає замах на знищення чи пошкодження чужого майна (ст. 194).

Важливе значення має встановлення мотиву знищення чи пошкодження військового майна. Цей злочин може вчинятися з різних спонукань – помста, хуліганські мотиви та інші. Якщо ж знищення чи пошкодження військового майна скоєно з метою ослаблення держави, то дії винного повинні кваліфікуватися за ст. 113 КК (диверсія).

Необхідно враховувати, що у випадках загибелі людей або спричинення тілесних ушкоджень суб'єктивна сторона діяння винної особи характеризується тільки необережним ставленням до цих наслідків. Якщо умисне знищення чи пошкодження військового майна пов'язане з умисним спричиненням загибелі людей чи тілесних ушкоджень, то такі діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 2 ст. 411 та відповідною статтею розд. II КК, що передбачає відповідальність за злочин проти життя та здоров'я особи.

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного пошкодження або знищення майна. Якщо винний намагався знищити майно, але через обставини, які від нього не залежали, лише пошкодив його, то ці дії слід кваліфікувати за наслідками як пошкодження майна, а не як замах на знищення, тому що диспозиція ст. 411 об'єднує ці дії в якості рівнозначних.

Суб'єктом злочину може бути будь-який військовослужбовець, а також військовозобов'язаний, призваний на учбові або перевірочні збори. Питання співучасті інших осіб вирішуються на загальних підставах.

Частина 3 ст. 411 передбачає кваліфікуючі обставини, якщо ці дії вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (див. коментар до ст. 401).

Необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412)

Об'єктивна сторона злочину полягає у знищенні або пошкодженні зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах, спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Склад злочину є матеріальним, що означає необхідність наявності наслідків, зазначених у коментованій статті. Цей злочин може бути скоєний як діями, так і внаслідок бездіяльності. Закінченим злочин вважається після настання наслідків.

При вирішенні питання про те, чи є матеріальні збитки значними, слід враховувати не тільки вартість, розмір знищеного або пошкодженого майна в натуральному вигляді, але і його значимість для несення військової служби.

Крім діяння і наслідків повинен бути встановлений причинний зв'язок між ними.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується необережною формою вини: особа передбачає можливість знищення (пошкодження) військового майна зі спричиненням загибелі людей або інших тяжких наслідків, але легковажно розраховує на відвернення тяжких наслідків, або не передбачає настання цих наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Суб'єктами злочину є військовослужбовці Збройних Сил України, а також інші особи, визначені законом.

Знищення або пошкодження військового майна внаслідок невиконання або неналежного виконання військовою службовою особою своїх службових обов'язків тягне відповідальність за недбале ставлення до військової служби (ст. 425).

Марнотратство або втрата військового майна (ст. 413)

Предметом злочину є обмундирування та спорядження, яке видається військовослужбовцю в особисте користування та не є його власністю; за ч.2 – зброя, бойові припаси, засоби пересування, предмети технічного постачання та інше військове майно.

З об'єктивної сторони злочин може виражатися у таких діях: 1) марнотратстві; 2) втраті або псування цих предметів внаслідок порушення правил їх зберігання.

Марнотратством визнається продаж, застава чи передача у користування іншій особі військовослужбовцем строкової служби предметів обмундирування або спорядження, які були видані йому для особистого користування.

Продаж – це такі дії, коли винний передає іншій особі в постійне користування предмети обмундирування та спорядження за гроші чи іншу матеріальну винагороду або обмінює їх на інші матеріальні цінності.

Застава – це передача іншій особі на тимчасове зберігання предметів обмундирування та спорядження та одержання замість них грошових чи матеріальних коштів за умови їх повернення. Небезпечність застави полягає в тому, що військове майно вибуває зі сфери матеріального забезпечення особистого складу та створюється загроза його втрати, зіпсування, знищення.

Передача в користування полягає в тому, що передача предметів обмундирування та спорядження іншій особі на деякий час чи безповоротно, безоплатно або з метою отримання яких-небудь вигод, матеріального чи нематеріального характеру.

Обов'язкова ознака марнотратства – перехід предметів обмундирування та спорядження з володіння військовослужбовця, якому вони належали на праві особистого

користування, в неправомірне володіння іншим особам.

Втрата – це вихід предметів обмундирування та спорядження із володіння військовослужбовця. Як втрату належить кваліфікувати випадки, коли військовослужбовець внаслідок порушень правил збереження втратив ці предмети або залишив їх без догляду і вони були вкрадені. Для правильної кваліфікації необхідно встановити, які правила збереження майна порушив військовослужбовець, а також існує чи ні причинний зв'язок між порушенням правил зберігання та шкідливими наслідками.

Порушення правил зберігання майна може виявлятися, наприклад, в залишенні майна без догляду.

Зіпсування – це приведення предметів обмундирування та спорядження в повну або часткову непридатність.

За втрату і зіпсування ввірених для службового користування зброї, боєприпасів, засобів пересування, предметів технічного постачання чи іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання відповідальність настає за ч. 2 ст. 413.

З суб'єктивної сторони марнотратство скоюється з умисною формою вини. Що стосується втрати та зіпсування, то вони можуть бути вчинені через необережність.

Суб'єктом злочину є військовослужбовець строкової служби, особа офіцерського складу, військовослужбовці за контрактом.

Порушення правил зберігання слід відрізнити від порушення правил експлуатації військової техніки. Відповідальність за злочинне порушення правил поводження з військовою технікою передбачена ст.ст. 414-416.

Умисне зіпсування зброї чи іншого майна кваліфікується за ст. 411. Незаконне відчуження з корисливою метою майна, яке не вказане в ч. 1 ст. 413, розглядається як розкрадання. Ті ж дії щодо вогнестрільної зброї та боєприпасів кваліфікуються за сукупністю злочинів – за ст. 410.

Розділ 5.

Злочини проти порядку експлуатації військової техніки

На озброєнні в Збройних Силах України знаходиться велика кількість вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів та інших речовин, які представляють підвищену загальну небезпеку для людей, матеріальних цінностей та оточуючого середовища. Наявність у військах сучасної зброї сприяє підтриманню високої бойової готовності в разі необхідності захисту народу України від нападу.

Вихід цих предметів з-під контролю людини може спричиняти велику шкоду життю та здоров'ю людей, матеріальним цінностям.

В процесі використання та збереження цих предметів може створюватись загроза для життя і здоров'я людей, настання інших тяжких наслідків. Тому порядок поводження з цими предметами у військах суворо регламентується військовими статутами, постановами, наказами та іншими нормативними актами.¹

Предметом цього злочину є зброя, бойові припаси, вибухові, радіоактивні та інші речовини. Вказані предмети відрізняються між собою, вони різні за конструкцією і бойовими властивостями. Проте ці предмети наділені

---

¹ Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року ст.ст. 11, 144-154; Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України від 24 березня 1999 року ст.ст. 2, 4, 5; Закон України Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку від 8 лютого 1995 року; Положення про порядок застосування зброї, бойової техніки та спеціальних засобів під час охорони державного кордону і виключної (морської) економічної зони України. Затверджено постановою КМ від 2 липня 1998 року; Правила застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Прикордонних військ, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України. Затверджені наказом Держкомкордон від 29 жовтня 1998 року; Положення про розслідування та облік нещасних випадків з військовослужбовцями Служби безпеки України. Затверджено наказом СБ від 31 березня 1999 року; Положення про розслідування та облік нещасних випадків з військовослужбовцями Прикордонних військ України. Затверджено наказом Держкомкордон від 28 серпня 1999 року; Інструкція про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій у Збройних Силах України, затвердженої наказом МО від 6 лютого 2001 року.

загальними властивостями, які характерні для кожного з них. Такими є: 1) підвищена загальна небезпека; 2) спеціальне призначення; 3) особливий правовий режим.²

Підвищена загальна небезпека виражається в тому, що при неправильному використанні, зберіганні, перевезенні і т. п. предмети можуть виходити з-під контролю людини і спричиняти істотну шкоду життю і здоров'ю людей, матеріальним цінностям тощо. В цих предметах закладена велика потенційна енергія, яка може приводитись в дію поведінкою людини, або внаслідок дії стихійних сил природи, сонця, електричної енергії, хімічних процесів чи механічного удару. Це може привести до процесів, які стають не контрольованими з боку людини, що викликає тяжкі наслідки.

Спеціальне призначення цих предметів заключається в тому, що вони в разі необхідності можуть використовуватись, як засіб ураження людини, руйнування матеріальних цінностей, спричинення шкоди оточуючому середовищу.

Особливий правовий режим створюється в Збройних Силах для того, щоб запобігти створенню загрози настання тяжких наслідків для життя і здоров'я людей, матеріальних цінностей, оточуючого середовища.

Крім загальних ознак вказані предмети мають свої конструктивні особливості, які потрібно відзначити.

За конструкцією зброя поділяється на вогнепальну, вибухову та холодну. Не можуть бути віднесені до вогнепальної зброї пневматична зброя, газові, сигнальні, стартові, будівельні пістолети, ракетниці, а також пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи іншими металевими снарядами не смертельної дії.

Вогнепальна зброя. Відповідно до Положення про дозвільну систему, яке затверджене постановою Кабінету

² Див. Тихий В.П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки. Конспект лекцій. Харків, 1996, стор. 18.

Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 та Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання зброї, яка затверджена наказом МВС України від 21.08.98 р. № 622, до вогнепальної зброї належать всі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї для проведення пострілів в яких використовується сила тиску газів, що утворюються при згоранні вибухових сумішей (пороху або інших спеціальних горючих сумішей).

Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху.³

До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, які здатні вибухнути без доступу кисню. Не є предметом злочину вибухові пакети, інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, які не містять у собі вибухових речовин та сумішей.

Радіоактивні речовини містять елементи (радіонукліди), які здатні при розпаді виділяти енергію у вигляді особливих уражаючих променів.

До інших речовин відносяться легкозаймисті, їдкі та інші речовини. Легкозаймисті речовини здатні до самозаймання, можуть вибухнути в контакт з іншими речовинами або під дією вогню. Їдкі речовини мають здатність шкідливо впливати на живі організми, викликати отруєння, опіки, рани тощо.

³ Див. п. 5 Постанови ПВСУ від 26.04.2002 р. № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами».

**Порушення правил поводження
зі зброєю, а також із речовинами
і предметами, що становлять підвищену
небезпеку для оточення (ст. 414)**

Об'єктом злочину є відносини, які забезпечують порядок поводження з предметами, які становлять підвищену небезпеку для оточуючих.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується трьома ознаками: 1) діянням; 2) наслідками; 3) причинним зв'язком між ними.

Діяння виражається в порушенні правил поводження з вказаними предметами. Це може виражатися в порушенні порядку зберігання, обслуговування, ремонту, використання за цільовим призначенням тощо. Диспозиція цієї статті є бланкетною. Тому для вирішення питання про порушення правил поводження з предметами, які становлять підвищену небезпеку для оточення, потрібно встановити, які конкретно норми правил, інструкцій, статутів порушені і в чому виражалось це порушення. *Так, військовий суд Запорізького гарнізону засудив військовослужбовця С., який під час виконання обов'язків розводящого часових, порушив вимоги статей 13, 16 Статуту внутрішньої служби та наказу командира військової частини «Про заходи безпеки при порушенні правил поводження зі зброєю при виконанні обов'язків вартового», які забороняють без необхідності досилати патрон в патронник. Він не виконав цього припису під час руху на пост дослав патрон в патронник, а потім автоматом вдарив в огорожу і непомітно для себе зняв запобіжник у автомата. С. почав грати з іншим військовослужбовцем гру «русская рулетка». Думаючи, що його автомат на запобіжнику він направив автомат в сторону Ш. і нажав на спусковий*

курок. Стався постріл, внаслідок якого був смертельно поранений Ш.. С. був засуджений за ст. 2451 п. «б» КК 1960 р. (ст. 414 КК 2001 р.).⁴

Наслідками цього злочину в диспозиції статті називаються тілесні ушкодження. Згідно з чинним законодавством розрізняють легкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості і тяжкі тілесні ушкодження.

Причинний зв'язок між порушенням правил і настанням наслідків є обов'язковою ознакою складу цього злочину. В необхідних випадках для встановлення причинного зв'язку призначається експертиза.

Суб'єктивна сторона злочину визначається в залежності від змісту його об'єктивної сторони. Тут потрібно встановлювати психічне відношення особи до порушення правил поведження з цими предметами, так і щодо їх наслідків. Порушення правил може вчинюватись з прямим умислом або із злочинною недбалістю.

При прямому умислі винна особа усвідомлює, що вона порушує правила поведження з предметами підвищеної загальної небезпеки, що створює загрозу для життя і здоров'я людей, навколишнього середовища. Особа усвідомлює суспільну небезпечність і протиправність свого діяння і бажає поступити таким чином.

Злочинна недбалість має місце у випадках, коли особа не розуміє факту порушення правил поведження з цими предметами внаслідок неухважності або через те, що забув вчинити певні дії, або порушив послідовність вчинення тих чи інших дій. При цьому особа повинна була і могла передбачити, що порушує певні правила.

Що стосується наслідків, то до них в цьому злочині можлива лише необережність. При злочинній самовпевненості особа передбачала можливість спричинення потерпілому тілесних ушкоджень, але легковажно розраховувала на їх відвер-

⁴ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1999 рік.

нення. При цьому винна особа розраховує на власний досвід, сили, на поведінку інших осіб або інші обставини, які об'єктивно здатні відвернути настання тілесних ушкоджень.

При злочинній недбалості винна особа не передбачає можливості настання тілесних ушкоджень, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Таким чином, при вчиненні цього злочину можливі такі комбінації форм вини. Можливий прямий умисел до факту порушення правил поведіння з предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення і необережність (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість) по відношенню до наслідків цього діяння. В таких випадках має місце складна (подвійна) форма вини: умисел до діяння і необережність до наслідків.

Крім того, можлива злочинна недбалість щодо порушення правил поведіння з вказаними предметами і речовинами і злочинна недбалість по відношенню до наслідків.

Виникає питання, яким в цілому потрібно визнавати цей злочин. Враховуючи, що вирішальним в цьому злочині є психічне ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків (воно може бути тільки необережним), цей злочин в цілому визнається необережним.

Якщо буде встановлено, що винна особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки (тілесні ушкодження) і бажала їх настання або свідомо допускала, то такі дії слід кваліфікувати за статтями Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за умисне тілесне ушкодження.

Суб'єктом цього злочину є військовослужбовець, який володіє зброєю, бойовими припасами, вибуховими, радіоактивними і іншими предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Суб'єктами можуть бути і ті військовослужбовці, які мають дос-

туп до вказаних предметів під час охорони, перевезення, зберігання, ремонту чи обслуговування.

Частина друга статті в якості кваліфікуючих ознак передбачає спричинення тілесних ушкоджень кільком особам або смерті потерпілому.

Більш сувора відповідальність встановлена в частині третій статті, якщо такі діяння спричинили загибель кількох осіб чи інші тяжкі наслідки.

До інших тяжких наслідків слід відносити велику матеріальну шкоду (якщо вона у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Крім того, до тяжких наслідків відноситься виведення з ладу важливої для боєздатності військової техніки, зрив виконання бойового завдання, зараження шкідливими речовинами водойм, землі, повітря тощо.

Порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415)

В сучасних умовах Збройні Сили України оснащені різноманітною військовою технікою – автомобілями, танками, тягачами, самохідними машинами, артилерійськими, зенітними та ракетними установками, які змонтовані на автотракторній техніці. Ця техніка характеризується великою потужністю, може розвивати високу швидкість. Вона насичена складним обладнанням, електронікою, вогнепальною зброєю, бойовими припасами тощо. Тому дорожньо-транспортні події з військовою технікою в порівнянні з цивільними транспортними засобами є більш небезпечними і можуть спричинити більш тяжкі наслідки.

Велика частина військової техніки фізично і морально застаріла, експлуатується протягом багатьох років. Тому

в останні роки збільшується кількість дорожньо-транспортних пригод, у тому числі з військовою технікою, більш тяжкими є наслідки цих пригод.

Серед різних правових заходів, спрямованих на попередження правопорушень, що скоюються військовими водами, важливе місце займає кримінально правова боротьба з ними. У чинному Кримінальному кодексі України відповідальність військовослужбовців за порушення правил водіння, експлуатації, польотів, кораблеводіння передбачене в ст. 415, 416 і 417 КК.

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 415 КК, є військовий правопорядок, який забезпечує безпеку руху та експлуатації бойових, спеціальних чи транспортних машин в Збройних Силах України.

Предметом злочину є військові машини. До них відносяться, перш за все, бойові машини: танки, бронетранспортери, самохідні артилерійські і ракетні установки, машини, призначені для буксирування артилерійських систем і причепів, інші самохідні технічні засоби.

Спеціальні машини – це самохідні технічні засоби, які використовуються за спеціальним призначенням в залежності від типу машин і встановленого на ньому устаткування. До них відносяться інженерні машини, ремонтні майстерні, лабораторії, санітарні машини тощо.

Машини, призначені для перевезення особового складу, озброєння, боєприпасів, предметів господарського, культурно-побутового, медичного обслуговування військ.

З об'єктивної сторони злочин виражається: 1) в порушенні правил водіння або експлуатації вказаних транспортних засобів; 2) у спричиненні потерпілому середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень або смерті; 3) в причинному зв'язку між діянням і спричиненими наслідками.

В диспозиції цієї статті діяння описане як порушення правил водіння бойових, спеціальних чи транспортних

машин. Водіння машин починається з моменту початку руху і закінчується припиненням руху. Рух машин повинен здійснюватися відповідно до Правил дорожнього руху, інших нормативних актів, інструкцій тощо.

Діяння особи може виражатися як в активних діях, так і в бездіяльності. Порухення правил безпеки руху може заключатися в перевищенні встановленої швидкості руху, порушенні правил обгону транспортних засобів, об'їзду перешкод, проїзду перехресть, рух на заборонений сигнал світлофора, неправильному користуванні світловими приладами, в порушенні правил буксирування причепів та інших транспортних засобів.

Диспозиція цієї статті носить бланкетний характер. Тому для вирішення питання про кваліфікацію скоєного потрібно звертатись до нормативних актів інших галузей права, які регулюють порядок руху транспортних засобів.

Найважливішим правовим актом є Правила дорожнього руху, які регламентують порядок руху транспортних засобів і інших учасників дорожнього руху. Виконання цих правил сприяє безпечному руху транспортних засобів, які є джерелами підвищеної небезпеки.

Для визначення характеру порушення правил безпеки руху в кожному випадку потрібно встановлювати, які приписи правил порушені і якими нормами, параграфами, статтями ці порушення передбачені. *Так, військовий місцевий суд Запорізького гарнізону признав винним і засудив за ч. 1 ст. 415 КК В., який на закріпленому за ним автомобілі (технічно справному) їхав по другорядній дорозі. Виїжджаючи на головну дорогу він не пропустив автомобіль, що рухався по головній дорозі, внаслідок чого сталося зіткнення автомобілів і водій К. отримав тяжкі тілесні ушкодження. Мотивуючи звинувачення суд відзначив, що В. порушив вимоги п.п. 1.5 та 16.11 Правил дорожнього руху.⁵*

⁵ Див. Архів військового місцевого суду Запорізького гарнізону за 2003 рік.

Деякі криміналісти вважають, що поведінка водіїв транспортних засобів при вчиненні цього злочину визначається не тільки правилами, які закріплені в певних нормативних актах, але і в загальноприйнятих неписаних правилах обережності.⁶ Вони стверджують, що в нормативних актах, якими б детальними вони не були, неможливо передбачити всі можливі правила поведінки водіїв.

Проте інші криміналісти вважають, що рух транспортних засобів здійснюється тільки згідно з «писаними» правилами. Тому при притягненні до відповідальності за цей злочин в звинувальному висновку та вирокі повинні називатись конкретні статті правил, статутів, інструкцій, які порушені. На це звертає увагу судів Пленум ВС України в постанові від 24 грудня 1982 р. «Про практику застосування судами законодавства в справах про автотранспортні злочини». Особливість бланкетних диспозицій заключається в тому, що вони відсилають до нормативних актів інших галузей права (адміністративного, трудового, цивільного тощо).

Рух бойових, спеціальних чи транспортних машин часто здійснюється в особливих умовах при виконанні бойових завдань. В переважній більшості випадків це здійснюється не на дорогах, магістралях чи вулицях, а в умовах бездоріжжя, в лісі, полі, болотистій місцевості тощо. Тому крім Закону України «Про дорожній рух», в Збройних Силах діють спеціальні військово-нормативні акти, які регламентують водіння військової техніки в умовах бойової обстановки, під час навчань тощо.

Порушення правил експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, про що говориться в диспозиції ст. 415 КК, наряду з водінням є другим видом діяння.

Воно в першу чергу може виражатися в невиконанні

⁶ Курінов Б.О. Автотранспортные преступления: квалификация и ответственность. - М.: Юрид.лит., 1976. С. 29

водієм технічних умов експлуатації транспортного засобу, в порушенні правил розміщення грузів, бойової техніки та їх закріпленні, в порушенні умов, при яких заборонена експлуатація транспортного засобу. Ці умови стосуються основних вузлів, механізмів та обладнання транспортного засобу, які забезпечують безпеку руху транспортних засобів. Тобто вони відносяться до технічного стану транспортного засобу, який повинен відповідати вимогам стандартів, правил технічної експлуатації, інструкцій та іншої нормативно-технічної документації.

Проте не всі порушення правил експлуатації можуть бути кваліфіковані за ст. 415 КК. Зокрема, такі порушення, які забезпечують безпечні умови праці при виконанні вантажно-розвантажувальних робіт, зв'язаних з ремонтом, обслуговуванням, заправкою транспортних засобів і т.п. Виконання цих робіт не зв'язано з безпекою руху та експлуатацією транспорту. Тому лише порушення правил експлуатації транспорту, яке зв'язане з безпекою руху транспортних засобів, може кваліфікуватись за цією статтею.

Крім цих порушень правил експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, які, як правило, допускають водії вказаних транспортних засобів, під порушення правил експлуатації підпадають і інші діяння, які, як правило, вчинюють службові військові особи, відповідальні за технічний стан або експлуатацію транспортних засобів.

До таких порушень відносяться: випуск у рейс технічно несправної машини; допуск до керування машиною водія в стані сп'яніння; передача керування машиною іншим військовослужбовцям, які або не мають, або позбавлені права керувати транспортним засобом, грубе порушення режиму роботи водія (внаслідок хвороби, перевтоми тощо). Це може бути допуск до керування водія, який не має прав певної категорії, або випуск в рейс з важкими умо-

вами руху водія, кваліфікація і досвід якого не відповідають підвищеним вимогам і т.п.

Слід мати на увазі, що вказані вище порушення правил експлуатації, випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів не виділені в окремий склад військових злочинів на відміну від злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту (розділ XI), де є окрема стаття 287 – «Випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення правил їх експлуатації».

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є наслідки. Відповідальність диференційована в залежності від тяжкості наслідків. В частині першій ст. 415 КК говориться про спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або смерті потерпілому, в частині другій – загибель кількох осіб. Характер тілесного ушкодження визначає судово-медична експертиза відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, які затверджені 17.01.1995 р.

Причинний зв'язок між діянням і наслідками є третьою ознакою об'єктивної сторони. Для встановлення причинного зв'язку важливо з'ясувати характер порушення, яке в конкретній обстановці створило реальну можливість настання вказаних наслідків. Труднощі при встановленні причинного зв'язку виникають тоді, коли шкідливі наслідки настали внаслідок кількох причин. Це можуть бути порушення з боку інших учасників руху, особливості дорожніх умов, погоди чи транспортного засобу тощо. Якщо буде встановлено, що тяжкі наслідки знаходяться в причинному зв'язку з порушеннями правил безпеки руху та експлуатації, допущених іншими особами, то виникає питання про їх відповідальність.

Встановлення причинного зв'язку при випуску в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або

іншому грубому порушенні правил їх експлуатації, яке вчинюють службові військові особи, має певні особливості. Причинний зв'язок тут носить не прямий (діяння – наслідок), а опосередкований характер. Шкідливі наслідки в цих випадках спричиняються не безпосередньо винною особою, а іншою особою – водієм, який керує технічно несправним транспортним засобом.

Суб'єктивна сторона цього злочину, її окремі ознаки не вказані в диспозиції статті. Характер вини в цьому злочині відзначається складністю його об'єктивної сторони, яка характеризується діянням, наслідками та причинним зв'язком між ними. В зв'язку з цим потрібно встановлювати психічне ставлення винної особи до факту порушення правил і суспільно небезпечних наслідків.

Психічне ставлення винної особи до порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту може виражатись як в умислі, так і необережності.

Встановлення форми вини до діяння є певним етапом визначення вини по відношенню до тяжких наслідків. Тут існує певна залежність між ними. Крім того це має важливе значення для характеристики небезпечності злочину і особи злочинця, що враховується судом при призначенні покарання. Важливо також встановити вид умислу чи необережності по відношенню до діяння.

Судова практика свідчить, що порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту може бути вчинено лише з прямим умислом або злочинною недбалістю. При прямому умислі винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, розуміє його протиправність і бажає вчинити це діяння.

Злочинна недбалість по відношенню до факту порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту має місце тоді, коли особа не усвідомлює факту порушення правил, хоча повинна була і могла їх усвідомлю-

вати. Такі порушення часто бувають через неухважність водія при керуванні транспортним засобом.

Наслідки злочину, які є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, можуть бути інкриміновані особі лише при умові, якщо воно спричинило їх через необережність. Про це говориться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1982 р. №7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про транспортні злочини». Цей злочин і ряд інших транспортних злочинів повинен розглядатися як необережний.

При вирішенні питання, про форму вини до наслідків потрібно враховувати, з якою формою вини було допущено порушення правил.

При злочинній самовпевненості водій передбачає можливість настання тяжких наслідків. Вольовий момент стосовно тяжких наслідків заключається в легковажному розрахунку на свій досвід, знання, надійність транспортного засобу, поведінку інших осіб тощо. На його думку ці обставини спроможні відвернути тяжкі наслідки. Проте такі розрахунки виявилися легковажними і тяжкі наслідки наступили.

Вина особи до тяжких наслідків цього злочину може виражатися і в злочинній недбалості, коли особа не передбачає можливості настання тяжких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити. Це може бути обумовлено складністю обстановки, в якій рухається бойова чи транспортна машина. Якщо водій порушив правила через злочинну недбалість, то до наслідків може бути встановлена або злочинна недбалість, або казус, при якому кримінальна відповідальність не настає.

Таким чином, злочин, передбачений ст. 415 КК може бути вчинений: 1) в рамках однієї форми вини – необережності, коли порушення правил допускається через злочинну недбалість і супроводжується такою ж формою вини

по відношенню до наслідків; 2) в рамках складної форми вини, коли психічне відношення особи до різних ознак об'єктивної сторони є різнорідним. Умисно порушуючи правила, особа з необережністю відноситься до наслідків діяня (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість).

Ці особливості не впливають на кваліфікацію, а враховуються при призначенні покарання.

Суб'єктом злочину можуть бути військовослужбовці, які порушили правила водіння або експлуатації бойової, спеціальної або транспортної машини. При проведенні навчального керування транспортним засобом суб'єктом є не курсант, який сидить за кермом, а інструктор, який проводить навчання і відповідає за безпеку руху навчальної машини.

За порушення правил експлуатації військової техніки суб'єктом є особи, відповідальні за випуск в рейс транспортного засобу, за експлуатацію і технічний стан військової техніки, механіки, начальники гаража, заступник командира по технічній частині, начальник контрольно-технічного пункту, а також сам водій.

Інколи суб'єктом цього злочину може виступати старший машини, якщо він допустив порушення правил експлуатації бойової машини чи транспортного засобу, що призвело до тяжких наслідків. Наприклад, допустив до водіння машини водія в стані сп'яніння, або без права керування транспортним засобом, або порушив режим роботи водіїв тощо.

Проте інколи старший машини може нести відповідальність не за транспортний злочин, а за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 423 КК), або за недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК). Як зловживання слід розцінювати дії службової особи, яка незаконно використовує транспортні засоби, примушує водія перевищити швидкість руху і т.п. Якщо старший машини не прий-

має заходів по припиненню водієм порушень правил, то він може нести відповідальність за недбале ставлення до військової служби (ст. 425 КК).

Порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416)

Суспільна небезпека цього злочину виражається в тому, що на озброєнні в Військово повітряних силах Збройних Сил України знаходяться потужні літальні апарати, які для виконання бойових чи навчальних завдань можуть здійснювати польоти в складних метеорологічних умовах. Ці літальні апарати оснащені цінним обладнанням, електронними приладами, дорогим озброєнням, що підвищує суспільну небезпеку порушення правил польотів та експлуатації повітряних суден.

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують порядок підготовки, здійснення польотів та експлуатації повітряних суден Збройних Сил України.

Предметом цього злочину є літальні апарати – літаки, вертольоти, дирижаблі, планери, які підтримуються в атмосфері завдяки взаємодії з повітрям, які підпорядковані військовим повітряним силам. Крім повітряних суден предметом злочину є аеропорти, аеродроми, посадкові смуги, наземне устаткування, засоби зв'язку та сигналізації, а також інше обладнання, яке забезпечує безпеку польотів повітряних суден.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується трьома ознаками: 1) діянням – дією або бездіяльністю; 2) суспільно небезпечними наслідками; 3) причинним зв'язком між діянням і наслідками.

Діяння цього злочину виражається: а) в порушенні

правил польотів; б) підготовки до них; в) порушенні правил експлуатації.

Порушення правил польотів може відбуватися при управлінні літальним апаратом в повітрі під час руху по смузі для злету та посадки літака, під час набору висоти та зниження і заходу на посадку та ін. Порушення правил польотів може виражатися в допущенні помилок при виконанні різних повітряних операцій – десантуванні військовослужбовців, грузів, бойової техніки тощо.

Порушення правил підготовки до польоту може заключатися в невиконанні вимог при підготовці членів екіпажу до польоту, або підготовки літального апарату, наданні дозволу для вильоту технічно несправного літального апарату, дозвіл на виліт в метеорологічній обстановці, при якій не можуть здійснюватись польоти, заправка літального апарату пальномастильними матеріалами, які не рекомендовані для цього типу машин. Порушення правил підготовки до польотів може виражатися в недоброякісному ремонті аеродромного обладнання, смуги для зльоту та посадки літаків, неприведенні до придатного стану засобів зв'язку та сигналізації тощо.⁵

Порушення правил експлуатації літальних апаратів може виражатися в допущенні літальних апаратів з такими несправностями, при наявності яких його експлуатація забороняється, в неправильному розміщенні грузів та їх закріпленні, завантаження на борт більше вантажу ніж це передбачено правилами експлуатації, у здійсненні польотів з технічними неполадками із зношеними механізмами, обладнанням, а також використання літального апарату, в якому повністю використаний льотний ресурс і т.п.

Наслідками цього злочину можуть бути катастрофа або інші тяжкі наслідки.

⁵ В.Г. Сызранцев «Воинские преступления» Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2002, стр. 125

Катастрофа на повітряному транспорті – це льотна подія, яка викликає руйнування чи пошкодження повітряного судна, загибель людей, пропажу літального апарату тощо.

До інших тяжких наслідків можуть бути віднесені тяжкі тілесні ушкодження, середньої тяжкості, спричинення великої матеріальної шкоди в тому числі об'єктам навколишнього середовища.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є причинний зв'язок між діянням і наслідками. Слід мати на увазі, що тяжкі наслідки можуть наступати внаслідок ряду причин та умов, які сприяли настанню катастрофи, аварії і т.п. наслідків. Це може бути порушення правил підготовки до польоту, порушення правил польотів або експлуатації, несприятливі метеорологічні умови тощо. В таких ситуаціях важливо установити факт порушення – яка стаття, пункт, параграф статуту, правил, положення, інструкції порушені і в чому виразилось це порушення. В таких справах, як правило, призначаються технічні експертизи, які вирішують технічні питання. Причинний же зв'язок між діянням і наслідками, як і інші ознаки складу злочину, встановлюють правоохоронні органи. Причиною тяжких наслідків можуть бути лише такі порушення правил, які створюють реальну можливість їх настання. Це такий стан технічної системи на військово-повітряному транспорті, при якому подальший розвиток процесів і подій приводить до реального настання тяжких наслідків.

Якщо причин і умов, які сприяли настанню тяжких наслідків, було декілька, то в таких випадках потрібно розглядати порушення правил і суспільно небезпечні наслідки ізольовано від інших причин, які сприяли настанню результату. Порушення правил повинно передувати наслідкам і бути однією з умов їх настання. Насамкінець, якщо буде встановлено, що вказані в диспозиції статті порушення з неминучістю викликали, породили, обумовили

настання тяжких наслідків можна стверджувати що є необхідний причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується психічним відношенням винної особи до порушення правил польотів, підготовки до них або правил експлуатації, а також до тяжких наслідків.

Порушення правил може вчинюватись з прямим умислом або злочинною недбалістю. При прямому умислі вина особа усвідомлює характер скоюваного порушення, розуміє його суспільну небезпеку і протиправність і бажає порушити правила.

Порушення правил із злочинною недбалістю має місце у випадках, коли особа не усвідомлює факту порушення правил, хоча за обставинами справи повинна була і могла їх розуміти.

Вина особи щодо тяжких наслідків може виражатися лише в необережності – злочинній самовпевненості або злочинній недбалості.

При злочинній самовпевненості винна особа передбачала можливість настання тяжких наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Визначеність передбачення залежить від ситуації, в якій відбувається подія, від розуміння об'єктивних процесів, явищ, які характеризують об'єктивну сторону цього злочину. Вольовий момент виражається в тому, що особа легковажно розраховує на відвернення тяжких наслідків, розраховуючи на свій досвід, знання, надійність технічних засобів, дії інших осіб тощо. Проте особа переоцінює ці обставини, які можуть, на його думку, відвернути тяжкі наслідки. Тому така особа притягується до кримінальної відповідальності.

При злочинній недбалості особа не передбачає настання тяжких наслідків, хоча за обставинами справи повинна була і могла передбачити. Якщо особа порушує правила

через злочинну недбалість, то до тяжких наслідків можлива також злочинна недбалість або казус.

Таким чином цей злочин може вчинюватись:

1) в рамках одної форми вини – необережності, коли порушення правил здійснюється із злочинною недбалістю, яка супроводжується такою ж формою вини до наслідків;

2) в рамках складної форми вини, коли особа умисно порушує правила і необережно (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість) відноситься до тяжких наслідків. В цілому цей злочин визнається необережним.

Суб'єктом цього злочину можуть бути військовослужбовці, які забезпечують підготовку літальних апаратів до польоту – технічний персонал, механіки, диспетчери, а також екіпаж повітряного судна – командир корабля, штурман, бортінженер, які повинні забезпечувати безпеку польоту. За порушення правил експлуатації повітряного судна можуть нести відповідальність: керівник польотів, диспетчер, технічні працівники, на яких покладені обов'язки по забезпеченню безпеки експлуатації літальних апаратів.

Порушення правил кораблеводіння (ст. 417)

Суспільна небезпека цього злочину виражається в тому, що в умовах розвитку та удосконалення Військово-Морського флоту підвищується потужність і швидкість руху військових кораблів, збільшується технічне оснащення, дальність плавання. Як правило військові кораблі експлуатуються у відкритому морі та океанах, де часто бувають складні метеорологічні умови – шторми, урагани тощо, що ускладнює експлуатацію морських суден, створює загрозу для життя і здоров'я членів команди, корабля, військового майна тощо.

Забезпечення безпеки кораблеводіння досягається шляхом виконання суворих вимог статутів, правил, інструкцій і інших нормативних актів, які забезпечують безпеку руху та експлуатації Військово-Морських сил.

Порушення правил кораблеводіння загрожує не тільки життю та здоров'ю людей, матеріальним цінностям, але й підриває боєздатність корабля, може зірвати виконання бойового завдання тощо.

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують безпеку кораблеводіння та експлуатації суден Військово-Морських сил.

Предметом злочину є плаваючі засоби Військово-Морського флоту України. Це можуть бути надводні судна та підводні човни. За призначенням є бойові кораблі – крейсери, есмінці, міноносці, торпедні катери та інші плавзасоби (буксири, паливозаправники), які забезпечують функціонування та підтримку бойової готовності флоту.

Об'єктивна сторона злочину характеризується трьома ознаками: 1) діянням (діями або бездіяльністю); 2) наслідками; 3) причинним зв'язком між ними.

Діяння цього злочину виражається в порушенні правил кораблеводіння, про що говориться в диспозиції статті. Це означає, що диспозиція статті носить бланкетний характер. При вирішенні питання про відповідальність потрібно звертатись до відомчих нормативних актів, які регулюють порядок водіння та експлуатації плаваючих засобів Військово-Морських сил України. На морському та річковому транспорті взагалі та на військових кораблях, зокрема, діють міжнародні конвенції, договори а також статути, правила, накази та розпорядження.⁶ Тому в разі притягнення до

⁶ Див. Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982 р.; Міжнародна конвенція про охорону людського життя на морі 1974 р.; Міжнародний кодекс з управління і запобігання забрудненню, який був прийнятий 18-ю сесією Асамблеї Міжнародної морської організації 04.11.1993 р.; Конвенція про відкрите море від 29.04.1958 р.; Конвенція про міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі від 20.10.1972 р.; Корабельний статут Військово-Морського флоту СРСР від 10.01.1978 р.

кримінальної відповідальності повинно бути встановлено статтю, пункт, параграф нормативного акту, які порушено, в чому виразилось це порушення а також вияснити питання, на яку особу були покладені певні обов'язки, які приписані цими правилами.

Порушення правил безпеки руху військових суден може виражатися в невиконанні або в неналежному виконанні якого-небудь правила, яке забезпечує безпеку кораблеводіння. Наприклад, невиконання встановленої правилами відстані при розходженні із зустрічним судном чи перевищення швидкості при заході в порт, бухту або при швартуванні, невиконання правил маневрування чи навігаційних знаків тощо.

Порушення правил безпеки експлуатації військових суден, які не впливають на безпеку кораблеводіння, не є ознакою цього злочину.

Цей злочин є з матеріальним складом. Наслідками злочину можуть бути загибель людей, загибель корабля або інші тяжкі наслідки.

Загибель людей означає, що для наявності цього наслідку достатньо спричинення смерті хоча б одній людині.

Загибель корабля може виражатися в повному його руйнуванні, якщо його поновлення неможливе з технічних чи економічних причин, або його затоплення.

Інші тяжкі наслідки можуть заключатися у спричиненні тяжких тілесних ушкоджень, середньої тяжкості, посадка корабля на мілину, зіткнення суден, або спричинення великої матеріальної шкоди. Ця шкода може виражатися в пошкодженні корабля, або його механізмів, обладнання, спричинення шкоди оточуючому середовищу тощо. Матеріальну шкоду слід вважати великою, якщо збитки становлять 250 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього

злочину є причинний зв'язок між порушенням правил кораблеводіння і настанням тяжких наслідків.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною по відношенню до факту порушення правил кораблеводіння і виною по відношенню до тяжких наслідків.

Що стосується порушення правил, то вони можуть бути вчинені з прямим умислом або злочинною недбалістю. При прямому умислі особа усвідомлює факт порушення правил кораблеводіння, розуміє протиправність цього порушення і бажає порушити ці правила. При злочинній недбалості особа через неухважність, інше злочинно-недбале ставлення до виконання своїх обов'язків не розуміє, що порушує правила, хоча за обставинами справи повинна була і могла усвідомлювати, що порушує правила кораблеводіння.

Що стосується тяжких наслідків, то до них можлива лише необережна форма вини (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість). При злочинній самовпевненості особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків, але легковажно розраховує на їх відвернення. При злочинній недбалості особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити.

Мотиви і мета поведінки винних осіб не є обов'язковими ознаками цього злочину. Вони враховуються лише при призначенні покарання.

Суб'єктом цього злочину можуть бути командир корабля, його помічники, штурмани, інші члени екіпажу корабля, які проходять військову службу або військово-зобов'язані під час проходження зборів.

Розділ 6.

Злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб

Серед військових злочинів виділяється група посягань, які порушують порядок несення бойового чергування вартової (вахтової), караульної, прикордонної, внутрішньої служби та патрулювання. Виконання цих служб має важливе значення для підтримання в Збройних Силах України порядку та дисципліни, є важливою умовою бойової готовності військ та успішного виконання завдань, які поставлені перед ними.

Несення вартової служби вважається як виконання бойового завдання. Варті довіряється охорона важливих об'єктів: склади зброї, бойові припаси, вибухові, радіоактивні речовини тощо.

У мирний час охорона важливих об'єктів має важливе значення. Вартова служба виховує у військовослужбовців важливі риси характеру – пильність, дисциплінованість, почуття відповідальності, усвідомлення військового обов'язку.

Важливе значення у Збройних Силах України має підтримання зразкового порядку у підрозділах, суворой військової дисципліни серед особового складу, підрозділів і частин. Суворий внутрішній розпорядок, зразкова дисципліна є важливою умовою підтримання бойової підготовки військових підрозділів.

Порядок несення спеціальних служб регламентується відповідними законами, статутами¹, положеннями, інструкціями тощо.

Порушення порядку несення цих служб підриває обороноздатність і суверенітет нашої держави, створює умо-

---

¹ Див. Корабельний статут Військово-Морського флоту СРСР від 10.01.1978 р.; Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України від 24.03.1999 р.; Положення про особливості організації та несення вартової служби в дисциплінарному батальйоні (частині). Затверджено постановою КМ 19.10.1999 р.; Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 р.; Закон України «Про прикордонні війська України» від 04.11.1991 р.; Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24.03.1999 р.

ви для можливих посягань на охоронювані об'єкти, які мають важливе значення, сприяють розкраданню військового майна та техніки, можуть створювати загрозу для особового складу Збройних Сил України.

До групи посягань проти порядку несення спеціальних служб можуть бути віднесені такі злочини:

- порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 КК);
- порушення статутних правил несення прикордонної служби (ст. 419 КК);
- порушення статутних правил несення бойового чергування (ст. 420 КК);
- порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421 КК).

Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418)

Об'єктом злочину передбаченого ст. 418 КК є суспільні відносини, які забезпечують порядок несення вартової (вахтової) служби або патрулювання.

З об'єктивної сторони злочин характеризується: а) порушенням статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання; б) настанням тяжких наслідків; в) причинним зв'язком між ними.

Порушення вказаних правил може бути вчинено як шляхом дій, так і в результаті бездіяльності.

Диспозиція цієї статті носить бланкетний характер. Тому при вирішенні питання про притягнення до кримінальної відповідальності потрібно встановити, які статті, пункти, параграфи нормативних актів порушені

і в чому виражалось це порушення².

Вартова служба в Збройних Силах України має своїм завданням охорону військових об'єктів, бойових прапорів, складів з військовою технікою та бойовими припасами вибухових та радіоактивних речовин, пально-мастильних матеріалів, осіб, які утримуються на гаупвахті та у дисциплінарному батальйоні.

Вахтова служба організується на кораблях Військово-Морських сил України і має своїм завданням охорону корабля, озброєння, а також підтримує постійну бойову готовність корабля.

Порушення правил вартової (вахтової) служби може виражатися в нестеженні за станом технічних засобів охорони, транспортними засобами, відсутність контролю за зберіганням зброї та боєприпасів, за справністю засобів зв'язку з постами, за старанним дотриманням правил зміни варти, виконанням правил заряджання та розряджання зброї при зміні вартових, у допуску до приміщення варти чи на пост сторонніх осіб, у відсутності контролю за порядком у приміщенні варти та на постах.

З боку часових порушення може виражатися у залишенні поста, допущенні на пост сторонніх осіб, у досиланні патрона у патронник вогнепальної зброї, куріння, сон, ведіння розмов із сторонніми особами тощо.

Патрулювання має своїм завданням забезпечити підтримання порядку і дисципліни серед військовослужбовців гарнізону на вулицях в громадських місцях, на вокзалах, станціях, аеропортах. Патрулі можуть бути пішими, на

---

² Див. Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України від 24.03.1999 р.; Положення про особливості організації та несення вартової (вахтової) служби в дисциплінарному батальйоні (частині) від 19.10.1999 р. № 1931; Корабельний статут Військово-Морського флоту СРСР від 10.01.1978 р.; Наказ МВС та МО від 26.09.1994 р. № 428/220 "Про організацію спільного патрулювання співробітників органів внутрішніх справ і військовослужбовців Збройних Сил України.

конях або на транспортних засобах.

Порушення правил патрулювання може виражатися в неналежному виконанні своїх обов'язків по підтриманню порядку на відповідній території, в неприйнятті відповідних заходів в залежності від обстановки. Крім того це порушення може виражатися в неправильному застосуванні зброї чи сили до затриманого.

Другою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання. До таких наслідків слід відносити спричинення смерті чи тілесних ушкоджень внаслідок порушення правил поведження зі зброєю, неправильне застосування зброї, спричинення майнової шкоди на охоронюваних об'єктах, розкрадання майна або його знищення чи пошкодження, втеча з під варти затриманих або військовослужбовців, які утримуються на гауптвахті чи відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні (частині).

Настання тяжких наслідків може бути інкриміновано особі за умови, що вона зобов'язана була і могла запобігти цим наслідкам. Тобто наслідки повинні знаходитись у причинному зв'язку з допущеними порушеннями правил.

Під час вартової служби чи патрулювання, часові, патрульні повинні чітко і правильно виконувати свої обов'язки особливо в складних ситуаціях, коли доводиться застосовувати зброю. Якщо при цьому умови застосування зброї були виконані і відповідали обстановці, то спричинення тілесних ушкоджень і навіть смерті є правомірним і особа не підлягає кримінальній відповідальності. Проте інколи застосування зброї не обумовлено обстановкою. В таких випадках особа повинна відповідати за порушення правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання. Спричинення в таких випадках тілесних ушкоджень і навіть смерті охоплюються цією статтею при умові, що вони були спричи-

нені через необережність. Якщо смерть або тілесні ушкодження були правомірно спричинені, хоча і умисно, але в стані необхідної оборони чи при затриманні злочинця, то відповідальність не наступає. Якщо ж такі наслідки були спричинені після закінчення посягання як акт помсти, розправи і це не визивалось необхідністю, то скоєне повинно кваліфікуватись за сукупністю злочинів – порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання і умисний злочин проти життя чи здоров'я особи.

Крім того, за сукупністю злочинів повинно кваліфікуватись викрадення вартовим майна з охоронюваного ним об'єкта (ст. 418 і ст.410 КК). Викрадення вартовим зброї, бойових припасів, вибухових речовин з об'єкта, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених цією статтею і ст. 262 КК. *Так, військовий суд Запорізького гарнізону визнав винним і засудив молодшого сержанта Т. і рядового К., які під час охорони складу з бойовими припасами викрали 28 снарядів, чим порушили ст. 100 Тимчасового статуту гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України, спричинили шкідливі наслідки, для попередження яких призначена ця варта, тобто вчинили порушення статутних правил вартової служби. Вони також притягнені до кримінальної відповідальності за ст. 262 КК (Викрадення вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів). Насамкінець вони визнані винними у вчиненні замаху на збут артилерійських снарядів, що передбачено ст. 263 КК³.*

Таким чином вони були притягнуті до кримінальної відповідальності за сукупністю злочинів, передбачених статтями 418, 262 і 263 КК.

Суб'єктивна сторона порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання може виражатися влюбій формі вини. Ряд порушень можуть вчинюватись

³ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1994 рік.

лише умисно. Наприклад, залишення поста або допуск на пост сторонніх осіб. Інші порушення можуть бути вчинені через необережність. Це може бути сон на посту або через недостатню уважність під час вартової служби сторонні особи проникли на охоронюваний об'єкт.

Що стосується тяжких наслідків, то по відношенню до них також можлива як умисна (прямий або непрямий умисел), так і необережна форма вини (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість).

Під час несення вартової служби чи патрулювання ці особи набувають значних повноважень, особливо в ситуаціях, коли здійснюються посягання на охоронюваний об'єкт або на вартового чи патруль. Ці особи є озброєними вогнепальною зброєю і мають право застосовувати її при нападі на них або на охоронюваний об'єкт. В особливо складних ситуаціях можуть виникати питання про уявну оборону, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа помилково припускала наявність такого посягання. В залежності від конкретних обставин в таких ситуаціях можливі різні варіанти відповідальності.

Відповідальність за заподіяну шкоду не настає у випадку, коли обстановка, що склалася, давала достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання і особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення.

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищила межі захисту, що дозволяються в умовах відповідного реального посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони.

Якщо вартовий або патрульний знаходився в обстановці, коли не усвідомлював, але міг усвідомлювати відсутність реального посягання, він підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність.

Суб'єктом цього злочину можуть бути начальник варти або його заступник, вартові, часові, розвідні, патрульні або начальник патруля тощо. При несенні вахтової служби на кораблях суб'єктом можуть бути вахтовий офіцер, начальник вахтового посту, вахтовий механік тощо.

У частині 2 ст. 418 передбачено кваліфікуючу обставину – якщо діяння вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (Див. коментар до ст. 401 КК).

Порушення статутних правил несення прикордонної служби (ст. 419)

Суспільна небезпека порушення статутних правил несення прикордонної служби виражається в тому, що в мирних умовах на державному кордоні можуть бути вчинені різні провокації, у тому числі збройні конфлікти, спроби незаконного переходу державного кордону, переміщення через кордон різних товарів, у тому числі зброї та бойових припасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів, історичних та культурних цінностей, стратегічно важливих сировинних товарів.

У зв'язку з цим охорона державного кордону є складовою частиною захисту безпеки держави, її територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, економічної, інформаційної безпеки тощо.

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 р. охорона державного кордону на суші, морі, річках, озерах та інших водоймищах покладається на Державну прикордонну службу України, а в повітряному просторі – на Війська повітряної оборони України.

Головними завданнями цих військ є забезпечення недоторканності державного кордону, охорона виключної (морської) економічної зони, присікання любих спроб

незаконної зміни державного кордону або переходу його, а також переміщення різних контрабандних грузів, включаючи зброю, наркотичні речовини, валюту, дорогоцінні метали та камінці тощо.

Для виконання цих завдань прикордонним військам надані широкі повноваження, спеціальна техніка, озброєння. Їх діяльність регламентується законами та підзаконними актами⁴. Вона будується на принципах законності, гласності, захисту законних прав та свобод громадян, взаємодії з органами державної влади і управління з іншими колективами та населенням. Суворе виконання вимог законодавства, підтримання порядку при несенні прикордонної служби забезпечує безпеку держави, захист її інтересів, підтримання прикордонного режиму. Порухення встановленого порядку несення прикордонної служби, навпаки, спричиняє шкоду інтересам держави, сприяє вчиненню інших злочинів та правопорушень.

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують встановлений порядок виконання прикордонними службами завдань з охорони державного кордону.

Об'єктивна сторона злочину виражається в порушенні статутних правил несення прикордонної служби. Злочин може бути скоєний як шляхом дії, так і бездіяльністю. Порушенням слід вважати сон під час виконання завдання, відхилення від встановленого маршруту, залишення місця несення служби, неправильне застосування зброї, надання дозволу на перетинання кордону без належного оформлення документів, невиконання порядку затримання правопорушників тощо.

Диспозиція цієї статті носить бланкетний характер. Тому для встановлення факту порушення правил несення прикордонної служби потрібно встановити, який

⁴ Див. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р.

пункт, стаття закону чи іншого нормативного акту порушені і в чому виразилось це порушення.

Злочин є з формальним складом і для його закінчення достатньо вчинити само порушення правил.

З суб'єктивної сторони цей злочин може бути вчинено як умисно, так і через необережність. При умисному вчиненні злочину особа усвідомлює, що порушує статутні правила несення прикордонної служби, розуміє суспільну небезпечність і протиправність вчинюваного діяння і бажає порушити вказані правила. При необережному вчиненні злочину особа не усвідомлює факту порушення статутних правил несення прикордонної служби (через неухважність, необачність, сон під час виконання завдання тощо), але за обставинами справи повинна була і могла усвідомлювати факт порушення правил. На кваліфікацію форма вини скоєного діяння не впливає, але враховується при призначенні покарання. Умисне порушення правил є більш небезпечним, ніж необережне.

Суб'єктом злочину є особа, яка входить до складу наряду, який формується для охорони державного кордону. В залежності від виду наряду (для перевірки документів, огляду транспортних засобів, перевірки вантажів, біля шлагбаума або трапу повітряного чи водного судна тощо) є початковий і кінцевий моменти несення служби, які визначаються відповідними інструкціями і наказами.

Особи, які не входять до складу наряда або вільні від виконання завдання з охорони державного кордону не є суб'єктами цього злочину. Військовослужбовці прикордонних військ, які залучені до несення гарнізонної служби (вартової, вахтової чи патрулювання) у разі порушення правил вартової служби чи патрулювання можуть нести кримінальну відповідальність за ст. 418 КК.

У частині другій статті встановлена більш сувора відповідальність за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило тяжкі наслідки. До тяжких

наслідків слід відносити: перехід державного кордону іноземних громадян, напад на погранзаставу, неприйняття вчасних заходів для усунення небезпеки, переміщення людей чи контрабандних товарів через державний кордон, загибель людей, військової техніки тощо. Для того, щоб інкримінувати особі тяжкі наслідки, потрібно встановити необхідний причинний зв'язок між порушенням правил несення прикордонної служби і тяжкими наслідками. Крім того, по відношенню до тяжких наслідків повинна бути встановлена вина в формі умислу або необережності.

Якщо настання тяжких наслідків містить ознаки самостійного складу злочину, то відповідальність настає за сукупністю злочинів (наприклад, спричинення смерті, тяжких тілесних ушкоджень, порушення правил поведінки зі зброєю, боєприпасами, вибуховими, радіоактивними та іншими речовинами і предметами тощо).

Якщо особа, яка порушила правила несення прикордонної служби, сприяє вчиненню контрабанди, вона повинна також притягуватись до кримінальної відповідальності як співучасник цього злочину.

Порушення статутних правил несення бойового чергування (ст. 420)

Об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують порядок несення бойового чергування (бойової служби), встановлений для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну.

Бойове чергування – це перебування спеціально виділених сил та засобів в повній бойовій готовності для виконання раптово виникаючих завдань та бойових дій. Статут внутрішньої Служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 р. передбачає правила несення бойово-

го чергування (бойової служби) та визначає, що склад чергових сил і засобів, ступені їх готовності, тривалість, порядок несення бойового чергування, підготовки особового складу, озброєння, бойової та іншої техніки до чергування і його зміни встановлюються наказом командира військової частини, наказами і директивами Міністра оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України, командувачів видів Збройних Сил України.

Забезпечення захисту та безпеки України, своєчасне виявлення і відбиття раптового нападу на Україну покладено, перш за все, на підрозділи і частини, які несуть бойове чергування. Несення бойового чергування є виконанням бойового завдання і одним із важливих військових обов'язків.

Порушення установленого порядку несення служби черговими підрозділами можуть призвести до тяжких наслідків і завдати великої шкоди обороноздатності держави.

Порядок несення бойового чергування у різних видах Збройних Сил і родах військ є неоднаковим і регламентується різними нормативними актами. Він залежить від цільового призначення чергового підрозділу, характеру бойової техніки, яка повинна застосовуватись, і специфіки завдання, що виконується. Один із видів бойового чергування є бойова служба, що також має на меті запобігання раптовому нападу на нашу державу.

Характер і завдання бойового чергування (бойової служби), правила їх несення, конкретні функціональні обов'язки кожної особи, що входить у склад чергового підрозділу, визначаються Статутом, положеннями, настановами, інструкціями, наказами, які видаються із врахуванням особливостей несення цієї спеціальної служби у тих чи інших військах. Тому, враховуючи це, при розслідуванні кожної кримінальної справи, пов'язаної з

обвинуваченням у порушенні статутних правил несення бойового чергування (бойової служби), необхідно з'ясовувати особливості служби даного підрозділу і встановлювати, у чому конкретно виражається порушення, і в яких актах передбачені правила несення служби.

Об'єктивна сторона злочину виражається в порушенні статутних правил несення бойового чергування (бойової служби), встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на Україну або для захисту та безпеки України. Порушення може проявлятися як у дії, так і в бездіяльності. Наприклад, самовільне залишення позиційного району, вживання під час чергування спиртних напоїв, пошкодження бойової техніки і технічних засобів зв'язку, допуск на пост сторонніх осіб, порушення правил використання спеціальної апаратури, самовільне виключення її, неухважність, невиконання команд, несвоєчасне повідомлення про наближення цілі, та невжиття заходів до її знищення та ін.

Згідно Статуту внутрішньої служби особовому складу чергової зміни заборонено під час несення бойового чергування:

- передавати будь-кому, навіть тимчасово, виконання обов'язків з несення бойового чергування без дозволу командира чергових сил та засобів (оперативного чергового, начальника зміни, чергового командного пункту);
- займатися справами, які не пов'язані з виконанням обов'язків з несення бойового чергування;
- самовільно покидати бойовий пост або інше місце несення бойового чергування;
- проводити роботи на озброєнні чи військовій техніці, які знижують боєздатність.

Частіше за все порушення скоюються внаслідок злочинно-недбалого ставлення до виконання своїх обов'язків, особистої недисциплінованості і відсутності належної відповідальності за виконання бойового завдання та у

зв'язку з недоліками в організації несення служби, відсутності контролю за особовим складом. Інколи можуть бути з'ясовані факти професійної непридатності, недостатньої спеціальної підготовки, відсутності досвіду, навиків, прийомів при роботі на складній апаратурі, неухважності при виконанні функціональних обов'язків та ін.

Цей злочин є з формальним складом і закінченим його слід вважати з моменту порушення статутних правил несення бойового чергування (бойової служби).

Суб'єктивна сторона злочину може виражатися як в прямому умислі, так і в злочинній недбалості. При порушенні правил умисно особа усвідомлювала факт порушення статутних правил несення бойового чергування, розуміла суспільну небезпечність і протиправність скоєного діяння і бажала його вчинити.

При злочинній недбалості винна особа не усвідомлювала факту порушення статутних правил бойового чергування, але могла усвідомлювати при більшій уважності, більш старанному виконанні своїх обов'язків.

Суб'єктом цього злочину може бути особа, яка заступила на бойове чергування і яка входить до складу підрозділів, частин, чергових змін, екіпажів, постів. До несення бойового чергування (бойової служби) залучаються військовослужбовці строкової і контрактної служби, прапорщики, мічмани та офіцери.

До бойового чергування не мають допуску особи, які не прийняли присягу, не засвоїли програму відповідної підготовки в певному обсязі, скоїли злочин, по якому проводиться слідство, хворі. Ця категорія військовослужбовців не може визнаватися суб'єктом злочину.

За порушення порядку несення бойового чергування, яке скоїли військовослужбовці протиправно виконуючи обов'язки з бойового чергування, несуть відповідальність відповідні командири (начальники), які незаконно прийняли рішен-

ня щодо залучення цих осіб до бойового чергування.

Наказом командування у кожному випадку визначається склад, термін несення бойового чергування і рівень бойової готовності того чи іншого чергового підрозділу. Якщо на бойовому чергуванні знаходиться підрозділ у повному складі, то за порушення статутних правил його несення до кримінальної відповідальності може бути притягнуто любого військовослужбовця, що входить до складу бойової команди. В тих випадках, коли несення бойового чергування безпосередньо покладено лише на чергову зміну або скорочену бойову команду, які здатні самостійно виконувати бойове завдання, то суб'єктом злочину можуть бути визнані тільки особи, що входять до складу чергової зміни або скороченої бойової команди.

Відповідальність за ст. 420 може наступати незалежно від того, на якому рівні готовності перебував черговий підрозділ, в якому скоєно порушення статутних правил бойового чергування (бойової служби).

Якщо військовослужбовець, що знаходиться на бойовому чергуванні, порушує загальні вимоги військової служби, то скоєне не може кваліфікуватися за цією статтею Кримінального кодексу.

Коли поряд з порушенням правил несення бойового чергування військовослужбовець скоєє інший злочин (наприклад, самовільно залишає частину, порушує статутні правила взаємовідносин між військовослужбовцями чи викрадає військоове майно) скоєне повинно кваліфікуватися за сукупністю злочинів.

В ч. 2 передбачена відповідальність за порушення статутних правил несення бойового чергування, що спричинило тяжкі наслідки. Ними можуть вважатися проникнення у повітряну або водну територію держави літаків, кораблів іноземних держав, загибель людей, вивід із ладу бойової техніки, що призвело до зриву або

значних труднощів у виконанні бойового завдання.

За вказаною статтею повинні кваліфікуватись і дії осіб, які порушили правила вахтової служби на кораблі, що виконує бойове чергування.

В ч. 3 ст. 420 передбачена відповідальність за скоєння злочину в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Ця обставина становить значно більшу суспільну небезпеку, ніж при настанні тяжких наслідків. Тому при наявності обставин, передбачених ч.2 і 3 цієї статті, скоєне кваліфікується за ч.3 ст. 420 КК (див. коментар до ст. 401).

Порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421)

Суспільна небезпека цього злочину виражається в тому, що внутрішня служба добового наряду, яка повинна забезпечувати виконання правил внутрішнього розпорядку, збереження зброї, боєприпасів та іншого майна тощо, через злочинно-недбале ставлення до виконання своїх обов'язків, може привести до дезорганізації внутрішнього порядку, до втрати майна, техніки, озброєння, створює умови для вчинення інших злочинів та правопорушень.

Об'єктом злочину є суспільні відносини, які забезпечують встановлений порядок несення внутрішньої служби (крім варті, вахти і бойового чергування).

Внутрішня служба – це система заходів, що вживаються для організації повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів та військово-службовців і здійснюються з метою підтримання у військовій частині порядку та військової дисципліни, належного морально-психологічного стану, що забезпечують постійну бойову готовність та якісне навчання особового складу, збереження здоров'я

військовослужбовців, організоване виконання інших завдань⁵.

Для підтримання внутрішнього порядку, охорони особового складу, озброєння, боеприпасів, бойової та іншої техніки, приміщень і майна військової частини (підрозділу), контролю за станом справ у підрозділах і своєчасного вжиття заходів для запобігання правопорушенням, а також для виконання інших обов'язків внутрішньої служби призначається добовий наряд (див. ст. 267 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України).

Об'єктивна сторона цього злочину виражається: а) в діянні (діях або бездіяльності); б) настанні тяжких наслідків; в) в причинному зв'язку між діянням і наслідками.

Діяння в цьому злочині виражається в порушенні статутних правил внутрішньої служби. Це може бути залишення місця несення служби, допуск сторонніх осіб в казарму, в парк, де знаходиться військова техніка, озброєння або в секретну частину, дача дозволу на винос зброї та боеприпасів з місця їх зберігання або виїзду військової техніки.

Диспозиція цієї статті є бланкетною, тому в кожному випадку притягнення до кримінальної відповідальності необхідно установлювати, які статті, пункти Статуту внутрішньої служби (Корабельного статуту та інших нормативних актів) були порушені і в чому виражалось це порушення. З урахуванням особливостей служби в конкретних військових частинах та на кораблях діють інструкції, видаються накази, які регламентують порядок несення внутрішньої служби.

Другою ознакою об'єктивної сторони є тяжкі наслідки. До них відносяться: пошкодження або втрата зброї, боеприпасів іншого військового майна; угон військових машин з території військової частини; отруєння військово-

⁵ Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року; Корабельний статут Військово-морського флоту СРСР від 10.01.1978 р.

вослужбовців або розповсюдження інфекційних захворювань тощо.

Третьою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок між порушенням статутних правил несення внутрішньої служби і тяжкими наслідками. Мова йде лише про такі наслідки, запобігання яким входило в обов'язки даної особи.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується психічним відношенням винної особи до порушення правил внутрішньої служби, а також до тяжких наслідків. Порушення правил може бути вчинено з прямим умислом і злочинною недбалістю. При прямому умислі особа усвідомлювала, що порушує правила несення внутрішньої служби, розуміла суспільну небезпечність і протиправність вчиненого діяння і бажала його вчинити. При злочинній недбалості особа не усвідомлювала факту порушення правил внутрішньої служби; але за обставинами справи повинна була і могла усвідомлювати, які правила вона порушує. Це може мати місце через сон під час чергування, неухважність при виконанні обов'язків, забування тощо.

Щодо тяжких наслідків цього злочину, то вина може бути умисною (прямий або непрямий умисел) або необережною (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість). Якщо правила порушені із злочинною недбалістю, то до наслідків можлива також злочинна недбалість.

Якщо ж правила порушені з прямим умислом, то до наслідків можлива люба форма вини. Таким чином, злочин, передбачений ст. 412 КК може бути вчинений: 1) в рамках умисної форми вини, коли умисне порушення правил супроводжується такою ж формою вини по відношенню до наслідків; 2) в рамках складної форми вини, коли психічне відношення особи до різних ознак

об'єктивної сторони є різнорідним. Умисно порушуючи правила, особа з необережністю відноситься до наслідків (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість). Це на кваліфікацію не впливає, але враховується судом при призначенні покарання.

Суб'єктом злочину є особа, яка входить до складу добового наряду (за винятком варті, вахти і патруля).

Відповідно до ст. 268 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року добовий наряд військової частини призначається у такому складі: черговий частини; помічник чергового частини; черговий підрозділ; черговий і днювальні парку, а також механіки-водії (водії) чергових транспортних засобів; черговий фельдшер або санітарний інструктор і днювальні медичного пункту; черговий і помічники чергового контрольно-пропускного пункту; черговий їдальні та робітники їдальні; черговий штабу частини та посильні; черговий сигналіст; пожежний наряд; черговий роти (гуртожитку); днювальний роти (гуртожитку); крім того, замість чергових рот у деяких батальйонах залежно від їх чисельності та умов розміщення за рішенням командира військової частини може призначатися черговий батальйону, а в підрозділах забезпечення у разі їх сумісного розміщення – чергові цих підрозділів.

Склад добового наряду оголошується наказом по військовій частині. Щоденно наказом по частині призначаються черговий частини, помічник чергового частини, начальник варті, черговий парку, черговий підрозділ, а також підрозділи, від яких виділяються добовий наряд частини й особовий склад для виконання нарядів на роботи.

Військовослужбовці-жінки, як правило, до складу добового наряду не призначаються. Військовослужбовців-жінок залежно від військового звання та посади можуть

у разі потреби призначати з додержанням законодавства черговим фельдшером (санітарним інструктором) чи черговим штабу. Військовослужбовці-жінки призначаються також на чергування за спеціальністю.

В частині другій передбачена кваліфікуюча обставина, якщо діяння, передбачене частиною першою статті, вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці (див. коментар до ст. 401 КК).

Розділ 7.

Злочини в сфері охорони державної таємниці

Ці злочини є особливо небезпечними в Збройних Силах України, тому що відомості, що становлять державну таємницю, можуть стати відомими ворогам нашої держави, а це, в свою чергу, може викликати тяжкі наслідки. Приймаючи присягу, військовослужбовець клянеться суворо зберігати військову та державну таємницю.

Не тільки в умовах воєнного стану, але й в мирний час суворе зберігання державної таємниці є важливою вимогою до кожного військовослужбовця, сприяє їх вихованню в дусі збереження довіреної йому таємниці, дисципліни та відповідальності.

Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст. 422)

Об'єктом цього злочину є порядок зберігання відомостей, документів або матеріалів військового характеру, що становлять державну таємницю.

Згідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21 вересня 1999 р. державна таємниця - включає в себе найбільш важливі відомості військового, економічного, політичного й іншого характеру, які мають важливе державне значення і спеціально охороняються державою.

З об'єктивної сторони цей злочин вчиняється шляхом розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості. У випадках розголошення військовослужбовцем інших відомостей, які становлять державну таємницю, втрата документів або

матеріалів, що містять цю таємницю, предметів, відомості про які становлять державну таємницю, відповідальність настає за ст.ст. 328, 329 КК.

Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, полягає в тому, що особа, яка володіє ними, порушуючи установлену заборону, повідомляє їх, внаслідок чого вони стають надбанням сторонніх осіб.

Злочинне розголошення цих відомостей може бути усним або письмовим, шляхом показу чи передачі стороннім особам документів чи предметів, які становлять державну таємницю військового характеру.

В частині другій статті передбачена відповідальність за втрату документів або матеріалів, що містять відомості військового характеру, які становлять державну таємницю, предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановлених правил поводження із зазначеними документами, матеріалами або предметами.

З об'єктивної сторони цей злочин виражається в таких ознаках: 1) порушення встановленого порядку поводження з документами або матеріалами, що містять державну таємницю; 2) втрата документа або предмета; 3) причинний зв'язок між порушенням правил і втратою предмета.

Порушення правил може виражатися в недбалому їх зберіганні або пересиланні, робота з документами дома або в іншому неналежному місці тощо.

Втрата – є вихід документа з володіння особи, якій вони довірені, поза її волею. Тривалість часу, на який вони втрачені, для кваліфікації значення не має. Важливо, щоб з цим документом могли ознайомитись сторонні особи.

Суб'єктивна сторона розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, характеризується як умисною, так і необережною формою вини, а втрата документів або матеріалів, що містять

відомості військового характеру, які становлять державну таємницю, предметів, відомості про які становлять державну таємницю, – тільки необережною формою вини по відношенню до втрати. Що стосується порушення встановлених правил поводження із документами, матеріалами або предметами, то вона може бути як умисною, так і необережною.

Тяжкість наслідків, передбачених ч. 3, установлюється виходячи із конкретних обставин. До них можна віднести випадки, коли розголошене стало відомим іноземним розвідкам і використовується ними на шкоду інтересам України.

Суб'єктами цих злочинів можуть бути військовослужбовці рядового, сержантського складу, військовослужбовці за контрактом, прапорщики, мічмани і офіцери, незалежно від їх службового становища. За ст. 422 не може притягатися до відповідальності військовослужбовець у випадках втрати документів, предметів чи матеріалів, які містять державну таємницю військового характеру, якщо вони не були довірені йому по службі, а перебували у нього випадково.

Розділ 8.

Військові службові злочини

Військові службові злочини передбачені статтями 423 – 426 КК. Вони є спеціальним видом по відношенню до відповідних загальнокримінальних службових злочинів, тому, аналізуючи їх, необхідно виходити з тих положень, котрі розкривають загальні об'єктивні та суб'єктивні ознаки службових злочинів, що відображені у відповідних статтях чинного Кодексу.

Безпосереднім об'єктом цих злочинів є встановлений порядок здійснення військовими командирами (начальниками) своїх функцій.

Для цих видів злочинів притаманне спеціальний суб'єкт, а саме військова службова особа. Під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Всі ці особи наділені правом здійснювати по службі дії, що мають юридичне значення.

Всі начальники є службовими особами. При цьому військовослужбовець може бути начальником як у зв'язку із займаною ним посадою, так і по військовому званню. Приблизний перелік військових службових осіб наведено у розд. 1, 3, 7, 9-12 Статуту внутрішньої служби України від 24 березня 1999 року, розділах 1-3 Дисциплінарного статуту України від 24 березня 1999 року, розд. 1, 2, 4, 5, 7, 9 Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України від 24 березня 1999 року та в деяких інших нормативно-правових актах.

Військовими начальниками можуть бути також і військовослужбовці (військовозобов'язані) рядового складу, якщо вони призначені на відповідну посаду (наприклад, командира відділення) або виконують відповідні завдан-

ня і мають при цьому в своєму підпорядкуванні інших військовослужбовців, яким можуть пред'являти обов'язкові для виконання вимоги. Не має значення, постійно чи тимчасово, письмовим чи усним розпорядженням призначено такого військовослужбовця виконувати обов'язки начальника.

Виконання спеціальних доручень службового характеру, не пов'язаних зі здійсненням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, не дає підстав розглядати такого військовослужбовця як військову службову особу (наприклад, поштар). До військових службових осіб необхідно також відносити тих військовослужбовців, які мають права начальника під час несення спеціальних служб (наприклад, вартової служби). Вони можуть бути суб'єктами службових злочинів, якщо вчинення ними неправомірних дій (бездіяльності) порушує їх загальний службовий обов'язок, пов'язаний із виконанням спеціальних служб.

Не можуть бути суб'єктами військових службових злочинів військовополонені.

Виконавцем військового службового злочину може бути тільки службова особа, а співучасником – як інші службові особи, так і інші військовослужбовці, а також цивільні особи. Проте, якщо фактичні обставини свідчать про те, що умисел підлеглого не був направлений на сприяння начальнику у вчиненні службового злочину, то, хоча він і діяв спільно з начальником, вчинене ним не може бути кваліфіковано як пособництво у службовому злочині. В той же час, коли начальник скоює разом з підлеглим який-небудь неслужбовий злочин, то це само по собі не можна розглядати як зловживання владою, якщо не буде встановлено, що своє службове становище він використовував для організації злочину і залучення до нього підлеглого.

Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 423)

З об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем військової службової особи характеризується такими діями:

1) незаконним використанням транспортних засобів, споруджень чи іншого військового майна;

2) незаконним використанням підлеглого для особистих послуг або послуг іншим особам.

Під зловживанням владою слід розуміти використання службовою особою, що має владні повноваження, всупереч інтересам служби своїх прав відносно пред'явлення вимог, а також прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними чи юридичними особами.

Зловживання службовим становищем більш ширше поняття і охоплює також і зловживання владою. Під ним розуміється будь-яке навмисне використання службовою особою, що має владні повноваження, всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з його посадою.

Службова особа при зловживанні в будь-якій формі намагається скористатися своїм службовим становищем, яке охоплює наявність як передбачених законами та іншими нормативними актами повноважень (обов'язків і прав), так і фактичних можливостей, котрі обумовлені її службовим становищем. При всіх умовах дії винного повинні бути такими, які він міг вчинити виключно внаслідок займаного службового положення і які за своїм змістом суперечать службовим інтересам.

Вчиненими всупереч інтересам служби слід вважати дії, що не викликаються службовою необхідністю, порушують

службовий обов'язок, протирічать вимогам законів та інших нормативних актів. Під інтересами служби необхідно розуміти, перш за все, інтереси держави взагалі. Тому порушення покладених на службову особу обов'язків не може бути виправдано його посиланнями на службову необхідність для конкретної військової частини всупереч чи на шкоду інтересам інших військових частин або держави в цілому. Не виключається відповідальність і тоді, коли злочинні дії вчиняються з неправильно зрозумілих інтересів служби.

Характерною особливістю зловживання, яке здійснюється військовою службовою особою, є те, що воно завжди проявляється в дії, в бездіяльності цей склад злочину проявитися не може.

До транспортних засобів відносяться автомашини (легкові та вантажні), автокрани, грейдери, трактори, бульдозери, екскаватори, авто і електропогрузчики, транспортні засоби для перевезення рідин (цистерни, пожежні машини, поливальні машини та ін.), літаки, гелікоптери, кораблі, катери, залізничний рухомий склад, якщо вони належать військовому відомству або тимчасово перебувають у його віданні.

Незаконність використання транспортних засобів полягає в тому, що використовуються вони не для виконання службових завдань, а для задоволення власних інтересів службової особи чи потреб третіх осіб. При цьому для кваліфікації за ст. 423 не має значення, здійснювались ці дії з метою збагачення (наприклад, для перевезення громадян за гроші) чи з метою ухилення від сплати відповідних послуг (наприклад, для перевезення власних речей чи сім'ї в інший населений пункт).

До споруд відносяться житлові будинки, ангари, гаражі, майстерні та інше, що належать військовому відомству або знаходяться у його віданні. Незаконність їх використання може полягати, наприклад, у передачі

їх в тимчасове користування комерційним структурам чи фізичним особам, наприклад, під офіс, склад та інше всупереч встановленому порядку.

До іншого військового майна можна віднести палатки, польові кухні, радіостанції, надувні плоти, понтони та ін., що належать військовому відомству або знаходяться у його віданні.

Незаконне використання підлеглого для особистих послуг або послуг іншим особам може виражатися у залученні підлеглих для супроводження або доставки в певне місце особистих речей (багажа), обробки присадибних ділянок, будівництва та ремонту будинків, квартир, дач, для їх охорони, роботи в комерційних структурах інших осіб та ін.

Для складу злочину не має значення, будуть надані послуги, що вимагаються, самому начальнику, його родичам чи іншим особам, серед яких можуть бути родичі вищестоящого начальника, знайомі, сусіди, його приятелі. Якщо такими іншими особами є самі вищестоящі начальники, то вони, за наявності ознак цього злочину, повинні нести відповідальність як виконавці, а службові особи, що організували надання таких послуг, – як організатори.

При цьому необхідно, щоб розпорядження військового начальника було незаконним, тобто вимагало від підлеглого вчинення таких дій, які не відносяться до його службових обов'язків.

До підлеглих можуть відноситися як військовослужбовці, так і робітники та службовці, що працюють під керівництвом військових начальників.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного злочину є заподіяння внаслідок злочинних дій істотної шкоди.

Істотна шкода може мати різні конкретні прояви як матеріального, так і нематеріального характеру. Питання, чи вважати шкоду істотною, у кожному випадку вирішується залежно від обставин справи. Проте необхідно обов'яз-

ково враховувати, що приміткою 2 до ст. 423 визначено поняття істотної шкоди, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподакований мінімум прибутків громадян. Вона може бути спричинена військової частині, цивільній організації, установі чи підприємству, окремим військово-вслужбовцям чи цивільним особам.

Істотною шкодою може також бути визнано підрив в частині військової дисципліни (наприклад, самовільне залишення частини одним чи кількома військово-вслужбовцями у відповідь на незаконні дії військового начальника, ігнорування наказів начальників з тих же мотивів), невиконання бойової задачі, вивід з ладу військової техніки, порушення особистих чи майнових прав громадян, спричинення шкоди життю та здоров'ю потерпілих та ін.

Для визнання злочину закінченим необхідно фактичне настання істотної шкоди.

З суб'єктивної сторони даний злочин є умисним. Відношення винного до наслідків є однією з обов'язкових ознак складу даного злочину і може виражатися як у формі умислу, так і необережності. Можливі випадки, коли форми вини щодо дій та наслідків співпадають, або коли вони не співпадають (умисел – до дій, необережність – до наслідків). Обов'язковою ознакою злочину є мотив. Вчинення зловживання владою або службовим становищем з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб.

Корисливі мотиви полягають в бажанні службової особи отримати матеріальну вигоду: гроші, майно, звільнитися від сплати якихось платежів тощо.

Дії по приховуванню розкрадання, вчиненого службовою особою з використанням службового становища, повністю охоплюються складом злочину розкрадання і додаткової кваліфікації за ст. 423 не потребують.

Під іншими особистими інтересами слід розуміти мотиви, що суперечать інтересам військової служби і не сумісні з нею – кар’єризм, протекціонізм, прорахунки в службі, намагання отримати взаємну послугу, приховати свою бездіяльність, бажання уникнути покарання, розправитися за критику, помститися та ін.

Під інтересами третіх осіб слід розуміти такі, що не охороняються в даному конкретному випадку законом. Третіми особами можуть бути родичі, друзі, знайомі, вищестоящі начальники, котрі бажають разом з даною конкретною особою скористатися її службовим становищем. Зловживання в інтересах третіх осіб проявляється, наприклад, в наданні цим особам певних послуг.

Суб’єктом даного злочину може бути військовий начальник або інший військовослужбовець, що обіймає постійно чи тимчасово посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов’язків, або виконує такі обов’язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Частина 2 передбачає відповідальність військової службової особи за зловживання, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Якщо воно полягає у спричиненні матеріальних збитків, то відповідно до примітки 2 до ст.423 тяжкими наслідками вважається шкода, яка у 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Крім того, до тяжких наслідків необхідно віднести всі випадки, коли внаслідок злочинних дій настали більш суспільно небезпечні наслідки, ніж ті, що були віднесені до істотної шкоди: аварії, катастрофи, знищення або серйозне пошкодження техніки чи майна, найбільш небезпечні форми підриву військової дисципліни (масова непокора, дезертирство зі зброєю, самогубство підлеглих), роздовсюдження важких інфекційних хвороб та ін.

Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 424)

Безпосереднім об'єктом злочину є встановлений порядок здійснення військовими командирами (начальниками) своїх функцій.

Додатковим об'єктом цього злочину може бути життя та здоров'я потерпілих.

З об'єктивної сторони злочин характеризується такими ознаками:

- 1) перевищенням влади чи службових повноважень (ч.1);
- 2) застосуванням нестатутних заходів впливу щодо підлеглого (ч.2);
- 3) перевищенням дисциплінарної влади (ч.2);
- 4) вчиненням діянь, передбачених ч.ч. 1 і 2 ст 424 із застосуванням зброї (ч. 4).

Перевищення влади чи службових повноважень полягає в умисному вчиненні військовою службовою особою дій, які явно виходять за межі прав і повноважень, наданих їй законом, військовими статутами, положеннями, інструкціями, наказами командування. У зв'язку з цим для притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин, необхідно встановити всі фактичні обставини, у тому числі службовий стан особи, обвинуваченої у перевищенні влади чи службових повноважень, її поведінку до скоєння злочину, мотив, мету і характер вчинених дій, їх зв'язок із службовим станом.

Перевищення влади чи службових повноважень може полягати:

- 1) у вчиненні дій, які входять до компетенції вищестоящего начальника або військової службової особи іншого органу (відомства);
- 2) у вчиненні дій, що визнаються правомірними тільки

за наявності певних умов, які у цьому випадку відсутні;

3) у вчиненні дій, які ніхто не мав права виконувати і вирішувати.

Дисциплінарна влада – це сукупність прав і обов'язків командирів (начальників) по застосуванню заходів заохочення і стягнення з метою виховання військовослужбовців, забезпечення високої військової дисципліни і попередження її порушень.¹ Кожний командир (начальник) може заохочувати військовослужбовців або застосовувати до них стягнення тільки у тому об'ємі і порядку, які передбачені дисциплінарним статутом, і тільки на тих осіб, на яких розповсюджується його дисциплінарна влада, за наявності до цього підстав і в інтересах служби – для підтримання військової дисципліни і статутного порядку, виховання військовослужбовців, стимулювання їх відповідної поведінки та ін. Тому дисциплінарна влада буде перевищена, якщо командир застосував стягнення, що може бути застосовано лише вищестоящим начальником; застосував стягнення за критику; з метою зведення особистих рахунків та ін.

Нестатутні засоби впливу щодо підлеглого (ч. 2) за своєю суттю є грубим порушенням дисциплінарної влади. Вони можуть виражатися у застосуванні стягнень з метою принизити гідність підлеглого, у застосуванні насилля для наведення «порядку» в частині та ін.

Під насильством щодо підлеглого слід розуміти як фізичне, так і психічне насильство.

Фізичне насильство при перевищенні влади чи службових повноважень може полягати у незаконному позбавленні свободи, нанесенні удару, здійсненні дій, які характерні для мучення, спричиненні побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень.

Так, наприклад, військовим судом Запорізького гарні-

¹ Дисциплінарний Статут Збройних Сил України, від 24 березня 1999 р.

зону за ч.2 ст. 424 КК України було засуджено молодшого сержанта М., який 3 березня 2004 р. був черговим по роті, та строїв особистий склад роти на вечерю. В туалетній кімнаті він знайшов рядового Г., який не бажав встати до строю. М. перевищив свою владу, та застосував до підлеглого фізичне насильство, а саме: два рази вдарив по обличчю та сім разів по спині, чим спричинив легкі тілесні ушкодження з короточасним розладом здоров'я.²

Психічне насильство може бути виражене в погрозі заподіяння фізичної шкоди підлеглому, або фізичного чи психічного насильства щодо близьких йому осіб. Спричинення внаслідок перевищення влади чи службових повноважень тяжких тілесних ушкоджень або смерті, незалежно від форми вини, належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 3 ст. 424 і статтями чинного Кодексу, які передбачають відповідальність за вбивство чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень.

Істотною шкодою, якщо вона полягає в завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Крім матеріального вираження (прямі матеріальні збитки – знищення чи пошкодження військового майна) істотна шкода може мати і нематеріальний характер (невиконання бойового завдання і т.ін.).

Питання про те, що необхідно розуміти під тяжкими наслідками, вирішується у кожному конкретному випадку на підставі всіх матеріалів справи з урахуванням спричиненої злочином шкоди. У разі якщо шкода носить матеріальний характер, то тяжкими наслідками вважається шкода, яка у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (див. п. 2 примітки до ст. 423).

Під зброєю розуміються предмети, призначені для

² Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1998 рік

ураження цілі, тобто вогнепальна зброя, у тому числі і гладкоствольна для полювання, а також холодна зброя.

Під застосуванням зброї необхідно розуміти як використання її для ураження живої цілі, так і погрозу застосувати її за цільовим призначенням. Погроза може виражатись у приведенні зброї до бойового стану, демонстрування її, що свідчить про готовність винного застосувати її.

Обов'язковою умовою кваліфікації за ч. 3 є незаконність застосування зброї. У відповідності з вимогами Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, застосування зброї допускається лише в бойовій обстановці, а в мирний час – як виняток, що регламентується Статутом гарнізонної і вартової служб Збройних Сил України.

З суб'єктивної сторони перевищення влади та службових повноважень характеризується умислом стосовно перевищення влади чи службових повноважень. Що стосується наслідків, то до них можливі як умисел, так і необережність.

Недбале ставлення до військової служби (ст. 425)

Об'єктивна сторона характеризується невиконанням або неналежним виконанням військовою службовою особою своїх обов'язків, передбачених законами, військовими статутами, положеннями, наказами командування.

Невиконання обов'язків означає невиконання дій, які входять в коло службових обов'язків. Неналежне виконання означає нечітке, формальне або неповне здійснення обов'язків.

Недбале ставлення до військової служби тягне

кримінальну відповідальність лише у випадках, коли настала істотна шкода, яка може мати різноманітні конкретні прояви як матеріального, так і нематеріального характеру.

Крім діяння, об'єктивна сторона цього злочину характеризується наслідками – якщо це діяння заподіяло істотну шкоду. Відповідно до примітки до ст.423 істотною визнається така шкода, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум прибутків громадян. Тяжкими наслідками, про які говориться в ч.2 ст.425 КК вважається шкода, яка у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум прибутків громадян.

Між діянням і вказаними наслідками повинен бути встановлений причинний зв'язок.

Так, наприклад, вироком військового суду Запорізького гарнізону було засуджено за ч.1 ст. 425 прапорщика М., який був начальником виїзної варти по супроводжуванню військового вантажу. В шляху руху поїзду не виконав вимоги ст.ст. 203 та 288 Статуту гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України не організував службу вартових, чим спричинив істотну шкоду інтересам держави, яка виявилась в утраті зброї та боєприпасів вартовим У.³

Суб'єктивна сторона злочину характеризується необережною формою вини по відношенню до наслідків, в зв'язку з чим цей злочин визнається необережним. Щодо діяння, то воно може бути вчинене як умисно, так і через необережність.

Бездіяльність військової влади (ст. 426)

Суспільна небезпека злочину полягає: в заподіянні шкоди порядку несення військової служби; в потуранні скоєнню злочинних дій підлеглими військо-

³ Див. Архів військового суду Запорізького гарнізону за 1999 рік

вослужбовцями, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів або працівниками і службовцями Збройних Сил України у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

З об'єктивної сторони даний злочин може скоюватись тільки шляхом бездіяльності.

Бездіяльність військової влади полягає у невчиненні службовою особою дій, які вона могла і повинна була зробити в силу покладених на неї законами, військовими статутами і іншими нормативними актами обов'язків. Бездіяльність влади може проявитися також і в неперешкодженні порушенням закону, військового обов'язку, військового порядку іншими особами, якщо відвернення таких дій входило в обов'язки службової особи.

Диспозиція ч.1 передбачає відповідальність за три самостійних види бездіяльності військової влади:

- 1) умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим;
- 2) умисне непорушення військовою службовою особою, яка є органом дізнання, кримінальної справи щодо підлеглого, який вчинив злочин;
- 3) інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, якщо це заподіяло істотну шкоду.

Два перших види бездіяльності військової влади вважаються закінченими з моменту невиконання військовою службовою особою обов'язків по припиненню злочину, що вчиняється підлеглим, або не порушення військовою службовою особою, яка є органом дізнання, кримінальної справи щодо підлеглого, який вчинив злочин. Третій вид бездіяльності військової влади відноситься до злочинів з матеріальним складом та вважається закінченим з моменту заподіяння істотної шкоди.

Для наявності складу злочинної бездіяльності треба встановити: 1) чи була зобов'язана службова особа виконувати певні дії, невчинення яких ставиться їй за

вину; 2) чи мала ця службова особа реальну можливість в конкретних умовах виконати необхідні дії; 3) чи дійсно не були виконані обов'язки службовою особою.

Відповідно до ст. 59 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року на командирів (начальників) покладений обов'язок проводити роботу щодо зміцнення військової дисципліни, запобігання надзвичайним подіям і злочинам серед особового складу, своєчасно виявляти й усувати їх причини, аналізувати стан військової дисципліни і об'єктивно доповідати про все старшому командирові (начальникові).

При цьому не має значення, скоєний підлеглим злочин військовий чи загальнокримінальний. У той же час, неприпинення злочину, скоєного сторонньою особою, дії якої командир (начальник) контролювати не зобов'язаний, не можна кваліфікувати за ст. 426. В окремих випадках така бездіяльність військової влади, якщо вона виражалася в порушенні будь-яких спеціальних правил (наприклад, статутних правил вартової служби, несення бойового чергування тощо), утворює інший військовий злочин.

Обов'язок порушувати кримінальну справу щодо підлеглого, який вчинив злочин, і провадити дізнання відповідно до вимог ст. 67 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 року покладений на командира полку (корабля), окремого батальйону.

При цьому органами дізнання є: командири військових частин, з'єднань, начальники військових установ – у справах про всі злочини, вчинені підлеглими їм військовослужбовцями і військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, а також у справах про злочини, вчинені робітниками і службовцями Збройних Сил України у зв'язку з виконанням службових обов'язків або в розташуванні частини, з'єднання, установи.

Невиконання вказаних обов'язків з поважних причин

виключає кримінальну відповідальність за непорушення кримінальної справи.

Інше умисне невиконання військовою службовою особою дій, які вона за своїми службовими обов'язками повинна була виконати, може виражатися в неприпиненні правопорушень, що не є злочинами, в неприйнятті відповідних заходів до приведення військ у стан бойової готовності, незабезпеченні виконання бойових завдань тощо. Обов'язковою ознакою цього складу злочину є заподіяння істотної шкоди.

З суб'єктивної сторони цей злочин характеризується умисною формою вини. Особа усвідомлює, що її дії (бездіяльність) суперечать інтересам військової служби, розуміє її суспільно небезпечний характер, і бажає діяти саме так. Психічне ставлення до настання істотної шкоди (ч. 1) і тяжких наслідків (ч. 2) може характеризуватися необережною формою вини.

Мотиви та мета бездіяльності військової влади на кваліфікацію злочину не впливають, однак можуть враховуватись при призначенні покарання.

Суб'єктом злочину можуть бути командири (начальники) як за службовим станом, так і за військовим званням або інші службові особи. Для складу злочину не має значення, постійно чи тимчасово військовослужбовець виконує обов'язки командира (начальника).

Розділ 9.

Злочини проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій

Суспільна небезпечність діянь передбачених статтями 427 – 433 КК полягає в особливостях безпосереднього об'єкту посягання, яким є встановлений порядок несення військової служби в надзвичайних ситуаціях, а саме: в безпосередньому зіткненні з силами ворога на полі бою або в районі бойових дій (ст.ст. 427, 429, 430, 432, 433); в процесі боротьби за живучість корабля (ст. 428) або в полоні (ст. 431).

Здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427)

Предметом цього злочину є військові сили, укріплення, бойова техніка та інші засоби ведення війни.

Військові сили – особовий склад військових частин, яким керує певний начальник (як за правило, це озброєний особовий склад але можливо, що в певній ситуації військовослужбовці знаходяться без зброї).

Укріплення – інженерні споруди (окопи, траншеї, доти, дзоти і т. і.), розташовані в межах спеціально підготовленої для ведення бою місцевості, як правило, вздовж лінії фронту або державного кордону та призначені для утримання ворога, ведення обстрілу військових сил ворога і його техніки, збереження особового складу військової частини, засобів ведення війни тощо.

Бойова техніка – це технічні засоби ведення бойових дій: озброєння, ракетні установки, бойові машини, танки, бронетранспортери, самохідні артилерійські та ракетні установки, військові кораблі тощо.

Спеціальна техніка – це машини з установленим спеціальним обладнанням, яке призначене для управління військами і зброєю, бойового і технічного забезпечення,

тилового забезпечення і обслуговування (самохідна інженерна техніка та техніка зв'язку, санітарний транспорт, пересувні майстерні, лабораторії тощо).

Інші засоби ведення війни – це матеріально-технічні засоби, які використовуються для ведення бойових дій (зброя, бойові припаси, засоби забезпечення бойових дій, засоби індивідуального захисту військовослужбовця тощо).

З об'єктивної сторони злочин може бути скоєно як дією, так і бездіяльністю у формі: 1) здачі ворогові начальником ввірених йому військових сил; 2) не зумовленому бойовою обстановкою залишенні ворогові укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни.

Здача ворогові ввірених військових сил може виражатися у формі зупинення опору і капітуляції перед ворогом або невжиття заходів до захисту особового складу, внаслідок чого ворог захоплює військові сили.

Під капітуляцією слід розуміти організовану начальником передачу ввірених йому військових сил ворогові після попередніх переговорів з ним про здачу.

Не зумовлене бойовою обстановкою залишення ворогові укріплень означає, що начальник зупиняє бойові дії по утриманню спеціально обладнаної та підготовленої для ведення бою ділянки місцевості і виводить звідти підпорядкований йому особовий склад, що її займав.

Залишення ворогові бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни проявляється у тому, що при відступі чи маневрі вони залишаються ворогові. Залишення ворогові укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни утворює склад злочину лише тоді, коли ці дії не викликалися бойовою обстановкою. Невжиття начальником належних заходів для знищення або приведення в непридатність засобів ведення війни, коли їм погрожує безпосередня і неминуча небезпека захоплення ворогом, розглядається як залишення ворогові цих засобів.

Здачею ворогові ввірених сил заподіюються найбільш тяжкі наслідки для боєздатності військ. Військові статуту не допускають здачу ворогові ввірених сил, тому означені дії начальника не можуть розцінюватися як такі, що скоєні у стані крайньої необхідності.

Якщо залишення ворогові укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни все ж було викликане умовами бойової обстановки, тобто вчинене з метою виконання іншої бойової задачі або з метою попередження більш тяжких наслідків, то воно не може бути визнане злочинним.

Злочин є закінченим з моменту фактичного заволодіння ворогом військовими силами, укріпленнями, бойовою та спеціальною технікою, або іншими засобами ведення війни.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується як умисною, так і необережною формою вини. При цьому здача ворогові начальником ввірених йому військових сил може скоюватися лише з умисною формою вини. Мотиви злочину можуть бути різноманітні: малодушність, боягузтво, панікерство та інші. Вони на кваліфікацію не впливають, а враховується лише при призначенні покарання.

Вчинення дій, описаних у диспозиції даної статті, з метою сприяння ворогові утворює державну зраду та потребують кваліфікації за ст. 111 КК.

Суб'єктом злочину є тільки командир (начальник), що має у своєму підпорядкуванні особовий склад, бойову та іншу військову техніку та здійснює ними оперативне управління в бойовій обстановці.

Не може бути суб'єктом даного злочину начальник, який розпоряджається військовим майном, що не відноситься до засобів ведення війни (наприклад речовим майном, продовольчим, медикаментами тощо).

Залишення гинучого військового корабля (ст. 428)

Об'єктивна сторона злочину може полягати у двох формах в залежності від суб'єкту: 1) залишенні гинучого військового корабля командиром, який не виконав до кінця свої службові обов'язки; 2) залишенні гинучого військового корабля особою з складу команди корабля без дозволу командира.

Військовий корабель – це водне судно під воєнним командуванням, яке входить до складу ВМС України або інших підрозділів Збройних Сил України (наприклад, прикордонної служби України). До корабельного складу належать усі бойові кораблі, плавзасоби спеціального призначення, підводні човни, крейсери, міноносці, торпедні та інші катери, тральщики, буксири, плавбази, кораблі забезпечення, танкери і т. і. Не належать до предмету цього злочину несамохідні плавзасоби і ті, що не мають екіпажу: баржі, надувні човни, рятувальні шлюпки.

Обов'язковою ознакою данного складу злочину є наявність надзвичайної обстановки, яка загрожує існуванню військового корабля та реальна можливість у командира корабля та осіб зі складу команди виконувати обов'язки по рятуванню судна. Причини виникнення загрози загибелі корабля не мають значення для кваліфікації і можуть бути різноманітні: зіткнення з іншим судном, стихійне явище, пожежа, підрив на міні і т. і., але обстановка повинна характеризуватися реальною загрозою загибелі корабля. При чьому для кваліфікації не має значення загинув корабель чи ні.

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного залишення корабля. Небезпека загибелі військового корабля можлива як в бойовій обстановці, так і в мирний час. Корабельний статут ВМС зобов'язує командира корабля

в складній і небезпечній обстановці вжити всіх заходів для спасіння корабля, а якщо це неможливо, забезпечити організоване залишення корабля особовим складом, спасіння або знищення у военний час важливих документів, майна і тільки після цього покинути гинучий корабель. Члени команди мають право його залишити тільки з дозволу командира.

Склад злочину в діях командира корабля буде у випадках, коли він, вважаючи, що корабель неминуче загине, залишить борт корабля, не виконавши чи не повністю виконавши всі обов'язки, які повинен був виконати в цих умовах, і якщо він при цьому мав об'єктивну можливість їх виконати.

Особи із складу команди військового корабля вчиняють військовий злочин, якщо, вважаючи, що корабель неминуче загине, залишають борт корабля до відповідного розпорядження командира.

Розв'язання питань, які пов'язані з визначенням реальної можливості командира корабля виконувати обов'язки по рятуванню корабля та особистого складу потребують спеціальних знань та проведення експертизи.

З суб'єктивної сторони цей злочин може скоюватися як умисно так і з необережності. При необережній формі вини суб'єкт злочину вважає, що всіх можливих заходів ним вжито, але в дійсності його думка є помилковою, оскільки фактично він не виконав до кінця своїх обов'язків, хоч повинен був ї міг в конкретній обстановці їх виконати.

Залишення без дозволу гинучого корабля членами команди характеризується тільки умисною формою вини.

Суб'єктом злочину є командир корабля і будь-яка особа, що належить до складу команди корабля.

Інші військовослужбовці, які знаходяться на кораблі та не входять до числа команди (десантні підрозділи, перевіряючі, цивільні спеціалісти) не можуть відповідати за ст. 428. У випадках непокори наказам командира корабля,

за деяких обставин можлива кримінальна відповідальність за ст. 402, тому що у випадках аварії, усі військовослужбовці повинні підпорядковуватися командиру судна.

Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429)

Об'єктивна сторона злочину виражається в:

1) самовільному залишенні поля бою; 2) відмові під час бою діяти зброєю.

Самовільне залишення поля бою – це залишення військовослужбовцем без дозволу командира простору, в межах якого він повинен вести бойові дії під час безпосереднього збройного зіткнення з супротивником, або тоді, коли є безпосередня загроза нападу супротивника, або перед початком атаки свого підрозділу. Тривалість залишення поля бою на кваліфікацію злочину не впливає.

Відмова під час бою діяти зброєю може виразитися у відкритій заяві військовослужбовця про небажання діяти зброєю в бою або у фактичному незастосуванні зброї в бою, коли була можливість і необхідність її застосувати, хоч відкрито військовослужбовець і не заявив про таке своє небажання.

Умисне пошкодження зброї чи інших засобів ведення бою з метою уникнути участі в бою слід кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ст. 411 і 429. Злочин вважається закінченим з моменту відмови діяти зброєю або з моменту фактичного препинення діяти зброєю.

З суб'єктивної сторони цей злочин характеризується тільки прямим умислом. Мотиви – боягузтво, малодушність або інші, для кваліфікації значення не мають. У випадку вчинення таких дій з метою сприяти ворогу вони

кваліфікуються як державна зрада.

Суб'єктом злочину є будь-який військовослужбовець.

Добровільна здача в полон (ст. 430)

Об'єктивна сторона злочину включає декілька ознак. Головною з них є здача в полон, вона може бути виражена як у формі дії, так і бездіяльності.

Під добровільною здачею в полон розуміють добровільний перехід військовослужбовця, який навмисно перестав чинити опір ворогу, хоча мав фізичну можливість це робити, під владу противника.

Скоєння злочину розпочинається з того, що військовослужбовець припиняє опір ворогові з метою здатися у полон. Це може проявлятися у тому, що військовослужбовець перед ворогом складає зброю, не застосовує її, подає противнику знаки, які свідчать про його намір здатися в полон (піднімає білий прапор, піднімає руки уверх, робить усні заяви про здачу в полон тощо), із зброєю чи без зброї виходить з місця дислокації власних військ та переходить у місце дислокації військ ворога, залишається на місці бою під виглядом пораненого чи вбитого, очікуючи захоплення в полон, у той час коли його підрозділ переходить на нові позиції. Злочин вважається закінченим з моменту здійснення переходу військовослужбовця під владу противника. Саме з цього моменту він вважається військовополоненим.

Іншою ознакою об'єктивної сторони злочину є наявність у військовослужбовця фізичної можливості продовжувати опір. Здача в полон утворює склад злочину лише тоді, коли вона скоєна добровільно. Добровільність означає, що особа, яка здалася в полон, зробила це в силу свого бажання, при умові, коли мала

можливість запобігти полону, продовжуючи чинити опір ворогу, хоча б і ціною свого життя. При відсутності такої можливості здачу в полон не можна вважати добровільною. Здача в полон може мати місце як в районі бойових дій, так і в своєму районі, а також у тилу ворога.

Суб'єктивна сторона злочину включає вину у формі прямого умислу, коли винний усвідомлює, що його дії або бездіяльність приведуть до полону, і бажає цього. Окрім того, суб'єктивна сторона злочину може мати і спеціальні мотиви – боягузтво або легкодухість, про що прямо зазначено у диспозиції статті. Боягузтво є наслідком страху військовослужбовця за своє життя у небезпечній ситуації. Легкодухість характеризує слабкість духу та волі військовослужбовця, низький рівень його морально-психологічних якостей. Як правило, обидві ознаки переплітаються та взаємно доповнюють одна одну.

Правильний аналіз суб'єктивної сторони дозволяє розмежувати здачу в полон та державну зраду. Саме за наявністю спеціальних мотивів можна дати правильну кваліфікацію, оскільки склади цих злочинів за об'єктивною стороною можуть співпадати між собою. Здача в полон з метою допомоги ворогу в досягненні ним агресії є державною зрадою.

Суб'єктом злочину може бути будь-який військовослужбовець Збройних Сил України.

Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431)

Об'єктивна сторона злочину може виявитися в наступних формах: 1) добровільна участь військовополоненого в роботах, які мають військове значення або в

інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам, за відсутності ознак державної зради (ч. 1); 2) вчинення військовополоненим, що перебуває на становищі старшого, насильства над іншими військовополоненими (ч. 2); 3) вчинення військовополоненим дій, спрямованих на шкоду іншим військовополоненим (ч. 3).

Роботами, що мають військове значення, визнаються будь-які роботи, спрямовані на будівництво військових об'єктів, виробництво військової техніки, боєприпасів, інших військових матеріалів. Іншими заходами визнаються організовані ворогом заходи, що сприяють посиленню сил ворога або послабленню України чи дружніх з нею держав.

Участь в роботах або у зазначених вище заходах для наявності складу злочину повинна бути добровільною, тобто військовополонений бере участь в роботах без примушування, маючи при цьому можливість ухилитися від них. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року забороняє використовувати військовополонених на роботах, що мають військове значення (ст. 50). Військовополонений має право відмовитися від участі в таких роботах і заходах. Офіцер, який знаходиться у полоні, може, відповідно до цієї конвенції, відмовитися від будь-якої роботи.

У відповідності з положеннями Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, військовополонений, що перебуває на становищі старшого (довіреного), повинен сприяти фізичному, моральному і інтелектуальному добробуту військовополонених. Якщо ж старший порушує свої обов'язки, допускає насильство або жорстоке поводження з військовополоненими, то його дії слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 431.

Під насильством слід розуміти будь-який психічний чи фізичний вплив на військовослужбовця.

Жорстоке поводження проявляється у вчиненні дій,

які принижують гідність військовополонених, спричиняють їм страждання і муки.

Дії, спрямовані на шкоду іншим військовополоненим, можуть виражатися у відібранні у них одягу, харчів, примушенні до виконання робіт, які повинен виконувати інший, доносі адміністрації про порушення режиму тощо.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Суб'єктом злочину є військовослужбовець, що знаходиться у полоні, за ч. 2 тільки військовополонений, який перебуває на становищі старшого.

Для кваліфікації діяння за ч. 3 потрібна наявність у винного корисливих мотивів або з метою забезпечення поблажливого до себе ставлення з боку ворога.

Якщо злочинні дії військовослужбовця, який знаходиться в полоні, вчинені із антидержавних мотивів, мають на меті послаблення України, то вони кваліфікуються як державна зрада.

Мародерство (ст. 432)

Для об'єктивної сторони мародерства характерні дії, пов'язані з викраденням речей у вбитих і поранених. Викрадення може бути таємним або відкритим, із застосуванням насилля чи без такого.

Під речами розуміються предмети обмундирування і особисті речі убитого чи пораненого (годинник, гроші та інше). До них не відносяться озброєння і боєприпаси, документи, які мають військове значення, технічні засоби ведення війни та інші предмети, які збираються з метою подальшого бойового застосування.

Викрадення повинно скоюватись на полі бою, тобто на

ділянці, де ведуться або велись бойові дії. Полеом бою є також ділянка тилу, яка піддається обстрілу противником.

Викрадення речей поза межами поля бою (наприклад, в санітарному потязі) створює склад загальнокримінального злочину – крадіжки, грабежа та ін.

Не є мародерством: заволодіння речами здорових військовослужбовців. Ці дії можуть кваліфікуватись як злочини проти власності.

Для складу злочину – мародерства не має значення до якої армії відносяться вбиті і поранені, речі яких розкрадались на полі бою.

Мародерство передбачає наміри винного обернути вилучену річ у своє володіння. З цього ж моменту, тобто коли винний отримав можливість розпорядитись вилученою річчю за своїм розсудом, мародерство вважається закінченим злочином.

З суб'єктивної сторони мародерство передбачає прямий умисел на заволодіння речами вбитих і поранених, та корисні мотиви.

Суб'єктом злочину є лише військовослужбовець.

Розділ 10.

Злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними конвенціями

Безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 433 – 435, є порядок додержання законів та звичаїв ведення війни. Цей порядок закріплений в слідуючих міжнародних актах, які ратифіковані Україною: Конвенція про закони та звичаї сухопутної війни від 5 (18) жовтня 1907 р., Гаазькі угоди, Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р., у тому числі Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол 1), і прийнятий на дипломатичній конференції в Женеві 8 червня 1977 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів, які не носять міжнародного характеру (Протокол 11), прийнятий на дипломатичній конференції в Женеві 8 червня 1977 р., Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. тощо.

Цими міжнародно-правовими актами забороняються вбивства, пограбування населення в районі воєнних дій, знищення рухомого та нерухомого майна, що не викликається воєнною необхідністю, примусове відібрання майна у населення, а також є припис сторонам, що воюють, утримуватися від нападу на санітарні формування, транспорти і їх особовий склад, а при веденні бойових дій санітарні заклади повинні по можливості оберігатись і щадитись.

Насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433)

Об'єктивна сторона злочину полягає у суспільно небезпечному діяння, скоєному військовослужбовцем у

формі: 1) насильства щодо населення в районі воєнних дій; 2) протизаконного знищення майна, яке належить населенню під приводом воєнної необхідності; 3) протизаконного відібрання майна, яке належить населенню під приводом воєнної необхідності (ч.1); 4) розбій відносно населення в районі воєнних дій. (ч.2).

Обов'язковою ознакою складу злочину є місце його скоєння. Районом воєнних дій вважається частина території, на якій певні угруповання військ ведуть воєнні дії, у зв'язку з чим на цій території не діють цивільні органи державної влади, а повнота влади належить військовому командуванню.

Під населенням розуміють цивільних осіб, які мешкають і перебувають в районі воєнних дій, не входять до складу збройних сил і не приймають участі в масових стихійних збройних виступах, у тому числі біженці, евакуйовані, угнані супротивником та інші особи, що з тих чи інших причин опинилися в районі воєнних дій.

Якщо такі злочинні дії скоюються проти осіб, які мешкають поза межами району воєнних дій, то вказані дії можуть утворювати склад злочинів проти особи чи проти власності. Посягання на населення може бути спрямоване як проти громадян власної держави, так і проти громадян союзницької держави, чи держави, проти якої ведуться воєнні дії.

Насильство над населенням включає різноманітні форми посягання на життя та здоров'я, честь і гідність цивільних осіб: вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, згвалтування, незаконне позбавлення волі тощо.

Посягання повинно здійснюватися тільки на приватне майно населення, а не на державне майно.

Протизаконним вважається таке знищення майна, яке не викликалося обстановкою військових дій чи воєнною необхідністю. Якщо ж знищення майна було викликане

воєнною необхідністю, то ця обставина виключає відповідальність за ст. 433.

Наявність воєнної необхідності для знищення чи відібрання майна визначається у кожній конкретній ситуації з урахуванням норм наведених міжнародно-правових документів.

Протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності – це таке посягання на майнові права населення, коли майно відкрито відбирається з володіння потерпілого всупереч його волі нібито на законних підставах для використання у зв'язку з воєнною необхідністю, проте завідомо для винного ця дія реально не викликається воєнною необхідністю та суперечить наведеним нормам міжнародного права. При цьому не має значення, на чю користь відбирається таке майно: на користь винної особи чи інших осіб – для начальника, для військового підрозділу тощо. Якщо ж відібрання майна було викликане дійсно воєнною необхідністю, то ця обставина виключає відповідальність за ст. 433.

При кваліфікації зазначених дій за ст. 433 не вимагається додаткової кваліфікації за статтями чинного Кодексу, що передбачають відповідальність за злочини проти особи та власності.

Склад злочину є формальним. Виконання зазначених у диспозиції статті дій, незалежно від наслідків, які настали, утворює закінчений склад злочину.

Суб'єктивна сторона злочину передбачає вину у формі прямого умислу.

Суб'єктом злочину може бути будь-який військовослужбовець Збройних Сил України та інших військових формувань, що перебуває в районі воєнних дій.

Погане поводження з військовополоненими (ст. 434)

Військовополонені – це особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, та які потрапляють під владу противника. Режим воєнного полону поширюється також на особовий склад ополчень, загонів добровольців, що входять до їх складу, особовий склад організованих рухів опору тощо.

Об'єктивна сторона злочину характеризується суспільно небезпечним діянням у формі: 1) поганого поводження з військовополоненими: а) яке мало місце неодноразово; б) пов'язане з особливою жорстокістю; в) спрямоване проти хворих і поранених; 2) недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених осіб.

Погане поводження з військовополоненими може виражатися в діях військовослужбовця, якими спричиняється шкода здоров'ю, порушуються права і честь військовополонених (нанесення побоїв, спричинення тілесних ушкоджень, катування і інші прояви жорстокості). Подібні дії тягнуть відповідальність у випадках, коли вони вчинювались за наявності хоча б однієї із вказаних у ст. 434 обтяжуючих обставин: мали місце неодноразово, тобто не менш як два рази, або супроводжувались особливою жорстокістю, або були спрямовані проти поранених та хворих.

Недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених полягає в злочинно недбалому виконанні обов'язків по данню їм лікарської допомоги і догляду за тими, хто цього потребує. Закон спеціально застерігає, що в таких випадках відповідальність за ст. 434 настає тільки тоді, коли відсутні ознаки більш тяжкого злочину.

Суб'єктивна сторона поганого поводження з військовополоненими характеризується умисною формою вини, а недбале виконання обов'язків щодо хворих та поранених – необережною формою вини.

Суб'єктом поганого поводження з військовополоненими може бути будь-який військовослужбовець, що за тих чи інших обставин вступив у постійний або тимчасовий контакт з військовополоненими.

Суб'єктом недбалого виконання обов'язків можуть бути тільки ті військовослужбовці, на яких покладене лікування хворих і поранених або піклування про них. Це можуть бути як військовослужбовці Збройних Сил України, так і особи із складу армії супротивника, які залучалися для подання лікарської допомоги хворим і пораненим військовополоненим.

Незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними (ст. 435)

Для кращого розпізнавання санітарні служби мають відмітні емблеми: знак «Червоний Хрест» на білому полі, а в деяких державах «Червоний Півмісяць» на білому полі. Використання подібних знаків з іншою метою і особами, які не мають відношення до санітарної служби, заборонено.

У відповідності з міжнародними угодами передбачена кримінальна відповідальність за зловживання цими знаками.

Об'єктивна сторона злочину може виражатися: 1) у носінні в районі воєнних дій знаків Червоного Хреста і Червоного Півмісяця військовослужбовцями, які не мають на це права; 2) у зловживанні у воєнний час відмітними знаками, які надані санітарній службі. Наприклад, утворює склад злочину використання військовослужбовцем у

воєнний час для мети, яка не має ніякого відношення до санітарної служби, морських суден, пофарбованих у білий колір, і таких, що мають на бортах і горизонтальній поверхні знаки Червоного Хреста або Червоного півмісяця.

З суб'єктивної сторони цей злочин може бути вчинений тільки з прямим умислом.

Суб'єктом злочину може бути будь-який військово-вослужбовець.

ЗМІСТ

Розділ 1. Поняття та види військових злочинів.....	5
Розділ 2. Злочини проти порядку	
підлеглості та військової гідності.....	17
Непокора (ст. 402 КК)	20
Невиконання наказу (ст. 403).....	29
Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ст. 404)..	30
Погроза або насильство щодо начальника (ст. 405)	38
Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК)	44
Розділ 3. Злочини проти порядку	
проходження військової служби	51
Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст.407)	53
Дезертирство (ст. 408)	59
Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409).....	64
Розділ 4. Злочини проти порядку збереження	
та користування військовим майном	71
Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого	

військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410)	74
Умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411)	76
Необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412)	82
Марнотратство або втрата військового майна (ст. 413)	83
Розділ 5. Злочини проти порядку експлуатації військової техніки.	85
Порушення правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414)	89
Порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415)	92
Порушення правил польотів або підготовки до них (ст. 416)	101
Порушення правил кораблеводіння (ст. 417)	105
Розділ 6. Злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб	109
Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418)	111
Порушення статутних правил несення прикордонної служби (ст. 419)	116
Порушення статутних правил несення бойового чергування (ст. 420)	119
Порушення статутних правил внутрішньої служби (ст. 421)	124

Розділ 7. Злочини в сфері охорони	
державної таємниці	129
Розголошення відомостей	
військового характеру, що становлять	
державну таємницю, або втрата	
документів чи матеріалів, що містять	
такі відомості (ст. 422)..	130
Розділ 8. Військові службові злочини	133
Зловживання військовою	
службовою особою владою	
або службовим становищем (ст. 423)	136
Перевищення військовою	
службовою особою влади	
чи службових повноважень (ст. 424)	141
Недбале ставлення	
до військової служби (ст. 425)	144
Бездіяльність військової влади (ст. 426) ...	145
Розділ 9. Злочини проти порядку	
несення військової служби на полі бою	
та в районі бойових дій.....	149
Здача або залишення ворогові	
засобів ведення війни (ст. 427)	150
Залишення гинучого	
військового корабля (ст. 428)	153
Самовільне залишення поля бою	
або відмова діяти зброєю (ст. 429).....	155
Добровільна здача в полон (ст. 430)	156
Злочинні дії військовослужбовця,	
який перебуває в полоні (ст. 431)	157
Мародерство (ст. 432)	159

Розділ 10. Злочини, відповідальність	
за які передбачена	
міжнародними конвенціями	161
Насильство над населенням	
у районі воєнних дій (ст. 433)	162
Погане поводження	
з військовополоненими (ст. 434)	165
Незаконне використання	
символіки Червоного Хреста	
і Червоного Півмісяця	
та зловживання ними (ст. 435)	166

М.І. Панов, В.І. Касинюк, С.О. Харитонов

**ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО
ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ
(ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ)**

*Під загальною редакцією
д.ю.н., професора М.І. Панова*

Підписано до друку 08.02.2006 р. Формат 60 x 90 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 10,75. Тираж 500 прим. Зам. № 15/02

ЮВПП «Харків юридичний».
61022, м. Харків, пр. Правди, 10, к. 39
тел.: (057) 700-43-76, 8 (050) 591-87-69
E-mail: info@jurist.net.ua, www.jurist.net.ua

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1750 від 15.04.2004*

ТОВ «СІМ»
м. Харків, пров. Лопанський, 3-А